

ΔΑΥΛΟΣ

Δ. ΔΙΚΑΙΟΣ:
Με ξανά
και αστρολάβον

Ἀπὸ τὸ τεύχος αὐτό

KARL JASPERS

Ἡ πνευματικὴ κατάσταση τοῦ καιροῦ μας

(Γιὰ πρώτη φορὰ πλήρης μετάφραση στὴν ἐλληνικὴ)

ΑΡΘΡΑ — ΔΟΚΙΜΙΑ — ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

Κ.Δ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ (ὁμότιμος καθηγητὴς Παν/μίου Ἀθηνῶν):

Παρατηρήσεις εἰς τὸ γλωσσικὸν καὶ ἐκπαιδευτικὸν ζήτημα.

ΓΡΗΓ. ΦΙΛ. ΚΩΣΤΑΡΑΣ (καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας στὸ Παν/μιο Ἀθηνῶν):

Ἡ ταυτότητα τῆς Φιλοσοφίας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΟΖΩΝΗΣ (καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας στὸ Παν/μιο Ἀθηνῶν):

Ἡ ἀναζήτησις τοῦ τελείου στὸ κλασσικὸ πνεῦμα.

ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ — ΙΔΕΕΣ — ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΤΕΩΡΟΣ: *Πέρα ἀπ' τὴ μαρξιστικὴ διαλεκτικὴ.*

Σ.Γ.Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ: *Τί ἀκριβῶς εἶναι ἡ ποίησις.*

Σ. ΠΑΝΑΓΟΣ: *Ὁ μῦθος ἐνὸς μῦθου: «Ἡ Γυφτοπούλα».*

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Γ. ΡΟΖΟΣ: *Σκοταδισμὸς καὶ ἐλληνικότητα.*

ΗΛΙΑΣ ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ: *Ἡ ἀκμὴ τοῦ πανάρχαιου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ.*

ΠΟΙΗΣΗ ΑΝΕΚΔΟΤΗ

Φαίδωνας Θεοφίλου, Μαριέττα Λομπιάνκο, Silvana Magrini, Δρ Πάνος Μπάρδης, Δημήτρης Νικορέτζος, Ἡλίας Τσέχος.

Ἡ ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

Σχόλια: Αἰμίλιος Μπουρατίνος, Σπύρος Νόνικας. **Διάλογος - Κριτική:** Ἡλίας Τσατσόμοιρος, «Τηλ». **Παρουσιάζονται:** Φ. Ταῖνις, Δημ. Νικορέτζος, Δρ. Panos Bardis, Παν.

Τσουτάκος, Μιχ. Μοίρας, Στ. Μελισσινός, Νανὰ Κοντοῦ, Μιχ. Δελησάββας.

ΔΑΥΛΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Κυδαθηναίων 29, Πλάκα, Ἀθήνα (105 58)
Τηλέφωνα: 3223957 ἢ 9823655.

Τὰ γραφεῖα τοῦ Περιοδικοῦ λειτουργοῦν
πρωῖνές ὥρες 9.30-13.30, καθημερινά.

Ἐκδότης — Διευθυντής:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ
Ἀχιλλέως - Μουσῶν 51, Π. Φάληρο.

Ὑπεύθυνοι Τυπογραφείου
ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΠΑΜΠΑΝΗΣ — Π. ΜΠΑΡΜΠΗΣ
Γερανίου 24, Ἀθήνα.

Τιμὴ τεύχ. δρχ. 120 - Ἐτήσια συνδρομὴ
δρχ. 1.500 - Ὁργανισμῶν δρχ. 3.000 -
Φοιτητῶν δρχ. 500 - Ἐξωτερικοῦ δολ. 50

- Διαφημίσεις δὲν δημοσιεύονται.

Τὰ χειρόγραφα συνεργασιῶν δὲν ἐπιστρέφονται.

Ἐπιτρέπεται ἡ ἀναδημοσίευση ἀρθρῶν
τοῦ ΔΑΥΛΟΥ ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ ἀναφέ-
ρεται ρητὰ ἡ πηγὴ τους.

Ὅλες οἱ συνεργασίες, τὰ βιβλία καὶ
τὰ ταχυδρομικὰ ἢ τραπεζικὰ ἐμβά-
σματα στὴ διεύθυνση: Δημ. Λάμπρου,
Μουσῶν 51 Π. Φάληρο, Ἀθήνα (175 62)

ΤΟΜΟΣ Δ' • 37 • ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ '85

Εἴπατε γιὰ «ἀντί»;

Αντι - δογματικός, λοιπόν, ἀντι-
- ἐξουσιαστικός, ἀντι - λογο-
κρατικός, ... ἀντι-ρωμιοσυνιατι-
κός, ἀντι - μαζιστικός, ἀντί-...,
ἀντί-... — μόνον «ἀντί», λοιπόν, ὁ
Δαυλὸς καὶ τίποτ' ἄλλο; Δηλαδή
«μᾶς τὴν ἔδωσε» μ' ὅλα — γιὰ νὰ
χρησιμοποιήσω τὴν πολὺ ἐκτιμώ-
μενη σήμερα κακοζηλότατη αὐτὴ
φράση — καὶ καταπιαστήκαμε ὅ-
λοι ὅσοι γράφουμε στὸ «Δαυλό»
ἀποκλειστικὰ στὸ νὰ ἐπικρίνουμε
ὅλα, νὰ τὰ γκρεμίζουμε ὅλα, νὰ τ'
ἀμφισβητοῦμε ὅλα — λὲς καὶ δὲν
ὑπῆρχε κάτι καλύτερο ἢ συμφερώ-
τερο ἀπὸ τὸν ἄχαρο καὶ πνευματι-
κὰ στεῖρο ἀρνητισμὸ, πού, τόσο
πονηρὰ καὶ δόλια, μᾶς καταλογίζε-
τε, γιὰ ν' ἀσχοληθοῦμε, λὲς καὶ
«μᾶς τρώει τὸ κεφάλι μας», γιὰ νὰ
ἐπιδιώκουμε νὰ εἰσπράττουμε τὴ
δυσαρέσκεια ἢ τὴν ἐχθρα ὅλων ὅ-
σοι ἀντιπροσωπεύουν τὰ «μὴ
ἀντί», ἐναντίον τῶν ὁποίων δῆθεν
— ὅπως μᾶς κατηγοροῦν — στρε-
φόμεστε;

Αλλ', ὦ ἀγαθοί, πρῶτ' ἀπ' ὅλα
τί ἐννοεῖ αὐτὸς πού ἐπικαλεῖ-
ται τὴ θεωρία — καὶ τὴ μομφή —
τοῦ «ἀντί»; Μήπως ὅτι ἀπλῶς δὲν
παίζουμε τὸν ρόλο τοῦ συνηγόρου
ὑπερασπίσεώς του; Κι ἂν ναί —
πού αὐτὸ εἶναι σὲ τελευταία ἀνάλυ-
ση —, ὅτι θέλει σώνει - καὶ - καλὰ
τοὺς ἄλλους ὁπαδοὺς, ἀκόλου-
θους, πιστοὺς, τέλος πάντων
πνευματικούς παρατρεχάμενους,
ἀνελεύθερους κι ἐξαρτημένους;
Καί, ἐν τέλει, ἡ μομφὴ τοῦ «ἀντί»
μήπως δὲν σημαίνει τίποτ' ἄλλο ἀ-
πὸ ἀπαίτηση δουλείας, ἐξουσια-
σμοῦ, ὑποταγῆς;

Δεύτερον — καὶ οὐσιαστικό — ποῦ εἶδατε τὸ «άντί» τοῦ «Δαυλοῦ» καὶ γιατί ὅπωςδήποτε τὸ «μὴ ὑπέρ» πρέπει νὰ εἶναι «κατά»; Ποιὸς σᾶς εἶπε, ὅτι ὁ κεντρικὸς ἄξονας τῆς σκέψεως τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ εἶναι ἡ ἄρνηση, ὅταν, ἂν τὸ διαβάσετε ἀπροκατάληπτα, δὲν θὰ βρῆτε πούθεν τὸ «κατὰ χάριν τοῦ κατὰ»; Ποῦ εἶδατε τὴν μισαλλοδοξία καὶ τὴν πρόθεση νὰ σᾶς βλάψωμε σ' ἓνα περιοδικὸ πού δὲν παραδέχεται κανένα φανατισμό, παλαιὸ ἢ νέο, θρησκευτικὸ ἢ πολιτικοκοινωνικόν, σ' ἓνα περιοδικὸ πού ἀπορρίπτει κάθε μορφὴ δόγματος — τῆς μητέρας αὐτῆς παντὸς φανατισμοῦ —, σ' ἓνα περιοδικὸ πού ἀρνεῖται ἀκόμη καὶ τὸ «ἀντιδόγμα», γιατί ξέρει πολὺ καλὰ ὅτι «ἐναντία τ' αὐτά» κι ὅτι, συνεπῶς, δόγμα καὶ ἀντιδόγμα εἶναι τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πρᾶγμα; Ποῦ ἀνακαλύψατε τὴν ἀντιδραστικότητα σ' ἓνα περιοδικὸ πού ἀρνεῖται ἀκόμη καὶ νὰ συστηματοποιήσῃ τίς ιδέες του, νὰ τίς κάνῃ «μοντέλο» ἢ «σημαία», γιατί δὲν τοῦ διαφεύγει ὅτι αὐτὰ τὰ «μοντέλα», οἱ «σημαῖες» (οἱ -ισμοὶ μὲ μιὰ λέξη) κατάντησαν τὴν ἀνθρωπότητα ἐκεῖ πού τὴν κατάντησαν; Καὶ ποῦ διακρίνατε ἐχθροπάθεια τοῦ «Δαυλοῦ», ὅταν ἐχρηλώσῃ — ψάξτε τὰ τεύχη του καὶ θὰ τὸ βρῆτε — ὅτι θὰ ταχθῇ μ' ὅλες του τίς δυνάμεις ἀντιμέτωπος καὶ σ' ἐκείνους πού, φανατιζόμε-

νοι, ἀντιτάσσουν τὸν φανατισμὸ τους στὸν ὑπάρχοντα ἐξουσιαστικὸ φανατισμό;

Φωνάζει ὁ κλέφτης γιὰ νὰ φοβηθῇ ὁ νοικοκύρης, ὡ ἀγαθοί. Μέσα σας ὑπάρχουν αὐτὰ γιὰ τὰ ὁποῖα μᾶς κατηγορεῖτε, ὅχι μέσα μας. Αὐτὸ πού νοεῖτε, αὐτὸ εἴστε. «Ταυτὸν ἐστὶν νοεῖν τε καὶ εἶναι». Δὲν εἶναι σὲ τίποτε «άντί» ὁ «Δαυλός», τὴν ἐλευθερίαν ἐπόθησε καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐδίωσεν — αὐτὲς οἱ δύο ὑπέρτατες ποιότητες, πού τόσο λείπουν πιά ἀπὸ τὴ ζωὴ μας, αὐτὲς τὸν καῖνε. Ἄν αὐτὸ τὸ θεωρῆτε «άντί», τότε εἶναι εὐνόητη ἡ ἀντίληψη πού ἔχετε γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸν Κόσμο. Καὶ ἂν μᾶς τὸ λέτε κι ὅλας ὡς μομφή, εἶναι εὐνόητες καὶ οἱ κρύφεις διαθέσεις σας γιὰ μᾶς... Ἄς εἶναι ὅμως, ἐπιτρέψτε μας νὰ ποῦμε, μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ νέου χρόνου, δύο πράγματα. Τὸ πρῶτο εἶναι γιὰ σᾶς: «Ἰδιώτου (ἀνοήτου) στάσις καὶ χαρακτήρ· οὐδέποτε ἐξ ἑαυτοῦ προσδοκᾷ ὠφέλειαν ἢ βλάβην, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἑξω. Φιλοσόφου στάσις καὶ χαρακτήρ· πᾶσαν ὠφέλειαν καὶ βλάβην ἐξ ἑαυτοῦ προσδοκᾷ». Τὸ δεύτερο εἶναι γιὰ μᾶς καὶ ἀφορᾷ στὴν ἀντίληψή μας γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀλήθειας στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ: «Ἐὰν ἐπιλαθώμεθα τούτων, κοληθεῖ ἡ γλῶσσά μας...».

Δ. Ι. Α.

KARL JASPERS

Ἡ πνευματικὴ κατάσταση τοῦ καιροῦ μας

[Ὁ «Δαυλός» ἀρχίζει ἀπὸ σήμερα τὴ δημοσίευσή σὲ συνέχειες τοῦ ἔργου «Ἡ πνευματικὴ κατάσταση τοῦ καιροῦ μας» (γερμανικὸς τίτλος: «*Die Geistige Situation der Zeit*») τοῦ κορυφαίου Γερμανοῦ φιλοσόφου τοῦ αἰῶνος μας *Karl Jaspers*. Τὸ ἔργο αὐτὸ μεταφράζεται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα. Ἡ μετάφραση, ποὺ γίνεται ἀπὸ τὸν συνεργάτη τοῦ «Δαυλοῦ» δρ. *Μανώλη Μαρκάκη*, θὰ εἶναι πλήρης, πιστὴ καὶ ἀκριβὴς ἀπόδοση τοῦ πρωτότυπου γερμανικοῦ κειμένου τοῦ μεγάλου στοχαστή, ποὺ τόσο ἀγάπησε τὴν Ἑλλάδα].

(Πρώτη συνέχεια)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐδῶ καὶ περισσότερο ἀπὸ ἓναν αἰῶνα τὸ πρόβλημα γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἔχει ὀξυνθεῖ κατὰ τρόπο ἐξαιρετικὰ ἐπιτακτικὸ καὶ ἡ κάθε γενιὰ ἔχει ἐπιδιώξει νὰ τὸ ἐπιλύσει ἀνάλογα μὲ τὰ φῶτα της. Ἐνῶ ὅμως πρωτότερα μόνον λίγοι ἐξέταζαν μὲ ἀγωνία τοὺς κινδύνους ὅπου ἔχει ἐκτεθεῖ ὁ πνευματικὸς μας κόσμος, ἀπὸ τὸν πόλεμο (Α' Π. Π.) καὶ μετὰ ἡ σοβαρότητα τοῦ κινδύνου ἔγινε ἐκδηλῆ στὸν καθένα.

Τὸ θέμα ὅμως δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀνεξάντλητο ἀλλὰ καὶ ἀνεπίδεκτο ἐνὸς βέβαιου ὁρισμοῦ, στὸν βαθμὸ ποὺ μεταβάλλεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πράξη συγκέντρωσης σ' αὐτὸ τῆς προσοχῆς μας. Οἱ παρελθούσες καταστάσεις μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν περατωμένες, σὰν νὰ ἔπεσε σ' αὐτὲς ἡ αὐλαία, σὰν νὰ εἶχαν τὸν καιρὸ τους κι ἔπαυσαν νὰ εἶναι, ἐνῶ τὸ συναρπαστικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς κατάστασής τοῦ παρόντος εἶναι ὅτι ὁ διαλογισμὸς μας ἀπάνω σ' αὐτὴν μᾶς ἐπιβοηθεῖ νὰ καθορίσουμε αὐτὸ ποὺ θὰ μᾶς ὁδηγήσει.

Ὅλοι μας γνωρίζουμε, ὅτι ἡ παγκόσμια κατάσταση ὅπου ζοῦμε δὲν εἶναι ἡ τελικὴ.

Ὑπῆρχαν ἐποχὲς ποὺ ὁ ἄνθρωπος ἔνοιωθε, ὅτι ὁ κόσμος του εἶχε διάρκεια, ἀποτελοῦσε ἓνα ἀμετάβλητο ἐνδιάμεσο μεταξὺ τοῦ χρυσοῦ αἰῶνα ποὺ εἶχεν ἐκλείψει καὶ τοῦ τέλους ποὺ ἀναμενόταν μὲ τὴν πλήρωση τῶν σκοπῶν τοῦ παντοδύναμου. Ὁ ἄνθρωπος προσαρμοζόταν στὴν ζωὴ, ὅπως τὴν εὑρίσκε, χωρὶς νὰ ἐπιθυμεῖ τὴν μεταβολὴ της, ἐνῶ οἱ δραστηριότητές του ἦσαν περιορισμένες σὲ μιὰ προσπάθεια βελτίωσης τῆς θέσης του μέσα στὶς περιστάσεις ποὺ τὸν περιέβαλλαν καὶ ποὺ θεωροῦνταν οὐσιαστικὰ ἀμετάβλητες. Στὶς περιστάσεις αὐτὲς εἶχε ἓνα ἀσφαλὲς ἀγκυροβόλιο, συνδεδεμένος καθὼς ἦταν τόσο μὲ τὸν οὐρανὸ ὅσο καὶ μὲ τὴν γῆ. Ἦταν ὁ κόσμος του, ἔστω καὶ χωρὶς λόγο, ἀφοῦ γι' αὐτὸν τὸ ἀληθινὸ ὄν ὑπῆρχε μόνον σὲ μιὰν ὑπερβατικὴ σφαῖρα.

Σὲ σύγκριση μὲ τὸν ἄνθρωπο τῶν ἐποχῶν αὐτῶν ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος εἶναι ξεριζωμένος καὶ ἔχει συνειδητοποιήσει ὅτι ὑπάρχει σὲ κάτι, ποὺ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἱστορικὰ καθορισμένη καὶ μεταβαλλόμενη κατάσταση. Σὰν νὰ ἔχουν θρυμματισθεῖ τὰ θεμέλια τοῦ εἶναι. Πόσο προφανὲς ἔμοιαζε γιὰ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπο ἡ ἐνότητα τῆς ζωῆς καὶ τῆς γνώσης, μᾶς εἶναι πιά ὀλοκάθαρο

τώρα, πού αντιλαμβανόμαστε ότι ή ζωή τῶν συνανθρώπων μας στο παρελθόν βιώνονταν κάτω ἀπὸ ὄρους συγκεκριμένης πραγματικότητας, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι. Ἐμεῖς, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μπορέσαμε νὰ δοῦμε τὰ πράγματα ὅπως ἦσαν στ' ἀλήθεια, καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ σείονται κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μας τὰ θεμέλια τῆς ζωῆς. Τώρα πού ή ταύτιση γιὰ μᾶς τῆς σκέψης καὶ τοῦ εἶναι (ἀναμφισβήτητη μέχρι τις ἡμέρες μας) ἔπαυσε νὰ ὑπάρχει, βλέπομε μόνο ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά τὴν ζωή καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἔχομε ἐπίγνωση τῆς ζωῆς αὐτῆς, τόσο ἡμεῖς ὅσο καὶ οἱ συνάνθρωποί μας.

Δὲν σκεπτόμαστε μόνο τὸν κόσμον, ὅπως ἔπρατταν οἱ γεννήτορές μας, ἀλλὰ ἐκτιμοῦμε καὶ τοὺς τρόπους πού πρέπει νὰ τὸν κατανοήσουμε, ἀμφισβητώντας τὸ κύρος κάθε ἐρμηνείας, ἐνῶ πίσω ἀπὸ κάθε προφανῆ ἐνότητα τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνείδησης ἔλλοχευε ή διάκριση μεταξύ τοῦ πραγματικοῦ κόσμου καὶ τοῦ κόσμου ὅπως τὸν γνωρίζομε. Γιὰ τοῦτο ζοῦμε σὲ μιὰ κίνηση, σὲ μιὰ ροή, σὲ μιὰ διεργασία, πού χάριν τῆς ή μεταβαλλόμενη γνώση ἐπιβάλλει μεταλλαγές στὴ ζωή, ἐνῶ μὲ τὴν σειρά τῆς ή μεταβαλλόμενη ζωῆς ἐνισχύει μεταλλαγές στὴ συνείδηση τοῦ γνωρίζοντος. Ἡ κίνηση αὐτή, ή ροή αὐτή, ή διεργασία αὐτή μᾶς συμπαρασύρει στὴ δίνη τῆς ἀκατάπαυτης κατάκτησης καὶ δημιουργίας, ἀπώλειας καὶ κέρδους, ὅπου περιμένομε μὲ ὀδύνη, ὑποκείμενοι κυρίως στὴν ἰσχὺ τοῦ ρεύματος, ἀλλὰ κάπου μποροῦμε ν' ἀπολαμβάνομε μιὰ περιορισμένη σφαῖρα ἐπιρροῆς. Δὲν ζοῦμε σὲ μιὰ κατάσταση πού προσιδιάζει στὸ εὐρύτερο ἀνθρώπινο γένος, ἀλλὰ τὴν ἐμπειριώμεθα ὅπως παρουσιάζεται κάτω ἀπὸ εἰδικές ἱστορικές συνθήκες, καθὼς ἐξερχόμαστε ἀπὸ μιὰ προηγούμενη κατάσταση καὶ πορευόμαστε σὲ μιὰν ἐπόμενη.

Σὰν ἀποτέλεσμα τούτου, ή συνείδησή μας γιὰ τὴν κίνηση, πού εἴμαστε ἐνας συντελεστής τῆς, ἔχει ἓνα περίεργο, δίδυμο χαρακτήρα. Καθὼς ὁ κόσμος, ὅπως τὸν γνωρίζομε τώρα, δὲν εἶναι ὀριστικός, οἱ ἐλπίδες μας, ὅπως δὲν εἶναι πιά ἀγκυροβολημένες στὴν Ὑπέρβαση, στρέφονται στὴν γήινη σφαῖρα μεταβαλλόμενες ἀνάλογα μὲ τις ἐπιδιώξεις μας, ἐνισχύοντας ἔτσι τὴν πίστη στὴν δυνατότητα τῆς ἐγκόσμιας τελειοποίησης. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, καθὼς τὸ ἄτομο (ἀκόμη καὶ σὲ εὐνοϊκές καταστάσεις) δὲν διαθέτει παρὰ περιορισμένη δύναμη παρέμβασης, καὶ δὲν μπορεῖ παρὰ ν' ἀναγνωρίσει ὅτι τὰ πραγματικὰ ἀποτελέσματα τῶν πράξεων τοῦ ἐξαρτῶνται πολὺ περισσότερο ἀπὸ τοὺς γενικότερους ὄρους πού παρεμβάλλονται, παρὰ ἀπὸ τοὺς σκοποὺς πού ἐπιδιώκει νὰ ἐκπληρώσει· καθὼς, ἄρα, ἔχει δυνητικὰ συνειδητοποιήσει τὴ μικρὴν ἔκταση τῆς σφαίρας ἐπιρροῆς του σὲ σύγκριση μὲ τις ἀπέραντες δυνατότητες πού συνειδητοποιεῖ ἀφηρημένα, καὶ καθὼς, τελικά, ή πορεία τοῦ κόσμου (πού δὲν ἱκανοποιεῖ κανένα) τοῦ φαίνεται κατὰ πολλοὺς τρόπους ἀνεπιθύμητη — ἓνα αἶσθημα ἀδυναμίας ἔχει ἐπικρατήσει κι ὁ ἄνθρωπος τείνει νὰ θεωρεῖ ὅτι σύρεται βίαια στὰ ἴχνη γεγονότων, πού μὲ κάποια περισσότερο εὐέλπιδα διάθεση εἶχεν ἐλπίσει νὰ καθοδηγήσει. Αὐτὸς πού ἦταν ἐμπνευσμένος μὲ μιὰ θρησκευτικὴ πεποίθηση ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἀκριβῶς ἓνα τίποτε ἐνώπιον τῆς Ὑπέρβασης, παρέμεινε ἀδιατάρακτος ἀπὸ τὰ μεταβαλλόμενα γεγονότα. Οἱ μεταβολές ἦσαν ἀποτέλεσμα τῆς θείας βούλησης, ἐνῶ δὲν ἐφαίνοντο νὰ συγκρούονται μὲ ἄλλες ἀσύλληπτες δυνατότητες. Σήμερα ὁμως ή ὑ-

περηφάνεια για μία παγκόσμια κατανόηση, αλλά και ἡ ἀλαζονεία ἐκείνου πού θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του σὰν τὸν κυρίαρχο τοῦ κόσμου καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν διαπλάσει ὅπως τοῦ ἀρέσει, κρούει ὅλες τὶς πόρτες, ἐνῶ ἡ ἀποτυχία του ἐγείρει ἕνα αἶσθημα φοβερῆς ἀνικανότητος. Ὁ τρόπος πού ὁ ἄνθρωπος θὰ προσαρμοθεῖ σ' αὐτὸ καὶ θὰ φανεῖ ἀνώτερός του, συνιστᾷ ἕνα ἀπὸ τὰ ζωτικότερα ἐρωτήματα τῆς παρούσας κατάστασης.

Ὁ ἄνθρωπος ὄχι μόνο ὑπάρχει, ἀλλὰ γνωρίζει ὅτι ὑπάρχει. Μελετᾷ τὸν κόσμον τοῦ καὶ τὸν μεταποιεῖ μὲ ἀπόλυτη συνείδηση, γιὰ νὰ τὸν φέρει στὸν σκοπὸ τοῦ. Ἐχει διδαχθεῖ μὲ πιδό τρόπο νὰ ἐπεμβαίνει στὴν «φυσικὴν αἰτιότητα», στὸ μέτρο ποὺ ἀποτελεῖ ἀπλῶς τὴν ὑποσυνειδητὴ ἐπανάληψη ἀμετάβλητων ὁμοιοτήτων. Δὲν μπορεῖ μόνο ν' ἀναγνωρισθεῖ σὰν ὑπάρχων ἀλλὰ ἀποφασίζει ἐλεύθερα ὁ ἴδιος αὐτὸ ποὺ θὰ ὑπάρξει. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πνεῦμα, ἐνῶ ἡ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου σὰν ἀνθρώπου εἶναι μιὰ κατάστασις πνεύματος.

“Οποιος επιθυμεί να ρίψει φῶς στὴν κατάσταση τοῦ παρόντος πρέπει ν’ ἀρχίσει νὰ διερευνᾷ πῶς ἡ κατάσταση αὐτὴ εἶχε μέχρι τώρα θεωρηθεῖ, πῶς ἐφθασε στὸ εἶναι, τί εἶναι γενικὰ μιὰ κατάσταση, ποιὲς πλευρὲς παρουσιάζει, πῶς δόθηκε ἀπάντηση μέχρι τώρα στὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν φύση τοῦ ἀνθρώπου καὶ σὲ ποιὸ μέλλον κινεῖται τὸ ἀνθρώπινο γένος. Μὲ ὅση κραταιότερη σαφήνεια ἀπαντῶνται τὰ ἐρωτήματα αὐτά, τόσο πιὸ ἀποφασιστικὰ θὰ διέλθομε μέσα ἀπὸ τὴν γνώση στὸν τερματισμὸ τῆς ἀγνοίας καὶ τόσο ταχύτερα θ’ ἀγγίξομε τὰ ὅρια πού ἐνώπιόν τους ὁ ἀνθρώπος συντελεῖται σὰν ἄτομο.

1. Οί άπαρχές τής εποχικῆς συνείδησης.

Ἡ κριτική που ἀσκεῖ ὁ ἄνθρωπος γιὰ τοὺς καιροὺς πού ζεῖ, εἶναι τὸ ἴδιο παλιὰ ὅσο καὶ ἡ αὐτοσυνειδησία του. Ἡ δική μας κριτική γιὰ τὴν παρούσα ἐποχὴ εἶναι ριζωμένη στὴ χριστιανικὴν ἀντίληψη γιὰ μιὰν ἱστορικὴ διεργασία κινούμενη πρὸς τὴν ἐπίτευξη ἑνὸς σχεδίου σωτηρίας. Ἐχομε ἐγκαταλείψει (στὸ μεγαλύτερο μέρος) τὴν ἀντίληψιν αὐτὴ, πλὴν ὅμως ἡ διάθεσή μας γιὰ τὴν ἐποχὴ μας εἴτε ἔχει ἀναπτυχθεῖ μέσα ἀπὸ τοὺς κόλπους της εἴτε ἔχει ἀνακύψει σὲ ἀντίθεση πρὸς αὐτήν. Μὲ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἐμφανίσθηκε ὁ σωτήρας, ὁ λυτρωτής, γεγονός πού σημάδεψε τὸν τερματισμὸ τῆς ἱστορίας, καὶ κατὰ συνέπεια τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων πρέπει ἀπλῶς νὰ ἀναμένει καὶ νὰ προετοιμάζεται γιὰ τὴν ιδέα τῆς κρίσης, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριὰ ἔχει ἐκμηδενισθεῖ ὁ ἐφήμερος κόσμος, καθὼς ἀγγίζει τὸ τέλος του.

Σε αντίθεση προς τις ιδέες που αντιτέθηκαν σ' αυτό, δηλαδή ή αντίληψη μιᾶς κυκλικῆς ἐπανάληψης τῶν γεγονότων, ή αντίληψη γιά τίς ἀπαρχές τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ, ὅπως κι ἐκείνη γιά μιὰ παγκόσμια αὐτοκρατορία, τὸ χριστιανικὸ ἰδανικὸ χάριν τῆς παγκοσμιότητάς του, τῆς μοναδικότητάς του, τοῦ ἀνέκκλητου χαρακτήρα του μέσα στὴν ἱστορία, ὅπως συλλαμβάνεται στὰ σπλάχνα της, καὶ σὲ σχέση μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ λυτρωτῆ, ἔχει ἐναγκαλισθεῖ τὸ ἄτομο κατὰ ἓνα ἀσύγκριτο τρόπο. Ἔστω κι ἂν γιά τοὺς χριστιανοὺς ή ἐποχή πού ἐζησαν ἦταν ὁλόκληρος ὁ κόσμος, ή συνειδητοποίηση τῆς ἐποχῆς αὐτῆς σὰν ἀποφασιστικῆς στὸν χαρακτήρα της ἦταν ἐξαιρετικὰ ἐντονη.

Μια τέτοια αντίληψη για την ιστορία ήταν υπερφυσική. Τα ιστορικά γε-

γονότα, στὸν χαρακτήρα ποὺ ἤδη συντελέσθηκαν, ἀποτελοῦσαν τὶς ἀνεξιχνίαστες συνέπειες τῆς πτώσης, τῆς μωσαϊκῆς ἀποκάλυψης, τῆς ἀποστολῆς τῶν Ἑβραίων σὰν ἐκλεκτοῦ λαοῦ, τῆς πλήρωσης τῆς προφητείας, ἐνῶ στὴν ἔκταση ποὺ ἡ ἔλευσή τους ἦταν ἐπικείμενη συσχετιζέτο μόνο μὲ τὸ ἐγγίζον τέλος τοῦ κόσμου. Ὁ κόσμος τοῦτος, στὸν ἐγγενῆ χαρακτήρα του, εἶχε γίνει οὐσιαστικά ἀνιστορικὸς, καθὼς ἐθεωρεῖτο ἄσχετος. "Ὅταν ὅμως ἡ ὑπερβατικὴ αὐτὴ διάθεση μεταβλήθηκε ἢ ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ μιὰν ἄλλη ποὺ (ἔστω κι ἂν διατηρήθηκε ἡ αἴσθησις γιὰ τὸν μοναδικὸ χαρακτήρα τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπινου γένους) θεωροῦσε τὸν κόσμο σὰν μιὰ κίνηση, σὰν μιὰ ἐγγενῆ πρόοδο, ἀφυπνίσθηκε μιὰ συνείδησις στὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων ὅτι ἡ ἐποχὴ τους ἦταν κάπως διαφορετικὴ ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες ἐποχὰς ποὺ προηγήθηκαν, ἐμψυχωμένη εὐρύτατα ἀπὸ τὴν πεποίθησις ὅτι κάτι τὸ ξεχωριστὸ ἔπρεπε νὰ ὀδηγήσει σὲ κάτι τὸ ξεχωριστό, ἴσως αὐθόρμητα καὶ ἀνεπαίσθητα, ἢ ἴσως ὕστερα ἀπὸ μιὰ σχεδιασμένη προσπάθεια.

Ἀπὸ τὸν 16ο αἰῶνα καὶ μετὰ δὲν παρατηρήθηκε κανένα ρῆγμα στὴν συνέχεια τῆς ἀλυσίδας, ὅπου ὁ ἕνας κρίκος μετὰ τὸν ἄλλο μετέφεραν τὴν συνείδησις τῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὴν μιὰ γενιὰ στὴν ἄλλη μὲ τὴν διαδοχὴ τους. Ἡ συνέχεια αὐτὴ ἄρχισε μὲ τὴν σχεδιασμένη ἐκκοσμίκευση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ἡ ἀναζωογόνησις τῆς κλασσικῆς παιδείας, ἡ σύζευξις μὲ νέα σχήματα καὶ τὶς νέες ἐπιτεύξεις στὴν σφαῖρα τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τεχνικῆς, ἐπηρεάσθηκαν ἀπὸ ἕνα ὅμιλο ἀνθρώπων μὲ πανευρωπαϊκὴν ἐπιρροή. Ἡ διάθεσις τῶν ἀνακαινιστῶν αὐτῶν βρίσκει τὴν ἐκφρασί της στὰ λόγια τοῦ Οὐρλιχ φὸν Χοῦττεν: «*Τὰ πνεύματα ἀφυπνίζονται καὶ ἀποτελεῖ ἀπόλαυσις νὰ εἶσαι ζωντανός*». Ἦταν μιὰ ἐποχὴ ἀνακαλύψεων. Ὁ κόσμος ἔγινε γνωστὸς σ' ὅλα τὰ πελάγη του καὶ τὶς ξηρὲς του, γεννήθηκε ἡ νέα ἀστρονομία, ἄρχισαν οἱ σύγχρονες ἐπιστῆμες, εἶχε φανεῖ ἡ χαραυγὴ τῆς μεγάλης ἐποχῆς τῆς τεχνικῆς, ἐνῶ οἱ κρατικὲς διοικήσεις ἐθνικοποιήθηκαν. Συνελήφθη ἡ ιδέα τῆς προόδου καὶ ἀγγιξε τὸ ἀνώτερο σημεῖο στὴν κλίμακά της τὸν 18ο αἰῶνα. Ἐνῶ μέχρι τώρα, ὅταν οἱ ἄνθρωποι προσατένιζαν στὸ μέλλον, ἐθεῶντο τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἡμέρα τῆς κρίσεως, ἄρχισαν πιά νὰ προσβλέπουν στὴν τελειοποίησι τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ Ρουσσώ ἦταν ταγμένος νὰ ὠθήσει τὸ κόχλασμα αὐτὸ τῆς αὐτο-ικανοποίησις. Τὸ 1749, ὅταν προσφέρθηκε κάποιο ἔπαθλο γιὰ τὸ καλῦτερο δοκίμιο πάνω στὴν συμβολὴ τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐπιστήμης στὴν βελτίωσι τῆς κοινῆς ἠθικῆς, ὁ Ρουσσώ ἀπάντησε ὅτι οἱ τέχνες καὶ ἡ ἐπιστῆμη διέφθειραν τὶς ἠθικὰς ἀξίες, ἐγκαινιάζοντας ἔτσι τὴν κριτικὴν ποὺ ἀπὸ τότε ἐνεθάρρυνε ἐξαιρετικὰ τὰ βήματα τῶν πρωτουργῶν τῆς προόδου.

Ἡ συνείδησις τῆς ἐποχῆς εἰσῆλθε σὲ μιὰ νέα φάσις. Ἀρχίζοντας σὰν ἡ πνευματικὴ ἐποχὴ τῶν ὀλίγων ἐκείνων ποὺ θεωροῦσαν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς σὰν ἀληθινούς φορεῖς της, στράφηκαν πρῶτα στὴν αἴγλη μιᾶς ἀρκετὰ καλὰ διαταγμένης πολιτικῆς ζωῆς, καὶ μετὰ πρὸς τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου. Τώρα τίθενται τὰ θεμέλια τῆς σκέψεως ὅτι, ἐνῶ μέχρι τώρα ἡ ζωὴ ἐγίνετο ἀποδεκτὴ ὅπως ἦταν, ἡ ἀνθρώπινη λογικὴ εἶναι ἱκανὴ νὰ διαμορφώσει τὴν ζωὴ μὲ κάποια σκοπιμότητα, μέχρις ὅτου συντελεσθεῖ αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ εἶναι. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις δὲν εἶχε κανένα προηγούμενο στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία,

καὶ θεωρήθηκε σὰν ἀφετηρία μιᾶς νέας ἐποχῆς· ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ ἄνθρωπος, κατευθυνόμενος ἀπὸ λογικὲς ἀρχές, θὰ μπορούσε νὰ διαπλάσει τὴν μοίρα του, ἐπευφημήθηκε στὴν ἀρχὴ μὲ ἐνθουσιασμό ἀπὸ τοὺς ἡγήτορες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος.

Σὲ καμμιά ἀπὸ τὶς προηγούμενες ἐπαναστάσεις δὲν ὑπῆρξε κάποια σχεδιασμένη πρόθεση μεταβολῆς τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας.

Ὁ Ντεκάρτ π.χ. δὲν ἐπαναστάτησε ἐνάντια στοὺς νόμους καὶ στὶς συνήθειες τῆς χώρας του, ἀλλὰ τόλμησε μόνο νὰ διαλογισθεῖ μιὰν ἐπανάσταση στὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπο. Εἶναι ἀνόητο, διεκήρυξε, νὰ προτεῖνουμε τὴν μεταρρύθμιση τοῦ κράτους κατεδαφίζοντάς το καὶ ἀρχίζοντας τὴν ἀνοικοδόμησή του σὲ ἀπόλυτα καινούργια θεμέλια. Ἡ ἀγγλικὴ ἐπανάσταση ἀκόμη τοῦ 19ου αἰῶνα (οἱ γερμανοὶ συγγραφεῖς προσέδωσαν τὸ ὄνομα αὐτὸ σ' αὐτὸ πού οἱ βρεττανοὶ ἱστορικοὶ ἀπεκάλεσαν μεγάλη ἀνταρσία καὶ ὄχι στὴν συνταγματικὴν ἐπανάσταση τοῦ 1688) εἶχε τὶς ρίζες τῆς στὴν θρησκεία καὶ στὴν αἴσθηση τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου. Ὁ προτεσταντισμὸς ἀναμφίβολα ἀνανέωσε τὸν χριστιανισμὸ μὲ τὴν ἐπιστροφή του στὶς θεμελιώδεις ἀρχές του, χωρὶς ὅμως νὰ σημειωθεῖ καμμιά προσπάθεια ἐκκοσμίκευσης. Ἀντίθετα, ἡ κύρια κατηγορία τῶν μεταρρυθμιστῶν ἦταν ὅτι ἡ ἐκκλησία εἶχε γίνει ἕνας ἐγκόσμιος θεσμός. Στὸν ζῆλο τους γιὰ τὴν μεταρρυθμισμένη πίστη ὀφείλεται τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ σιδερόφραχτοι τοῦ Κρόμγουελ, πού ὑπηρετήσαν τὸν Θεὸ μέσω τοῦ προσώπου τοῦ ἀρχηγοῦ τους, ἐνεπνεύσθησαν τὸν ἥρωικὸ ἀγῶνα προαγωγῆς τοῦ ἀγγλοῦ πολίτη (τοῦ ἐκλεκτοῦ τοῦ Θεοῦ) σὲ μιὰ θέση πού θὰ τὸν δόξαζε καὶ θὰ δικαιολογοῦσε τὴν ἐκλογὴ του. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση ἦταν ἡ πρώτη ἐπανάσταση πού εἶχε σὰν κατευθυντήρια ἀρχὴ τῆς τὴν ἀπόφαση γιὰ τὴν ἀνασυγκρότηση τῆς ζωῆς σὲ λογικὲς ἀρχές, κυρίως ἀφοῦ ὁ λόγος, ἐνῶ εἶχε συλληφθεῖ σὰν τὸ σπέρμα τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, εἶχε ἀπορριφθεῖ καὶ εἶχε ριφθεῖ ἄσπλαχνα σὲς φλόγες. Ἡ σεβάσμια παράδοση δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπιβάλλει κυρώσεις! Οἱ πουριτανοὶ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, πού προσπάθησαν πέρα ἀπὸ τὸν Ἀτλαντικὸ νὰ καθιδρῦσουν ἐκεῖνο πού ἀπέτυχαν νὰ ιδρῦσουν στὴν πατρίδα τους, ἦσαν οἱ μόνοι πρόδρομοι τῶν γάλλων ἐπαναστατῶν, ἐνῶ οἱ γενναῖοι αὐτοί, σὲ ἐποχὲς προαγωγῆς τῆς ἐκκοσμίκευσης, εἶχαν φτάσει σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε νὰ προαγγέλλουν τὸ δόγμα τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων.

Τὸ ἐκπληκτικὸ ἀποτέλεσμα τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης ἦταν ὁ μετασχηματισμὸς πού ὑπέστη στὸ ἀντίθετό της. Ἡ ἀπόφαση ἀπελευθέρωσης τῶν ἀνθρώπων ἐξελίχθηκε στὸν τρόπον ἐκεῖνο πού ἐξολόθρευε τὴν ἐλευθερία.

Ἡ ἀντίδραση κέρδιζε ἰσχύ, ἐνῶ ἡ ἐχθρότητα στὴν ἐπανάσταση, σὰν σταθερὴ πρόθεση παρεμπόδισης τῆς ἐπανάληψής της, στάθηκε ἡ κατευθυντήρια ἀρχὴ ὅλων τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν. Παρ' ὅλο τοῦτο, μιὰ καὶ ἡ ἐπανάσταση αὕτῃ σημειώθηκε, οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐνοιωθὰν πιά ἄνετα γιὰ τὰ θεμέλια μιᾶς ὑπαρξῆς πού ἀπὸ τότε θεωροῦσαν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς ὑπεύθυνους γιὰ αὐτήν, καθὼς θὰ μπορούσε νὰ μεταποιηθεῖ σύμφωνα μὲ κάποιο σχέδιο, νὰ διαπλάσθῃ καὶ πάλι πιὸ κοντὰ στὴν λαχτάρᾳ τῆς καρδιάς.

Ἡ προφητεία τοῦ Κὰντ τὸ 1798 παρέμεινε μέχρι σήμερα ἀληθινή: «Τὸ

φαινόμενο αυτό στην ιστορία δεν μπορεί να λησμονηθεί, καθώς αποκάλυψε στην ανθρώπινη φύση τις άρχες και την ικανότητα για το καλύτερο, που πρωτύτερα κανένας μελετητής της πολιτικής έπιστήμης δεν μπορούσε να συναγάγει από την προγενέστερη πορεία των γεγονότων».

Στην πραγματικότητα, μετά την γαλλική επανάσταση επικράτησε μια ειδικά νέα συνειδητοποίηση της έποχικής σπουδαιότητας των καιρών. Στόν 19ο όμως αιώνα η συνειδητοποίηση αυτή διχοτομήθηκε στην πίστη για την έλευση ενός περίλαμπρου μέλλοντος από την μια μεριά, και από την άλλη στόν τρόπο μπροστά στην θέα μιās άβυσσου, που από αυτήν δεν είναι δυνατή καμιά σωτηρία. Άλλα οι έλπίδες όρισμένων άμαυρώθηκαν, ενώ μετριάσθηκαν οι φόβοι άλλων, όταν έφτασαν στο σημείο να θεωρούν την έποχή τους μεταβατική, μιā άποψη που από τότε ήταν άρκετή για να καθησυχάσει και να ικανοποιήσει τους πνευματικά αδύνατους.

Στις άπαρχές της περιόδου που εξετάζουμε, ή φιλοσοφία του Έγελου διαμόρφωσε μιάν ιστορική συνείδηση της έποχής δίνοντας έκφραση σ' ένα χωρίς προηγούμενο πλούτο ιστορικού περιεχομένου, με την έξοχα εύκαμπτη και ισχυρά έκφραστική διαλεκτική μέθοδο, έπιβαρυμένη καθώς ήταν με τις συνέπειες μιās πέποιθσης ότι το παρόν είχε μοναδική σπουδαιότητα. Η διαλεκτική αποκάλυψε τόν σχηματισμό της ανθρώπινης συνείδησης από τόν ίδιο τόν έαυτό της. Κάθε παλμός της συνείδησης κινητοποιήθηκε από την άυτοσυνειδησία, κάθε θέμα της γνώσης μετέβαλε τόν γνωρίζοντα, πού, όπως μεταβλήθηκε έτσι, έπρεπε ν' άναζητήσει στόν κόσμο του μιā νέα γνώση για τόν έαυτόν του. Έτσι το ρεύμα αυτό κινήθηκε χωρίς διακοπή, άφου τόν όν και ή συνείδηση για τόν όν διαχωρίσθηκαν, ενώ έπρεπε ν' άνανεώνουν συνεχώς την διάσπασή τους σε μεταβαλλόμενη μορφή διελαύνοντας από τόν ένα στό άλλο. Αυτή ήταν και είναι ή ιστορική διεργασία του ανθρώπου.

Τό πώς διαμορφώθηκε ή διεργασία αυτή, καταδείχτηκε από τόν Έγελο με μιā πληρότητα κι ένα βάθος που ποτέ δεν ξεπεράσθηκαν. Η άνησυχία της ανθρώπινης άυτοσυνειδησίας κέρδισε σαφήνεια στην σκέψη του Έγελου, έστω και μεταφυσικά άποκρυμμένη στο σύνολο του πνεύματος όπου υπάγονται όλες οι χρονικές μερικότητες· στην όλότητα αυτή του πνεύματος ή χρονική φρενίτιδα της ανθρώπινης ιστορικής γνώσης καθίσταται ή τέλεια επανάσταση της αιώνιότητας.

Η διαλεκτική του ύπαρκτου όντος και της συνείδησης (που δεν μπορεί να κατανοηθεί άρκετά σ' ένα καθαρά πνευματικό επίπεδο, αλλά μπορεί μόνο να συλληφθεί σε σημαντικό βαθμό στο στιγμιαίο πλήρωμα εκείνου μέσα μας που με την άξιώσή του για έαυτότητα παρέχει στο πνεύμα την ύψηλόφρονη ικανότητά του) ύποβαθμίσθηκε από την σταθερή πρόσδεση του όντος σε μιā τεχνητά άπλοποιημένη πρόβαση της ανθρώπινης ιστορίας — της ιστορίας που συλλαμβάνεται άποκλειστικά καθοριζόμενη από τούς ύλικούς όρους της παραγωγής.

Άναφέρομαι άσφαλώς στόν μαρξισμό. Στο δόγμα αυτό ή διαλεκτική καταποντίσθηκε, για να μεταβληθεί σε κάτι, όχι άλλο από μιā μέθοδο έστερημένη τόσο από τόν περιεχόμενο της ιστορικής ανθρώπινης ύπαρξης όσο και

ἀπὸ τὴν μεταφυσικὴ. Πράγματι ἔτσι κατέστησε δυνατὴ τὴν διατύπωση προβλημάτων ποὺ ἡ μελέτη τους προσφέρει ἓνα πανίσχυρο κίνητρο γιὰ γόνιμες ἔρευνες σὲ σχέσι μὲ ὀρισμένα εἰδικὰ ἱστορικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα. Ταυτόχρονα ὅμως συνέβαλε στὴν διασπορὰ συνθημάτων ποὺ ψευδῶς θεωροῦνται ἐπιστημονικά, ἀποτελώντας ἔτσι τὴν μορφή ποὺ ἡ βαθειὰ ἱστορικὴ συνείδησι τῆς ἐποχῆς, ὅπως συνελήφθη πρωτότυπα, μεταβλήθηκε σὲ βασικὸ νόμισμα ποὺ περνοῦσε ἐλεύθερο ἀπὸ χέρι σὲ χέρι.

Τελικά, κάθε μορφή διαλεκτικῆς ἔχει ὑποστῇ ἀπώλειες. Ὁρθώθηκαν ἐνάντια τοῦ μαρξισμοῦ οἱ οἰκονομικὲς καὶ οἱ ὑλιστικὲς ἀπλοποιήσεις, ὅπως καὶ ἡ ἐκμῆχανοποίησι τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξὸς γιὰ εἶδη δεσμευμένα σ' ἓνα τυφλὸν ἀμοιβαῖο ἀγῶνα. Στὶς παραλλαγὰς αὐτὰς εἶχε ἐμφανισθεῖ ἡ γνήσια ἱστορικὴ ἐποχικὴ συνείδησι.

(Στὸ ἐπόμενο ἢ συνέχεια)

[Μεταφράζει ὁ ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ]

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΝΙΚΟΡΕΤΖΟΣ

Κάτοπτρο

Στάλες ρουμπίνια λάμπουνε τ' αὐγερινά σου μάτια
καὶ σὲ χαϊδεύει τῆς ροδιᾶς ἡ κλαδωτὴ βεντάλια,
ἥλιοι καθρέφτες ἔβαψαν χίλια γυαλιῶν κομμάτια
κι ἐσὺ στ' ἀπάγγιο μάγισσα τ' ἄσπρα φορᾶς σαντάλια.

Δαντέλλες, ὄνειρα πουλιά, γητέματα κρουστάλλια
μὲς στὸ γκρενά σου φόρεμα ζωγράφισαν τὰ πλάτια
κι ὅπως περνᾶς, ἡλιοβροχὴ κεντάει τὰ μονοπάτια
τοῦ κέδρου κέρινοι λυγμοί, μαλάματα κι ὀπάλια.

Κι ἐσὺ στῆς λίμνης πλένεσαι τὰ ξωτικά παρτέρια
μὲ τὸ ἐλαφροπερπάτημα καὶ τὸ χνουδένιο θῶρι
κι εἶσαι νερὸ κρινοπηγῆς ποὺ τρέχεις μὲς στὰ χέρια.

Ποιὰ νὰ 'σαι σὺ κι ἀστροβολᾶς, ποιοῦ λογισμοῦ εἶσαι κόρη!
Περνᾶς καὶ πότε φαίνεσαι καὶ πότε δὲ θεωρίεσαι
καὶ στὴν ἀνθούσα ρεματιὰ τοῦ νοῦ μου ἀποκοιμῖεσαι.

ΜΑΡΙΕΤΤΑ ΛΟΜΠΙΑΝΚΟ

Κύριε

Κύριε,
νικητές, νικημένοι
μακαρίζουν
τὸν ἀσάλευτο ὕπνο σου.
Στὸ ἀπόρθητο ὄχυρό σου
μὲ ριπὲς τοὺς χαράζουν
τὴ συγκεκριμένη τους νύχτα.
Μεγιστάνᾳ,
μ' ἐπίσκοπό σου τὸ θάνατο
τραγουδᾶμε
τῆς νυχτιᾶς μας τὴ μεγαλοπρέπεια.
Μὴ τυχὸν καὶ ξυπνήσεις
καὶ τὴν ὄψη σου πάρει
— ἀτσαλένια —
τῆς εἰρήνης μορφῇ.
Στοῦ Μινώταυρου τὸ λαβύρινθο
ἀγρυπνᾷ
τοῦ θρύλου ἡ χορωδία,
γιὰ νὰ σὲ ἀφορίσει!...

Κ. Δ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ*
Παρατηρήσεις εἰς τὸ γλωσσικὸν
καὶ τὸ ἐκπαιδευτικὸν ζήτημα

1. Εἰς ὅλους τοὺς προηγμένους εἰς τὰς ἐπιστήμας λαοὺς ὑπάρχουν οἱ γλωσσικοὶ τύποι τῆς ὁμιλουμένης καὶ τῆς γραπτῆς (λογίας). Οὐδεὶς ὅμως λαὸς προήγαγε τὴν ὁμιλουμένην εἰς ἐπίσημόν γλῶσσαν καὶ διενεόθη νὰ ἀντικαταστήσῃ, δι' ὅλους τοὺς σκοποὺς, τὴν λογίαν διὰ τῆς ὁμιλουμένης, ὡς θέλουν οἱ λόγῳ ἀγνοίας τῶν ἐπιστημονικῶν τούτων δεδομένων ἄλλως φρονούντες παρ' ἡμῖν.

2. Ἐπειδὴ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἐπρωτοστάτησαν οἱ ἡμέτεροι λογοτέχναι, δὲν εἶναι ἄσκοπον νὰ λεχθῇ, ὅτι ὁ γραπτὸς λόγος δὲν ἔχει μόνον σκοπὸν νὰ ὑπηρετῇ τὰς συναισθηματικὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ χρησιμεύει κυρίως διὰ τὴν πειθαρχημένην ἔκφρασιν τῶν λεπτοτέρων διανοητικῶν ἐπεξεργασιῶν. Ὁ γραπτὸς λόγος πρέπει νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐκφράσῃ τὰ ἀνώτερα καὶ ἀνώτατα προϊόντα τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ. Ὁ γραπτὸς λόγος ἀποτελεῖ, μετὰ ταῦτα, κριτήριον τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς στάθμης τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν· ἐν ταυτῷ δὲ εἶναι παράγων πολιτισμοῦ.

3. Ἐσφαλμένη εἶναι καὶ ἡ ἄποψις, ὅτι πρέπει νὰ ὑποβιάσωμεν τὴν γλῶσσαν χάριν τοῦ λαοῦ καθιεροῦντες τὴν καθομιλουμένην δι' ὅλους τοὺς σκοποὺς. Τὸ ἀντίθετον τούτου εἶναι ὀρθόν, νὰ ἀναβιάσωμεν δηλαδὴ τὴν μορφωτικὴν στάθμην τοῦ λαοῦ, ὥστε νὰ κατανοῇ καὶ τὴν λογίαν γλῶσσαν. Ἄς ληφθῇ ἐν τῷ προκειμένῳ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὁμιλουμένη ἐπὶ μακρὰν σειρὰν χιλιετιῶν (πολλὰ περὶ αὐτῶν ἐγράφησαν εἰς τὸν *Δαυλὸν* ὑπὸ τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ) ἔχει δημιουργήσῃ ἐν τῷ λεγομένῳ συλλογικῷ ἀσυνειδήτῳ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τὸ ἀρχέτυπον ἑαυτῆς, τὸ ὁποῖον ὑποκινούμενον (ἐρεθιζόμενον) ἐκάστοτε εἴτε ὑπὸ τῆς ἀκουομένης ὁμιλίας εἴτε τοῦ γραπτοῦ λόγου οἶονεῖ ἐξ ἀναμνήσεως ἅμα διαισθήσεως ἄγει εἰς βεβαίαν, πλήρη καὶ σαφῇ κατανόησιν τοῦ ἐκφραζομένου ἐκάστοτε νοήματος πράγματός τινος. Ἡ φυλογονία συμπαρίσταται πάντοτε εἰς τὴν ὄντογονίαν. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τοῦ ὁποίου τὴν μορφωτικὴν στάθμην ἐπιδιώκωμεν νὰ ἀναβιάσωμεν, πρέπει νὰ ἐθισθῇ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς καθαρευούσης, διὰ τῆς ὁποίας καὶ μόνον θὰ εἶναι δυνατόν σήμερον νὰ ἐκφράσῃ τὰ «ἀνείπωτα» εἰσέτι.

4. Ἐὰν δὲ ἐπὶ τούτοις θελήσωμεν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ὑπαρξιακῆς φιλοσοφίας καὶ θεωρήσωμεν τὴν διὰ τῆς ὁμιλίας ἔκφρασιν καὶ διατύπωσιν τῶν διανοημάτων καὶ τῶν καθόλου ψυχικῶν λειτουργιῶν ὡς τρόπον ὑπάρξεως, δεόν νὰ συμπεράνωμε δι' ἑν ἄτομον ἢ δι' ἑνα λαόν, ὅστις ἀρκεῖται εἰς τὴν χρῆσιν μόνον τοῦ τύπου τῆς καθομιλουμένης, δηλαδὴ τοῦ ἀπλουστεροῦ καὶ ἀσφαλεστέρου τούτου τύπου ἔκφρασεως, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ἄτομον ἢ λαὸς ἔχει χαμηλὴν στάθμην πνευματικότητος. Ἄλλως τε *«ὁ ἄνθρωπος ὡς νοεῖ καὶ αἰσθάνεται, οὕτω λέγει»* κατ' Ἀριστοτέλην.

5. Ἐπομένως ἡ ἐν τῷ σχολείῳ παιδεία ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς

* Ὁ κ. Κ.Δ. Κωνσταντινίδης εἶναι ὁμότιμος καθηγητὴς τῆς Ψυχιατρικῆς καὶ Νευρολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

γλώσσης εἶναι ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητος. Πρέπει δὲ νὰ προηγηθῇ τόσον διὰ τὴν ἐν γένει ἄσκησιν τῆς διανοίας, ὅσον καὶ διὰ μετέπειτα χρησιμοποίησιν αὐτῆς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τὴν ἔκφρασιν τοῦ πειθαρχημένου διὰ τὰ κοινὰ λογισμοῦ.

Πάντα ταῦτα ἀπαιτοῦν ἀναμφιβόλως κόπον καὶ μόχθον. Δὲν ὑπάρχει ἄκοπος ὁδὸς πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ νοῦ. Τοῦτο ἀποτελεῖ ψυχοβιολογικὸν δεδομένον. Ἡ φύσις οὐδὲν ἐποίησεν εὐκολον καὶ ἀπλοῦν· ὅλα ἐν αὐτῇ εἶναι περίπλοκα, σύνθετα καὶ δύσκολα νὰ ἐπιτευχθοῦν: «*Δυσθύρατός ἐστιν ὁ τῆς ἀληθείας λόγος. Τῆς ἀρετῆς ἰδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν*».

Κοινωνία, ἥτις θέλει νὰ ἐνέχῃ ἐν τοῖς κόλποις τῆς ὄντως προηγμένους πνευματικὸς ἀνθρώπους, δὲν δύναται νὰ ἀποφύγῃ τὸν ἐπίμοχθον τοῦτον δρόμον τῆς παιδεύσεως.

«*Εὐρεῖται μὲν γὰρ ἀτραποὶ βίων, ὀλίγοι δὲ αἱ δαίμονες ἀνθρώπους ἄγουσι*» (Πλούταρχος).

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΟΖΩΝΗΣ*

Ἡ ἀναζήτηση τοῦ τελείου στὸ κλασσικὸ πνεῦμα

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τοῦ πέμπτου καὶ τοῦ τετάρτου π.Χ. αἰώνα ἀναζητοῦσαν τὴν ἰδέα τοῦ πράγματος, γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὸ πρᾶγμα. Καὶ αὐτὸ ἀποτελοῦσε τὴν τελειότητα στὴν ἐντελεχειακὴ καὶ στὴν δυναμικὴ τῆς δομῆς. Ἡ τελειότητα ἀνάγεται στὸ τέλος, ποὺ εἶναι τὸ ἀντίθετο τῆς ἀρχῆς, τῆς ἀφετηρίας· ἀλλὰ τέλος δὲν εἶναι τέρμα. Ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας κινεῖται πρὸς τὴν τελειότητα, ἐνῶ ξέρεי πὼς δὲν θὰ τὴν φθάσῃ. Τὸ ἰδεατὸ ὑπερβαίνει πάντα τὸ πραγματικόν, χωρὶς νὰ ἐμπλέκεται στὴν οὐτοπία.

Ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας ξέρει νὰ διακρίνῃ τὸ ἀδύνατο ἀπὸ τὸ δυνάτο, μπορεῖ νὰ ξεχωρίσῃ τὸ πιθανὸ ἀπὸ τὸ ἀπίθανο, ἀναζητεῖ τὰ ὅρια τοῦ φανταστικοῦ ἀπὸ τὸ πραγματικόν. Ἡ λέξις δὲν εἶναι γυμνὴ ἀπὸ περιεχόμενον, δὲν εἶναι "*flatus vocis*", ὅπως θὰ ποῦν στὸν Μεσαίωνα οἱ ὁπαδοὶ τῆς ὀνοματοκρατίας. Κάθε λέξις ἀναφέρεται σὲ μία πραγματικότητα καὶ ἡ τελειότητα συνίσταται στὴν σταθερότητα καὶ εὐκρίνεια τῆς οὐσίας κάθε πράγματος.

Ἔτσι ἡ τελειότητα εἶναι θεϊκὴ ιδιότητα. Ἐνσαρκώνεται σὲ θεοὺς καὶ θεές ὡς σοφία, ὡς τέχνη, ὡς ἀρετὴ σ' ὅλη τῆς τὴν ποικιλία. Ἡ Ἀθηνᾶ ἐκφράζει τὴν θεωρητικὴ γνῶση, ὁ Ἥφαιστος προσωποποιεῖ τὴν πρακτικὴ ἐπινοητικότητα, ἡ Ἀφροδίτη ἀκτινοβολεῖ τὸ κάλλος, ἡ Ἄρτεμις βιώνει τὴν ἀγνότητα, ὁ Ἀπόλλων αἰσθητοποιεῖ τοὺς ἤχους σὲ μουσικὴ καὶ ἐμπνέει τὸν πόθο γιὰ τὴν ἀνωτερότητα.

Ἀλλ' ἡ φαντασία δὲν τοξεύει τὸ ἀδύνατο. Ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας ἔχει συναίσθηση τῆς ἀδυναμίας, ἔχει ἐπίγνωση τῆς ἀτέλειας, μὲ σπάνια ὀξύνοντα ἀνακαλύπτει καὶ ἀνατέμνει τὸ κακόν, ποὺ στὸν ἐσῶτερό του πυρῆνα ἐκφράζεται ὡς τραγικότητα. Ἡ ζωὴ εἶναι ἀγώνισμα γιὰ τὸ καλύτερον. Ὁ ἄνθρωπος παλεῦει γιὰ τὴν βελτίωση καὶ τὴν ὁλοκλήρωσή του. Τὸ «δυνάμει» ποὺ κρύβει μέσα του, πρέπει νὰ ὀριμάσῃ καὶ νὰ ἐκφρασθῇ ἔξω του. Γιὰ τὸν ἀρχαῖο Ἕλληνα, τὸ «τέλος» εἶναι τὸ ἰδανικόν. Ὁ Πλάτων τὸ ἔλεγε ἰδέα.

Κατ' αὐτὸν, ἡ ἰδέα δὲν εἶναι ἀποκύημα τῆς φαντασίας, ἀλλ' ἐνορατικὴ καὶ στὴν συνέχεια λογικὴ σύλληψη τῆς πραγματικότητος. Ἡ ἰδέα ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος, γιὰτὶ εἶναι ἀπλή, ἐνέχει σταθερότητα, εἶναι «παραδειγματικὴ», παρέχει δηλαδὴ τὸ ὑπόδειγμα, καὶ ἔχει ἀντικειμενικότητα, διότι ἀναφέρεται στὴν νόηση καὶ εὐρύτερα στὸν πνευματικὸ βίον κάθε ἀνθρώπου. Ἡ ἀλήθεια μᾶς ἐπιβάλλεται ἀπὸ μόνη τῆς. Τὸ «καλὸν» ἀκτινοβολεῖ μέσα μας ὡς κάλλος. Ἡ ἀρετὴ μᾶς γεμίζει εὐδαιμονία. Ἡ ἰδέα ἀνάγεται στὴν πραγματικότητα καὶ ἡ πραγματικότητά της κυρτώνεται ἀπὸ τὴν λειτουργικότητα καὶ τὴν παραγωγικότητά της. Ἡ ποιότητά της ἀποκαλύπτεται στὸν «ἔμμερον» τοῦ ἀνθρώπου, νὰ γίνῃ καλύτερος, νὰ προοδεύσῃ καὶ ἄρα νὰ γίνῃ «εὐδαίμων». Ἀλλ' ἡ εὐδαιμονία δὲν εἶναι εὐτυχία, γιὰτὶ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα, ἀλλ' ἀπὸ τὸ ἀγώνισμα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ βελτίωση τοῦ μέσα του «εἶναι».

Ἔτσι ἡ ἀναζήτηση τῆς τελειότητος ἐκφράζεται ὡς κλασσικὸ πνεῦμα. Δὲν εἶναι τελειότητα, ἀλλὰ φορὰ πρὸς τὴν τελειότητα, δὲν εἶναι τέρμα, ἀλλὰ ξεδίπλωμα τῆς ποιότητος, ποὺ «δυνάμει» ὑπάρχει μέσα μας. Τὸ κλασσικὸ ἔγινε ὑποδειγματικόν, γιὰτὶ ἔδειξε τίς πολλαπλὰς δυνατότητες τῆς παρουσίας τῆς ἰδέας, γιὰτὶ προσέφερε κίνητρα καὶ σ' ἄλλες ἐποχὰς νὰ ἐκφράσουν τὸν πνευματικόν τους βίον.

Ἔτσι τὸ φαινόμενο τῆς ἀναγεννήσεως δὲν περιορίζεται σὲ μία ἱστορικὴ περίοδο, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν Ἀναγέννηση τοῦ 15ου καὶ τοῦ 16ου αἰώνα, ἀλλ' ἐπαναλαμβάνεται μέσα στὴν ἱστορία. ἔχομε τοὺς λατίνους συγγραφεῖς καὶ τὴν ρωμαϊκὴ τέχνη, ποὺ

* Ὁ κ. Γεώργιος Μποζωνῆς εἶναι καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Τὸ ἄρθρον τοῦ αὐτοῦ ἀποτελεῖ μέρος ἀνακοινώσεως ποὺ ἔγινε ἀγγλιστὶ στὸ διεθνὲς φιλοσοφικὸν συμπόσιον, ποὺ ὀργάνωσε τὸ "Institute for ultimate reality and meaning" στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Toronto τὸν Αὐγούστου (17-20) τοῦ 1983.

έμπνέονται ή μιμούνται τὰ ἑλληνικά πρότυπα· ἔχομε τὴν φιλοσοφική καὶ πνευματική κίνηση τοῦ Μεσαίωνα, τὸν Θωμᾶ τὸν Ἀκινάτη ποὺ στηρίζεται στὴν χριστιανικὴν πίστη, ἀλλ' ἐκφράζεται φιλοσοφικά μὲ τὸν στοχασμὸ τοῦ Ἀριστοτέλη· στὸ Βυζάντιο ἔχομε τοὺς μεγάλους πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, τὸν Βασίλειο, τὸν Χρυσόστομο, τὸν Γρηγόριο τὸν Ναζιανζηνὸ καὶ τὸν Γρηγόριο Νύσσης· ἀργότερα τὸν Φώτιο, τὸν Ψελλό, τὴν πνευματικὴ κίνηση τοῦ 14ου αἰῶνα μὲ τὸν Μετοχίτη, τὸν Παχυμέρη, τὸν Νικηφόρο Χοῦμνο. Σημειώνομε ἐπίσης τὸν νεοανθρωπισμὸ τοῦ Winckelmann, τοῦ Herder ἢ τοῦ Humboldt ἢ ὑπενθυμίζομε τὴν ἀνθρωπιστικὴ κίνηση τοῦ Jaeger στὸν αἰῶνα μας.

Ὅλα τοῦτα φανερώνουν, ὅτι τὸ κλασσικὸ πνεῦμα ὡς ὑποδειγματικὸ παρέχει κίνητρα γιὰ μέθεξη τῆς τελειότητας. Αὐτὴ δὲν συνυφαίνεται μὲ τὸν «ντετερμινισμό», τὸν αἰτιώδη χωρὶς κενὰ προκαθορισμό, ἀλλ' ἀποτελεῖ πολυδύναμη καὶ πολύμορφη παρουσία, ποὺ ἐμπνέει, χωρὶς νὰ αἰχμαλωτίζει, ποὺ παρακινεῖ, χωρὶς νὰ ὀροθετῇ, ποὺ ἀνοίγει δρόμο, χωρὶς ν' ἀπαιτῇ δουλικὴ μίμηση. Ἀλλωστε ὁ μιμητισμὸς ὑπῆρξε ὁ νεκροθάπτης τοῦ οὐμανισμοῦ. Ὅσοι κατηγοροῦν τὴν σύγχρονη στεριότητα τοῦ οὐμανισμοῦ ἐννοοῦν τὴν ἀντιγραφικὴν ἐπανάληψη τῶν ἐπιτευγμάτων του.

Ἀλλὰ τὸ κλασσικὸ πνεῦμα ἀνανέωνε τὶς πνευματικὲς δυνάμεις τοῦ ἀπὸ τὶς ρίζες τῆς ἐλευθερίας, ποὺ δὲν ἦταν κατάκτηση, ἀλλ' ἀγώνισμα γιὰ καταξίωση, ἦταν ἐπιλογή γιὰ τὴν καταλληλότερη μέθοδο καὶ τὸ ὀρθότερο ἀποτέλεσμα. Ἡ ἐλευθερία δὲν ἦταν ἀπλὴ ἀποδέσμευση τοῦ αὐθόρμητου, οὔτε ψευδαίσθηση καὶ συμβολισμὸς τοῦ ἀπωθημένου· ἐνεῖχε μεγαλεῖο, γιὰτὶ ἦταν ἀναζήτηση τοῦ οὐσιαστικοῦ, τοῦ ἀληθινὰ ἀνθρώπου. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες γιὰ πρώτη φορὰ ἀνακάλυπταν, ὅτι μέθεξη μὲ τὴν τελειότητα ἐσήμαινε ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὶς προκαταλήψεις, ἀπὸ τὰ μυθεύματα, τὶς προλήψεις καὶ τὶς ποικίλες προβολὲς τῆς φαντασίας. Γιὰ πρώτη φορὰ οἱ Ἕλληνες ἄφηναν τὸν νοῦ τους νὰ λειτουργῇ, ν' ἀνακαλύπτει τοὺς νόμους τῆς λογικῆς, τὴν ταυτότητα, τὴν αἰτιότητα, τὴν ἀποφυγὴ τῆς ἀντίφασης.

Ἡ ἐλευθερία ἀνοίγε δρόμο στὴν κριτικὴ, ὁ νοῦς ὤφειλε νὰ ξεχωρίζῃ τὸ ὀρθὸ ἀπὸ τὸ ἐσφαλμένο, τὸ ἀληθινὸ ἀπὸ τὸ ψεῦτικο, τὸ πραγματικὸ ἀπὸ τὸ φανταστικόν. Ἡ σωκρατικὴ μαιευτικὴ ξεσκεπάζε τὸν κόσμον τῆς πλάνης. Ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ ἀνασκευὴ ἀποτελοῦσαν μεθοδολογικά ὄπλα, ποὺ ἔκριναν τὴν ἀντοχὴ τῶν πεποιθήσεων, τῶν πιστεῶν, τῶν ἀπόψεων. Ἡ γνώμη δὲν ἦταν γνώση. Τὴν πρώτην μποροῦσε κανεὶς νὰ ἀναρῇ, τὴν δευτέραν νὰ ἐπαληθεύῃ καὶ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ.

Ἡ ἀναγωγή τοῦ μερικοῦ στὸ γενικόν, ἡ ἐπαλήθευση τοῦ μερικοῦ ἀπὸ τοὺς κανόνες τοῦ γενικοῦ ἐπέτρεπαν στὸν διαλεκτικὸ νὰ προβαίνει σὲ ἀναλύσεις καὶ συνθέσεις. Ἡ διανόηση εἶναι διάλογος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν ἑαυτὸ της. Ὁ λόγος καὶ ὁ ἀντίλογος στελεχώνουν τὴν διαλεκτικὴ καὶ τὴν περιβάλλουν μὲ ἐγκυρότητα.

Ἀλλ' οἱ σοφιστές, οἱ σκεπτικοὶ καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῆς μέσης καὶ νεωτέρας ἀκαδημίας θὰ δείξουν τὶς περιορισμένες δυνατότητες τοῦ νοῦ. Αὐτοὺς τείνει πρὸς τὴν βελτίωση ἀποδόσεως, ἀλλὰ δὲν εἶναι τέλειος. Οἱ «βέβαιες» προτάσεις μποροῦν νὰ ἀμφισβητηθοῦν. Ἀντίθετα, στὴν θέση τους μποροῦμε νὰ βάλωμε προβληματικὲς προτάσεις μὲ πιθανὰ καὶ ἐνδεχόμενα συμπεράσματα. Ὅμως αὐτὸ ποὺ ἔδειχνε τὴν ἀδυναμία τῆς λογικῆς ὑπεγράμμιζε συγχρόνως τὴν ποικιλίαν τῶν δυνατοτήτων πρὸς πραγμάτωσιν τῆς ἐλευθερίας. Ὁ Μέλισσος περὶ τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνα εἰσήγε στὸν φιλοσοφικὸ στοχασμὸ τὸν ὑποθετικὸν λόγον. Ἡ γεωμετρικὴ μεθοδολογία τοῦ ὑπεδείκνυε ὑποθετικὰς ἀφετηρίας καὶ ὁ ναυτικὸς βίος τοῦ ὑπέβαλλε τὴν ἀξιοποίηση τῶν καλυτέρων δυνατοτήτων πρὸς ἀντιμετώπιση τῶν θαλασσίων κινδύνων. Ἡ ἀναγκαστικότητα τοῦ λόγου περιορίζεται σὲ καθαρὰ λογικὰ σχήματα καὶ σὲ μαθηματικὲς διατυπώσεις.

Ἀλλ' ὁ ψυχικὸς βίος δὲν ταυτίζεται μὲ τὸν λόγον (τὴν λογικὴν). Ὁ νοῦς εἶναι «βασίλειος», ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνος. Ἡ κριτικὴ δύναμη τοῦ νοῦ εἰσχωρεῖ στὸν ψυχικὸν βίον ἢ στὰ κοινωνικὰ μορφώματα καὶ ἀνακαλύπτει τὶς ἀντιφάσεις τους. Μᾶς ξεσκεπάζει τὸν

ἄνθρωπο τοῦ «ἐπιθυμητικοῦ», ποὺ ἰσχυρίζεται πὼς εἶναι δίκαιος, ἀλλὰ στὸ βάθος εἶναι ἄπληστος. Μᾶς ἀποκαλύπτει τὸν ἐκπρόσωπο τῆς θρησκείας, ποὺ νομίζει πὼς ὑπηρετεῖ τὴν ἀξία τοῦ ἱεροῦ, ἀλλὰ καταβυθίζεται στὴν δεισιδαιμονία. Ἡ παράδοση σὲ τέτοιες περιπτώσεις μᾶς μεταδίδει ἐπιτεύγματα καὶ πεποιθήσεις, ποὺ ἔχουν χάσει τὴν γονιμότητά τους καὶ ὁδηγοῦν σὲ στεῖρο τυπικισμό.

Ἡ ἐλευθερία, ποὺ ἀναζητεῖ τὴν τελειότητα, δὲν τοξεύει τὸ ἀδύνατο, οὔτε ἄκριτα ἀποδέχεται τὸ καθιερωμένο. Ἡ ἀρχαία τραγωδία εἶναι μεστή ἀπὸ φιλοσοφικὸ νόημα, γιατί ἀνατέμνει τὴν πολυδυναμία τοῦ κακοῦ, βρίσκει τὶς ρίζες του, ἀναλύει τὴν ματαιότητα τῆς πρόσκαιρης ἐπιτυχίας του. Ἡ ἐλευθερία συνδέεται μὲ τὴν νίκη τὴν «πρώτην τε καὶ ἀρίστην πασῶν» (Πλάτ. *Νόμ.* Α 626), τὴν ἐναρμόνιση τοῦ νοῦ πρὸς τὰ συναισθήματα καὶ τὶς ἐπιθυμίες. Ἡ φρόνηση εἶναι «*ἡγεμὼν ἀρετῆς*» «μετ' ἔρωτος καὶ ἐπιθυμίας ἐπομένης» (Πλάτ. *Νόμ.* Β 688 b).

Ὁ ἄνθρωπος ξέρει τί ζητάει ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀπὸ τὴν ζωὴ, ἀπὸ τὴν κοινωνία, ἀπὸ τὴν συνείδησή του. Ξεπερνάει τὸν ἑαυτό του. Περιορίζει τὶς βιολογικὲς ἀνάγκες του καὶ προχωρεῖ πρὸς τὴν τελειότητα. Ἡ ὀλιγάρκεια καὶ ἡ αὐτάρκεια ἦταν ἰδανικὸ τοῦ Σωκράτη, τοῦ Πλάτωνα, τῶν κυνικῶν, τῶν στωικῶν, τῶν ἐπικουρεῶν, τῶν νεοπλατωνικῶν. Αὐτὸς ποὺ εἶχε περιορίσει τὶς ἀνάγκες του ἦταν «*ἐγγυτάτω τοῦ θεοῦ*», ἀφοῦ ἡ θεότητα ἐκφράζει πληρότητα.

Ἡ ὑπέρβαση τῆς ὕλικῆς ἀνάγκης ἔδινε ἄπειρες δυνατότητες ἐκφράσεως τῆς ἐλευθερίας, ποὺ ἦταν ἐπιλογὴ σκοπῶν καὶ πραγμάτων τους. Ὁ φιλόσοφος καὶ ὁ πολιτικὸς ἀναζητοῦσαν τὶς προϋποθέσεις μιᾶς καλύτερης κοινωνίας. Ὁ καλλιτέχνης αἰσθητοποιοῦσε τὶς συγκινήσεις του σὲ μορφές, ποὺ ἐξέφραζαν βαθὺ περιεχόμενο μέσα ἀπὸ τὴν ἀπλότητα τῶν περιγραμμάτων, τὴν λιτότητα τῶν μέσων, τὴν ἐναρμόνιση τῶν μερῶν. Ἡ μορφὴ ἐπαιρνε μοναδικότητα, γιατί ὁ καλλιτέχνης ἐξισορροποῦσε πάνω στὴν ὕλη τὶς πιὸ πρόσφορες δυνατότητες τῆς αἰσθητικῆς ἐκφράσεως.

Ὁ Παρθενώνας ἐγκλείει τὴν ἁρμονικὴ λιτότητα τῶν κιόνων, ποὺ τοξεύουν τὸν οὐρανὸ καὶ φέρνουν στὴν γῆ μιὰ θεά. Ὁ χῶρος δὲν εἶναι περιορισμὸς καὶ ἡ τελειότητα ἐκφράζεται μὲ τὴν ἐναρμόνιση τῶν πλαστικῶν καὶ ἀριθμητικῶν ἐξισορροπήσεων. Ὁ θεὸς εἶναι τέλειος, γιατί ἔχει πέρατα καὶ ὁ ναὸς γίνεται κατοικία του, γιατί τὰ πέρατα πλάσθηκαν ὡς ἔκφραση τοῦ ἰδανικοῦ. Λένε, ὅτι ὁ Ζεὺς τοῦ Φειδία στὴν Ὀλυμπία ἐξέφραζε τὸ ἥρωο μεγαλεῖο ἐνὸς θεοῦ, ποὺ ἦταν ντυμένος μὲ σῶμα. Τὰ πέρατα δὲν καταργοῦσαν τὴν θεότητα, ἀλλ' ὕψωναν τὴν θεότητα. Ἐνα ἀρχαῖο ἐπίγραμμα ἔλεγε: «*Ἡ θεὸς ἦλθεν ἐπὶ γῆς εἰκόνα δείξων, Φειδία, ἢ σὺ γ' ἔβης τὸν θεὸν ὀψόμενος*».

Τὸ κλασσικὸ εἶχε τὴν τάση πρὸς τὴν τελειότητα, γιατί ἐνέκλειε ἀνάταση. Τὸ ὁμηρικὸ «*ὑπέιροχον ἔμμεναι*» ἦταν καὶ κλασσικὸ. Ἡ ὑπεροχὴ εὕρισκετο σὲ μιὰ ἀδιάκοπη ἀναζήτηση ἐνὸς προτύπου ποὺ νὰ σὲ καλυτερεύη, ἦταν ἐκδήλωση θάρρους πρὸς ὑπερνίκηση ἐμποδίων, ἦταν ἀκατάβλητος ἀγώνας γιὰ τὴν πραγμάτωση αὐτοῦ ποὺ ἀξίζει νὰ ὑπάρχη.

Ἡ παιδεία δὲν ἦταν πολυμάθεια, ἀλλ' ἔρωσ γιὰ τὴν τελειότητα. Δὲν εἶχε σχέση μὲ τὸν καταναγκασμὸ. Σοῦ προσέφερε κίνητρα, σοῦ ἀφύπνιζε τὸν ἐνθουσιασμό, σὲ γέμιζε αἰσιοδοξία. Ἡ εὐδαιμονία δὲν μετεφέρετο στὴν μεταθανάτια ζωὴ, ἀλλ' ἀποτελοῦσε ἀγώνισμα ἀρετῆς μέσα στὴν ἴδια τὴν ζωὴ. Ὁ σοφὸς ἦταν τὸ ἰδανικόν. Δὲν ὑπῆρχε ἡ ἐνσάρκωσή του. Ὅσοι ἀγαποῦσαν τὴν ἀλήθεια ἦσαν φιλόσοφοι.

Καὶ ἡ φιλοσοφία ἦταν ὕφος ζωῆς, ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς. «*Πῶς ποτ' ἂν πόλις ἀριστα οἰκοίη καὶ ἰδίᾳ πῶς ἂν τις βέλτιστα τὸν αὐτοῦ βίον διαγάγοι*» (Πλάτ. *Νόμ.* Γ. 702 a). Ἡ αὐτογνωσία εἶναι θεραπεία ψυχῆς, ἀναζήτηση τῆς δημιουργικότητος μέσα μας, ποὺ ἐκφράζεται ἔξω μας ὡς κοινωνισμός.

Ὁ δίκαιος μέσα του εἶναι δίκαιος καὶ στοὺς ἄλλους. Ὁ εὐδαίμων ἀκτινοβολεῖ τὴν πληρότητά του στὴν «πόλι». Ἀποκαλύπτει «*τὰ ἐντὸς ἀγάλματα*». «*Καί μοι ἔδοξεν οὐ-*

τω θεῖα καὶ χρυσᾷ εἶναι καὶ πάγκαλα καὶ θαυμαστά» (Πλάτ. *Σύμπ.* 216e). Αὐτὴ ἡ ὑπεροχὴ δὲν συντελεῖ στὴν ταπείνωση καὶ τὸν ἐκμηδενισμό τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἀντίθετα συμβάλλει στὴν μέθεξι καὶ στὸν ἀληθινὸ κοινωνισμό. Ἡ βελτίωση τῆς «πόλεως» ἔχει ποιότητα, γιατί ξεκινάει ἀπὸ παιδευτικὰ πρότυπα.

Καθένας ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ πνευματικὸ βίωμα τοῦ ἄλλου. Ἡ ἀληθινὴ παιδεία δὲν ἐκφοβίζει οὔτε ἀλυσοδένει, ἀλλ' ἐμπνέει τὸν πόθο γιὰ τὴν τελειότητα, ποὺ εἶναι ὁ πυρήνας τοῦ κλασσικοῦ.

Κάποιος ὁπαδὸς τοῦ φροῦδισμοῦ θὰ μπορούσε νὰ ἀντεῖπῃ σ' αὐτά, ὅτι τέτοιοι ἰσχυρισμοὶ εἶναι φαντασιώσεις. Δὲν ὑπάρχει ἀγώνας γιὰ τὴν τελείωση, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος εἶναι καὶ αὐτὸς ἓνα ζῶο, ποὺ μὲ τὴν ἐπινοητικότητά του ἐδημιούργησε ἓνα πολιτισμό, τοῦ ὁποῖου εἶναι θῦμα καὶ δεσμώτης. Ἡ καταπίεση τοῦ ὑπέρ-ἐγὼ πάνω στὸν ἄνθρωπο συντελεῖ στὴν ἀπώθηση τῶν βιολογικῶν ἀναγκῶν καὶ ἐπιθυμιῶν στὸ ἀσυνείδητο μὲ ἀποτέλεσμα τὸν συμβολισμό τους στὸν χῶρο τοῦ μὴ πραγματικοῦ. Ἡ ἰδανίκευση εἶναι μιὰ αὐταπάτη. Τὸ ἀπραγματοποιήτο στὴν ζωὴ προβάλλεται στὸν χῶρο τῆς φαντασίας.

Ἄλλ' ἡ φροῦδικὴ θεωρία ἐρμηνεύει τὶς ψυχικὲς διεργασίες ἀρρωστημένων καὶ ἄβουλων ἀνθρώπων, ποὺ μετασχηματίζουν τὶς ἐπιθυμίες καὶ τοὺς ἀνεκπλήρωτους πόθους τους σὲ πλάσματα τῆς φαντασίας. Δὲν μπορούμε ὅμως νὰ δεχθοῦμε ὡς ὀρθὴ τὴν γενίκευση τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς, διότι, ἂν κάθε ἰδανίκευση εἶναι ψευδαίσθηση, ἔπεται, ὅτι καὶ ἡ φροῦδικὴ γενίκευση εἶναι ψευδαίσθηση· ἀρα εἶναι ἐσφαλμένη. Δὲν εἶναι δυνατόν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ εἶναι ψυχοπαθεῖς οὔτε ἀπὸ τὴν ψυχοπάθειά τους νὰ ἐπέρχεται ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀντίθετα, ἡ ροπὴ πρὸς τὴν τελειότητα εἶναι ἐγγενὴς στὸν ἄνθρωπο καὶ υπερβαίνει τὴν ψυχοπάθεια, διότι, ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, οἱ ψυχικὰ ὑγιεῖς δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχουν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς τελειότητος.

Ἄλλ' ἡ ἀντίρρηση γιὰ τὴν τελειότητα θὰ μπορούσε νὰ διατυπωθῇ μὲ διαφορετικὴ ἐπιχειρηματολογία ἀπὸ ἓνα πραγματιστὴ. Κατ' αὐτόν, ἡ βελτίωση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας δὲν συντελεῖται μὲ δῆθεν τάσεις γιὰ τελειότητα, ἀλλὰ μὲ τὸν ἄκριβῆ καθορισμὸ τῶν δεδομένων καὶ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν. Μὲ τὴν πρόοδο τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς ὁ ἄνθρωπος θὰ καλυτερεύσῃ τὶς συνθήκες τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς του ζωῆς.

Ἐν τούτοις καὶ ἡ λύση αὐτὴ δὲν ἀναιρεῖ τὸν ἰδεαλιστικὸ πυρῆνα τοῦ κλασσικοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς δίνει ἔμφαση ἢ καὶ ἀποκλειστικότητα στοὺς ὑλικοὺς παράγοντες τοῦ ἀνθρώπινου βίου. Περιορίζει τὴν προβληματικὴ σὲ ποσοτικὲς σχέσεις, ἐνῶ ἡ ἀδιάκοπη ἀναζήτησις τοῦ καλυτέρου εἶναι θέμα ποιοτικὸ. Μὲ τὴν ποσότητα, μὲ τοὺς ἀριθμούς, μὲ τὶς μετρήσεις, *numero, mensura et pondere*, εὐκολύνει τὸν ἄνθρωπο, τὸν ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὸν σωματικὸ κάματο, τοῦ προσφέρει ἀνέσεις, χωρὶς νὰ λύνης τὰ βαθύτερα καὶ οὐσιαστικώτερά του προβλήματα. Μὲ τὶς μηχανὲς καὶ τὶς ποικίλες ἐπινοήσεις καὶ ἐφαρμογὰς τῆς τεχνικῆς δὲν δίνεις ἀπόκριση στὰ ἐρωτήματα τοῦ ἡθικοῦ πόνου, τῆς ἀγωνίας, τῆς εὐδαιμονίας καὶ τοῦ θανάτου.

Ἡ ποιότητα διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὴν ποσότητα. Ὁ ἄνθρωπος διψᾷ τὴν βελτίωση, ποὺ προϋποθέτει τὴν γνισιότητα τῆς ποιότητος. Τοῦτο συνυφαίνεται μὲ τὴν ἀφύπνιση καὶ τὴν λειτουργικὴ ἔκφραση ὅλων τῶν ἰδιοτήτων, ποὺ διαφοροποιοῦν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ ζῶα καὶ τὸν καταξιώνουν. Κάθε καταξίωση εἶναι καὶ μία ὑπέρβασις καὶ κάθε ὑπέρβασις ὑπογραμμίζει τὴν φορὰ πρὸς τὴν τελειότητα.

Ἀπὸ αὐτὴν τὴν διαδικασίαν κανένα σύστημα δὲν μπορεῖ νὰ ξεφύγῃ, οὔτε τὸ πραγματιστικὸ-ὕλιστικόν. Γιατὶ τί ἄλλο μπορεῖ νὰ σημαίῃ ἡ καλυτέρευσις τοῦ ὑλικοῦ βίου παρὰ τὴν θέση σκοπῶν καὶ τὴν πραγμάτωσίν των; Ἄλλ' ὁ σκοπὸς πάντοτε ὑπερβαίνει τὴν προσπάθειαν. Ὁ ἄνθρωπος τείνει νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν ἀπόστασιν ἀνάμεσά

τους, χωρὶς νὰ τὸ πετυχαίνει. Ἡ βελτίωση δηλώνει μία κατεύθυνση καὶ ποτὲ ἕνα τέλος.

Ἐπομένως καὶ ἕνα ὑλιστικὸ σύστημα ἐρμηνείας τοῦ κόσμου καὶ τῆς κοινωνίας δὲν μπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ τὸν ἰδεαλισμὸ του, ἀφοῦ ἀναζητεῖ τὴν τελειότητα μέσα ἀπὸ τὴν πραγμάτωση τῶν σκοπῶν του. Ὅπως καὶ ὁ οὐμανισμὸς ἔχει τὸν πραγματισμὸ του, ἀφοῦ ἔχει πολλὰ ἐπιτεύγματα στὸ ἐνεργητικὸ του. Ἡ διαφορὰ στὰ δύο συστήματα βρίσκεται στὸ πρωτεῖο τῆς ἀξιολογήσεως.

«Ὅτι τὰ πλείστου ἀξία περὶ ἐλαχίστου ποιεῖται, τὰ δὲ φαυλότερα περὶ πλείονος» (Πλάτ. Ἀπολ. 30a). Οἱ οὐμανιστὲς θεωροῦν ὑπέρτερο τὸ πνεῦμα καὶ τὶς ποικίλες δυνατότητές του. Οἱ πραγματιστὲς δίνουν ἔμφαση στὸν ὑλικὸ βίον καὶ τὴν τεχνικὴ. Οἱ πρῶτοι βρίσκονται σὲ πλάνη, γιατί δὲν ἀνανέωσαν τὸν ὀπλισμὸ τους ἀπὸ τὰ πορίσματα τῶν ἐπιστημῶν καὶ τὶς δυνατότητες τῆς τεχνικῆς. Οἱ δεῦτεροι σφάλλουν, ἐφ' ὅσον πιστεύουν ὅτι ἡ πρόοδος συνίσταται ἀποκλειστικὰ στὴν ἱκανοποίηση τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν.

Ὁ μῦθος τοῦ Μίδα, ποῦ ὁ, τι ἔπιανε ἐγένετο χρυσός, ἀποτελεῖ αἰώνιο σύμβολο τῆς ἀπληστίας τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ δὲν ἔχει τελειωμό. «Ἀπειρος γὰρ ἡ τῆς ἐπιθυμίας φύσις» (Ἀριστ. Πολιτικ. Β7 1267 b 3). Ἡ λεπτή πάλι εἰρωνεία τοῦ Λουκιανοῦ, ὅταν σκιαγραφῇ τὸν Μένιππο καὶ τὸν Σαρδανάπαλλο μετὰ τὸν θάνατό τους, ἀπογυμνώνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ ψιμύθια ἐνὸς ναρκισσισμοῦ, ποῦ δὲν ὑψώνει, ἀλλ' εὐτελίζει, ποῦ δὲν παρέχει ἀσφάλεια οὔτε προσφέρει εὐδαιμονία. Ἀντίθετα, ἀλλοτριώνει, τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν ἀληθινὸ ἑαυτό του, τὸν ἐμπλέκει σὲ μέριμνες καὶ τὸν καταβυθίζει στὸν ἀελπισμὸ.

Μὲ τέτοια κριτήρια ἕνας σύγχρονος ἐπιτυχημένος ἐπιχειρηματίας δὲν εἶναι εὐδαιμονέστερος ἀπὸ ἕνα φιλόσοφο μὲ τὴν σωματικὴ ἢ τὴν στωικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου. Ὁ πρῶτος λιμώττει μέσα στὴν ὑπεραφθονία καὶ ὁ δεῦτερος αἰσθάνεται πλήρης μέσα στὴν στέρηση. Τοῦτο ὑπογραμμίζει τὴν παραγωγικότητα τῆς τελειότητος, ποῦ παρακινεῖ τὸν ἄνθρωπο νὰ γίνῃ καλύτερος ἀπὸ αὐτὸ ποῦ εἶναι.

Ἡ τάση πρὸς τὴν τελειότητα ἐκφράζεται ὡς δημιουργικότητα. Ὁ ἄνθρωπος ἐναρμονίζεται μὲ τὸ περιβάλλον του ἢ μᾶλλον τὸ ὑπερβαίνει, τὸ ἀνανεώνει, τὸ ἀνασυνθέτει. Ἀντίθετα, ἡ ἄκριτη προσαρμογὴ στὸ περιβάλλον προετοιμάζει τὴν ἀπολίθωση. Διότι στὴν ἀνθρώπινη δημιουργία δὲν ὑπάρχει στασιμότητα. Ἡ προοδεύεις ἢ ὀπισθοδρομεῖς. Ἀλλ' ἡ πρόοδος εἶναι ἀνανέωση καὶ ἡ ἀνανέωση δὲν γίνεται τυχαῖα ἢ μηχανικά, ἀλλὰ συντελεῖται μὲ τὴν ἀκτινοβολία τῆς προσωπικότητος, ποῦ δημιουργεῖ.

Ἐντεῦθεν ἡ ροπὴ πρὸς τὴν τελειότητα εἶναι ροπὴ πρὸς τὴν εὐδαιμονία. Ἡ μία διαδικασία συνυφαίνεται μὲ τὴν ἄλλη. Ὁ ἄνθρωπος ἐλπίζει, δημιουργεῖ καὶ χαίρεται τὰ δημιουργήματά του. Ἡ πράξις ἐκφράζει τὴν ἠθικὴ διάσταση τῆς τελειότητος. Ἡ τέχνη τὴν αἰσθητικὴ. Αὐτὰ τὰ δύο δὲν συγχέονται οὔτε ταυτίζονται. Εἶναι ἐπαλλάσσουσες ἔννοιες μὲ κοινὸ χαρακτῆρα τὴν δημιουργικότητα. Διαφέρουν ὅμως στὴν κοινωνικὴ τους διάσταση. Ἡ ἠθικὴ προβληματίζεται πάνω στὴν συμπεριφορὰ τοῦ ἀτόμου ὡς προσώπου, ἐνῶ ἡ τέχνη ἐκφράζει τὴν ἐλευθερίαν ὡς πλάσιμο μορφῶν. «Οἱ πράξεις μας μᾶς ἀκολουθοῦν, ἐνῶ τὰ ἔργα μας ζοῦν πέρα ἀπὸ μᾶς», γράφει ὁ Gilson.

Οἱ ἀναβαθμοὶ τῆς τελειότητος φαίνονται στὰ κατορθώματα τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἡθικοῦ ὄντος, ἀποκαλύπτονται στὰ καλλιτεχνήματα ὡς ἀντανακλάσεις τῆς ὥραιότητος. Μέσα σὲ τέτοια προοπτικὴ ἢ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι γεμάτη ἀπὸ ὑπέροχα ἀγωνίσματα, ποῦ μᾶς γεμίζουν θάμβος. Καὶ τὸ θάμβος εἶναι ἡ πρόγευση καὶ ἡ παρόρμηση γιὰ τὴν τελειότητα.

«*Integritas sive perfectio*», ἔλεγαν ὀρθὰ οἱ σχολαστικοί. Ἡ τελειότητα συμπίπτει μὲ τὸ «εἶναι» στὴν ὁλότητά του. Ὁ μερισμὸς ἀντίκειται πρὸς τὴν ὁλότητα. Ἐντεῦθεν διαπράττουν σφάλμα ὅσοι ἀναζητοῦν τὴν τελειότητα μόνο στὴν ἠθικὴ ἢ ὅσοι πᾶνε νὰ

ὑποκαταστήσουν τὴν ἠθικὴ μὲ τὴν τέχνη. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες μὲ τὸν «ὄρο» «*παιδεία*» ἔδειχναν τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν τελειότητα σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ βίου. Ἐπλαθαν μορφές μὲ τὴν τέχνη, ἐνεβάθυναν στὴν ἀλήθεια καὶ στὴν ἐπιστήμη, πραγμάτων τὴν δημοκρατία ὡς ὕψος ζωῆς.

«*Τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους*» (Πολιτ. Α2 1253 α 20), παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης. Ἡ ὁλότητα ἐκφράζει τὴν πληρότητα τοῦ «εἶναι». Δὲν ἔχει, κενά, χάσματα, παραλείψεις. Εἶναι αὐτὸ τὸ «εἶναι». Ἡ τελειότητα εἶναι ἡ παρουσία τοῦ ἰδεατοῦ στὰ πράγματα. Εἶναι τὸ κλασσικὸ πνεῦμα στὴν κορύφωσή του.

Δρ. ΠΑΝΟΣ ΜΠΑΡΔΗΣ*

'Ο Προφήτης τῆς Ἀρκαδίας

«'Ο κόσμος σκηνή, ὁ βίος πάροδος· ἡλθες, εἶδες, ἀπῆλθες» (Δημόκριτος)

*Τῶν δασκάλων τὰ φῶτα σὰν πυγολαμπίδες,
μά, γιὰ σένα, ἡ ζωὴ δαφνοφόρο σκολεῖό,
σὰν γυρνοῦσες σὲ κάμπους, χωριά, πευκοβούνια
μ' ἀντηλιά, ἀστροβολιὰ καὶ φεγγάρι ἀργυρό.*

*Κι' ἐκεῖ θέριεψε ὁ νοῦς σου — λαμπρὸ ἀστροπελέκι
καὶ στροβίλα ποῦ σκούζει καὶ φουσομανᾷ.
Μὰ ἡ καρδιά σου διαμάντι, ροζέττα, μπριλλάντι,
χρυσανθὸς καὶ τρισάγιας ἀγάπης φωλιά.*

*Κι' ὅπως τώρα χυμᾷ σὰν λιοντάρι στὰ σκότια
τῆς σκλαβιάς, γιὰ νὰ φέρῃς γλυκεῖα λευτεριά,
βλέπω νέο προφήτη μὲ κήρυγμα θεῖο
κι ἀπὸ πίσω του εἰρήνη, γαλήνη, χαρά!*

* Ὁ Δρ. Πᾶνος Μπάρδης εἶναι καθηγητὴς τῆς Κοινωνιολογίας στὸν Πανεπιστήμιο τοῦ Το-
λέδο στὸ Ὁχάιο (ΗΠΑ).

ΓΡΗΓ. ΦΙΛ. ΚΩΣΤΑΡΑΣ*

Ἡ ταυτότητα τῆς Φιλοσοφίας

1. Ἡ πρακτική της χρησιμότητα

Ἡ φιλοσοφία ἔχει ἓνα ἰδιαίτερο θέλημα· μᾶς μαθαίνει τὴν ἀγνοιά μας, δείχνει δηλ. πόσον ὀλέθρια εἶναι ἡ ἀγνοία τῆς ἀγνοίας μας. Σέβεται βέβαια τὴ γνώση, ὅχι ὁμως καὶ ἐκείνη πού ὁδηγεῖ στὴν ἐπιστημονικὴ ἀλαζονεία. Γιατὶ ξέρεи, ὅτι ἡ πνευματικὴ μας προκοπὴ, ὅπως καὶ ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης, βρίσκεται στὴν ἀνακάλυψη τῶν λαθῶν μας. Διοδεύει μέσῳ τῆς γνώσεως πρὸς τὴν ἐπίγνωση. Ἐκεῖ διατρίβει. Ἐτσι μᾶς ἐγείρει ἀπὸ τὴ λησμονιὰ τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ μᾶς μεταστρέφει!

Ἄλλοι πάλι γοητεύονται ἀπὸ τὶς μεταφυσικὲς πτήσεις καὶ τὴ θεωρητικὴ ρώμη τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, σὲ βαθμὸ πού πολλοὶ νὰ πιστεύουν ὅτι ἡ φιλοσοφία φέρεται «ἐπὶ πτερύγων ἀνέμου» καὶ εἶναι ἀπόκοσμη καὶ ἀκατανόητη (γι' αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἔχομε ἐπιμελῶς ἐργασθῇ οἱ διδάσκοντες φιλοσοφία!) καὶ συνεπῶς δὲν μᾶς χρειάζεται! Φαίνεται ὥστόσο, ὅτι ἡ φιλοσοφία στηρίζει τὴν αἰώνια νεότητά της καὶ τὴν ἀγέραςτη ὠραιότητα στὴν πρακτικὴ της χρησιμότητα. Εἶναι ὁ ἐπιούσιος ἄρτος τῆς ζωῆς μας. Ἀπὸ αὐτὴν πηγάζει καὶ αὐτὴν ἀγωνίζεται νὰ νομοδοτήσῃ καὶ νὰ κατευθύνῃ. Ἀκόμη καὶ ὅταν ἀνεβαίνει τὸν ἀνηφορικὸ δρόμο τοῦ Ἀπόλυτου, δὲν ἀρνεῖται τὶς χθόνιες ρίζες της, τὸν Ἄνθρωπο καὶ τὴ Ζωή. Ἄς προσεγγίσουμε αὐτὴ τὴν πρακτικότητα τῆς φιλοσοφίας ἀπλὰ καὶ χωρὶς ἐργῶδη ἀποδεικτικὴ διαδικασία.

*

Τὴν ἀποκάλεσαν — καὶ σωστά — μητέρα τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, στίς ὁποῖες δα-
νεῖζει ἓνα βασικὸ τῆς κλάδο, τὴ Λογικὴ, ὡς ἐργαλεῖο τους. Ὅλα τὰ σύγχρονα ἰδεολογι-
κὰ καὶ κοινωνιολογικὰ ρεύματα πού συγκλονίζουν καὶ κλονίζουν κάποτε τὴ ζωὴ μας,
εἶναι καθαρῶς φιλοσοφικά. Ὅλοι ἄλλωστε ξέρουμε, ὅτι ἡ πλέον ἐνδιαφέρουσα πλευ-
ρὰ τῆς Πλατωνικῆς λ.χ. φιλοσοφίας εἶναι ἡ πολιτικὴ. Ὁ Πλάτων ἀναζητεῖ τὸν καλύ-
τερο τρόπο ὀργανώσεως τῆς πολιτείας καὶ συγχρόνως ἐννοεῖ ὅτι ὁ ἐνταγμένος μέσα
στὰ εὐρύτερα κοινωνικά πλέγματα ἄνθρωπος ἀπειλεῖται μὲ βιασμό τῆς ἐλευθερίας του
καὶ ἀποτροπὴ τοῦ ἐξανθρωπισμοῦ του. Θεωρεῖ ἀκόμη προδοσία γιὰ τὴ φιλοσοφία νὰ
μὴ ἀγωνίζεται νὰ βελτιώσῃ τὶς κοινωνικὲς συνθήκες καὶ νὰ οἰκοδομήσῃ μιὰ νέα κοινω-
νικὴ ἠθικὴ βασισμένη στὴ συνेतὴ καὶ δίκαιη ρύθμιση τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων. Ὁ πο-
λιτειακὸς βαρβαρισμός, ὁ ἀπάνθρωπος ὁμαδισμός, ἡ κρατικὴ ὑπερεξουσία πού ἀπλώ-
νει ὅλο καὶ πιὸ βαθειὰ τὰ χέρια της στὰ «ἔργα καὶ τὶς ἡμέρες» τοῦ ἰδιώτη ἢ ἡ ἀπληστία
τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας πού κινδυνεύει νὰ καταργήσῃ τὴν ἴδια τὴν ἐλευθερία καὶ νὰ
θανατώσῃ τὴ δημοκρατία² — τίποτε δὲν εἶναι ξένο γιὰ τὸν θεόπνευστο κήρυκα τῆς Ἀ-
ρετῆς πού δείχνεται Τιτάν καὶ τῆς θεωρίας καὶ τῆς πράξεως. Μέλημα τῆς ζωῆς τοῦ
Πλάτωνος ἦταν ἡ «παῦλα τῶν δεινῶν» τοῦ ἀνθρώπου μέσα σὲ μιὰ ἐνάρετη καὶ εὐνο-
μούμενη πολιτεία.

Ἡ γνώμη τοῦ Marx ἐπομένως ὅτι: «οἱ φιλόσοφοι ἔχουν μόνο ἐρμηνεύσει τὸν κόσμον
μὲ ποικίλους τρόπους· τὸ θέμα ὥστόσο εἶναι νὰ τὸν ἀλλάξουμε³», εἶναι τουλάχιστον ἀ-
θεμελίωτη.

Ἐπάρχουν πρὸς τούτοις ἐπιστημονικὲς περιοχὲς στὸν Πλάτωνα ἀκατάκτητες ἀ-
κόμη. Ἡ σύγχρονη γεωμετρία λ.χ. δὲν κατάρθωσε νὰ ἀποκρυπτογραφῇ τὴ θεωρία

* Ὁ κ. Γρηγ. Φιλ. Κωσταρᾶς εἶναι καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν.

1. Jaspers, K.: *Einführung in die Philosophie*, σ. 17.

2. Πλάτ. *Πολιτ.* 562e 4-6.

3. Marx, K.: *Thesen über Feuerbach* (Deutsche Ideologie, σσ. 535 κ ἑξ.).

τῶν τετραέδρων τοῦ φιλοσόφου τῶν ἰδεῶν, γιὰ νὰ μὴν ἀναφερθοῦμε στὸν Ἀριστοτέλη ποὺ διατύπωνε ὅτι «*νοῦν καὶ γνῶσιν ἔχειν τὰ φυτά*»⁴ ἢ ὅτι τὰ ζῶα ὀνειρεύονται, πρᾶγμα ποὺ βεβαιώνει καὶ ἡ σύγχρονη βιονειρική. Μὲ μιὰ λέξη: κάθε γνήσια φιλοσοφία γίνεται ὁδηγὸς ζωῆς καὶ ἐπὶ πλέον ἐμβολιάζει τὸ δέντρο τῶν «μελλομένων», τῶν ἐσομένων.

Ἡ φιλοσοφία ἄλλωστε εἶναι καὶ ἀπὸ ἄλλης σκοπιᾶς ὕψιστα πρακτική: τρέφει καὶ τρέφεται ἀπὸ τὴν ἀναστροφή, τὴν ἐπικοινωνία, τὴν ὁμιλία, τὴ διαλεκτική, τὴν ἀμφίπλευρη κατανόηση, τὴν συζήτηση, τὴν κοινὴ πράξη, τὴν ἀλήθεια «*ποὺ ἀρχίζει πάντοτε μὲ δύο*»⁵, τὸν ἄνθρωπο ποὺ τὸν θεωρεῖ σύντροφο κοινὸ πεπρωμένου καὶ μοχθεῖ νὰ τὸν γεωργήσῃ ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ Ὑπέρτατου, τοῦ Ἐπέκεινα, τοῦ Ἀνείκαστου. Ἰδοῦ, γιὰ τὴν φιλοσοφία κρύβει νηφάλια σαγήνη καὶ ἀτίμητη ἐλκυστικὴ δύναμη. Κατάργηση τῆς φιλοσοφίας θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ θάνατο τοῦ πνεύματος.

2. Ἡ φιλοσοφία ὡς θεμελιώδης μορφή πνευματικῆς ζωῆς

Ἡ φιλοσοφία εἶναι βασικὸς τρόπος ζωῆς τοῦ πνεύματος καὶ βρίσκεται στὴ ρίζα ὅλων τῶν ἄλλων μορφῶν τῆς πνευματικῆς δημιουργίας, τίς ὁποῖες διαποτίζει καὶ ζωογονεῖ. Ὡς φιλοσοφεῖν ἀποτελεῖ θεμελιώδη κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου, ἐσωτερικὴ ἀνάγκη καὶ χρέος του. Δὲν εἶναι περιουσία κανενός, ἀλλὰ οὐσία κάθε ἀνθρώπινης ὑπάρξεως. Ὅλοι φιλοσοφοῦν ἢ τουλάχιστον ἔχουν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τους στιγμὲς φιλοσοφικῆς περισυλλογῆς.⁶ Γιὰ τὰ μεγάλα προβλήματα, τὰ ἐσχατά ἐρωτήματα γιὰ τὸ νόημα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ἴστανται ἀπέναντι σὲ κάθε ἄνθρωπο καὶ εἶναι ἀναπόφευκτα. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ φιλοσοφία. Ὅσοι τῶρα τὴν ἀρνοῦνται, μᾶλλον τῆς καταφάσκουν.

Ὁ μεγάλος μᾶστορας τῆς Δυτικοευρωπαϊκῆς διανοήσεως, ὁ Ἀριστοτέλης, ἐπληξε χωρὶς οἶκτο τοὺς ἀρνητὲς τῆς φιλοσοφίας: «Φιλοσοφία εἶναι —εἶπε— καὶ τὸ νὰ ἐρευνᾷ κάποιος, ἂν πρέπει νὰ φιλοσοφῇ ἢ ὄχι». Πρόκειται γιὰ πόθο κραταιῶ καὶ εὐγενικό—αὐτὸ εἶναι ἡ φιλοσοφία. Πάθος γιὰ τὴν ἡμέρα, γιὰ τὸ φῶς, γιὰ τὴν ἀλήθεια. Χωρὶς νὰ σύρεται πίσω ἀπὸ τὸ ἄρμα προϋποθέσεων καὶ δεσμεύσεων.

Ὁ φιλόσοφος εἶναι ἐραστὴς τῆς γνώσεως, «*ἐπιθυμητῆς τῆς σοφίας*» καὶ «*τῆς ἀληθείας φιλοθεάμων*» κατὰ τὸν Πλάτωνα.⁷ Ἡ ἀλήθεια ὁμως δὲν γίνεται νὰ ἐρευνηθῇ ὑπὸ ὄρους. Κάτι παρόμοιο θὰ ὁδηγοῦσε στὴ μὴ γνήσια φιλοσοφία καὶ σὲ μιὰ κίβδηλη ἀλήθεια. Ἰδοῦ, γιὰ τὴν οὐσία τοῦ φιλοσοφεῖν εἶναι ἡ ἐλευθερία. Ἡ φιλοσοφία τῶρα εἶναι ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὴν φιλοσοφῶν γίνεται ἐλεύθερος ὁ ἄνθρωπος. Ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς ἄλλωστε καρπίζει μόνο στὰ ἐδάφη τῆς λυτρωτικῆς ἀμφιβολίας ἢ τῆς ἀντιθέσεως γνωμῶν καὶ τῆς ἀμείλικτης κριτικῆς, ποὺ δίνει φτερὰ στὸ πνεῦμα.

Οἱ ὄψεις τῆς πολὺπλευρῆς ἀλήθειας καὶ οἱ πολλαπλὲς μορφές τῆς πραγματικότητος ἔχουν τὸ βαθύτερο νόημά τους. Πρὸς αὐτὸ ὁδοιπορεῖ ὁ φιλόσοφος ζητῶντας τὴν κοινὴ ρίζα τους καὶ θέλοντας νὰ τίς ἀναγάγῃ σὲ μία, τὴν δημιουργικὴ Ἀρχὴ καὶ αἰτία ὅλων. Γέννηση, ἀγάπη, ἔρως, θάνατος, ἀγῶνας, ἐνοχή, ἀσίγαστη ἐναλλαγή, ὁ κόσμος, ὁ ἀνύπτωτος πόθος, ἡ μοῖρα, ὁ ἐξαναγκασμὸς, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ εὐθύνη, τὸ κακὸ καὶ τὸ καλὸ, ἡ ἁρμονία καὶ ἡ τάξη, τὸ ἔρεβος καὶ τὸ χάος, Θεὸς καὶ Ἄνθρωπος, ὁ-

4. Ἀριστοτ. «*περὶ φυτῶν*» Α₁ 818a 11 (ὁ Σταγειρίτης διασώζει γνώμη τοῦ Δημόκριτου, Ἐμπεδοκλέα καὶ Ἀναξαγόρα).

5. «*Die Wahrheit beginnt mit zwei*» («Ἡ ἀλήθεια ἀρχίζει μὲ δύο», φράση τοῦ Nietzsche ποὺ ἐπαναλαμβάνει ὁ K. Jaspers συχνὰ στὸ ἔργο του).

6. Bochenki, J.: *Wege zum philosophischen Denken*, σσ. 21 κέξ.

7. Πλάτ. *Πολ.* 475b 9, 475 e4 καὶ 487 a4.

λα αὐτὰ εἶναι προβλήματα τῆς φιλοσοφίας καὶ κάνουν τὴ φιλοσοφία μιὰ χωρὶς παύση καὶ ἀνάσα ἐρωτηματοθεσία καὶ στάση ἀπορητική, ποὺ συγχρόνως εἶναι καὶ στάση ζωῆς. Ἡ ὁποία σύμφωνα με τὸν Spinoza: «*non ridere, non lugere, neque detestari, sed intelligere*»⁸ (δὲν γελά, δὲν ψεύδεται, οὐτε καταριέται, ἀλλὰ κατανοεῖ). Αὐτὴ ἡ κατανόηση εἶναι ὕψιστη λειτουργία τῆς φιλοσοφίας.

3. Φιλοσοφία καὶ Ποίηση

Ὅμως ἡ κατανόηση τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸ ἔργο τοῦ πνεύματος ποὺ φιλοσοφεῖ, δηλ. ποὺ ἀγωνίζεται νὰ συλλάβῃ διαλεκτικὰ τὴν οὐσία τῶν ὄντων. Ὑπάρχει καὶ ἡ τέχνη, ποὺ ἐπιχειρεῖ αἰσθητικὰ νὰ ἐξεικονίσῃ, νὰ παραστήσῃ μέσα ἀπὸ ἓνα σύνολο μορφῶν τὴν οὐσία αὐτῆς. Ἡ ἔλλογῃ ἐρμηνεία τοῦ κόσμου δὲν εἶναι πάντοτε δυνατὴ καὶ ὅπωςδὴποτε δὲν εἶναι τὸ εὐτυχέστερο εἶδος γνωστικῆς συμπεριφορᾶς. Ἡ ἄμεση βίωση, ἡ διαίσθηση καὶ ἡ ἐνόραση εἶναι κάποτε συντομώτεροι καὶ ἀσφαλέστεροι δρόμοι γιὰ τὴ μετάδοση τοῦ νοήματος τοῦ κόσμου.

Ἡ τέχνη καὶ εἰδικώτερα ἡ ποίηση ὁλοκληρώνει τὶς τρεῖς θεμελιώδεις λειτουργίες: τοῦ ἐγκόσμιου προσανατολισμοῦ, τοῦ ὑπαρκτικοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ θεοῦ, τοῦ ὑπερβατικοῦ, τοῦ ἐπέκεινα.⁹ Ἡ τάξη καὶ ἡ ἀρμονία τοῦ κόσμου προκαλοῦν στὸν ποιητικὸ νοῦ ἓνα σφοδρὸ ἔρωτα καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκφράσῃ τὸ κάλλος τῶν αἰσθητῶν ὄντων. Ὁ δρόμος ὅμως πρὸς τὸ ὠραῖο ἀνοίγει, μόνον ὅταν ὁ ποιητὴς βίωσῃ καὶ ἔτσι ἀναγνωρίσῃ τὴν αἰσθητὴ ὠραιότητα ὡς ἀνταύγεια τῆς ὠραιότητος τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Τὸ κακό, τῶρα, δηλ. τὸ ἄσχημο, νιώθει ὁ δημιουργὸς ὡς ἓνα ψυχικὸ ρύπο καὶ ποιῶντας καὶ ὁδοιπορῶντας πρὸς τὸ νοητὸ κάλλος καθαίρεται καὶ λυτρώνεται. Ἡ ψυχὴ τοῦ μεγάλου ποιητῆ εἶναι θειοειδής.¹⁰ Γι' αὐτὸ μόνον ἓνας ἀληθινὸς δημιουργὸς μπορεῖ νὰ θεασθῇ τὸ ὠραῖο, δηλ. τὸ ἀγαθόν, τὸ θεόν.

Ὁ φιλόσοφος λέγει «περὶ τοῦ θεοῦ», ὁ ποιητὴς διαλέγεται μαζί του, προσεύχεται, ζῇ ἐν τῷ θεῷ μέσῳ τῆς μεταφυσικῆς φαντασίας. Ὁ φιλόσοφος καὶ ὁ ποιητὴς ἀνοίγουν μιὰ γνωστικὴ δοσοληψία μετὰ τὸ ὄν. Τρέπονται πρὸς τὴν ἀλήθεια του. Ὅμως ὁ φιλόσοφος διοδεύοντας μέσα στὶς ἀνειρήνευτες ἀντιθέσεις ἀλγεῖ καὶ ὁ λόγος του, καθὼς ἀγνομαχεῖ ἀνεβαίνοντας τὸν Ὀλυμπο τοῦ Μυστηρίου, ἀφλογιστεῖ. Ἡ ἐρευνητικὴ κόψη τῆς λογικῆς στομώνει. Ἀντίθετα ὁ ποιητὴς ἐποπτεύοντας τὸν κόσμο διηγεῖται τὸ κάλλος του καὶ ἔτσι ἐμβιώνει τὸ ἀσύλληπτο βάθος τοῦ εἶναι καὶ ὑψώνεται ὡς τὰ κράσπεδα τῆς ἀλήθειας του. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι μόνον ὁ ποιητὴς ζῇ, ἀναπαύεται, βιοτεύει μέσα στοὺς κόλπους τοῦ εἶναι καὶ βυζαίνει ἀπὸ τὶς μυστικὲς του πηγές. Ἰδοῦ, γιατί ἡ ποίηση καὶ γενικώτερα ἡ τέχνη μπορεῖ νὰ ἀποκαταστήσῃ μιὰ ζωντανή, πυρίπνοη, φλεγόμενη σχέση μετὰ τὸ ὄν, νὰ γίνῃ ὁ ποιμὴν τοῦ ὄντος, νὰ τὸ προσεγγίσῃ βαθύτερα: «*Nā τραγουδᾷς καὶ νὰ σκέφτεσαι εἶναι δύο γειτονικοὶ κορμοὶ τῆς ποιητικῆς πράξης. Βλασταίνον ἀπὸ τὸ ὄν καὶ φθάνουν ὡς τὴν ἀλήθεια του*»,¹¹ ὑπογραμμίζει ὁ M. Heidegger, ἐνῶ —σημειώνει— τὸ βαθύτερο νόημα τῆς ποιήσεως δὲν τὸ ἀποκαλύπτει ἡ ιστορικοφιλοσοφικὴ ἔρευνα παρὰ ὁ διάλογος ἀνάμεσα στὸ φιλόσοφο καὶ τὸν ποιητὴ.

Τὸ ρῆμα τοῦ μέγιστου αὐτοῦ διανοητῆ τῶν χαλεπῶν μας καιρῶν εἶναι βαρυσήμαντο. Χωρὶς νὰ ὑποβαθμίσῃ τὴ συναισθηματικὴ σφαῖρα ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλεῖ ἡ ποίηση, προβάλλει τὸν ὕψιστο ρόλο ποὺ διαδραματίζει ἡ φαντασία ὡς δύναμη γνωστικὴ καὶ

8. Hessen J.: *Wissenschaftslehre*, σ. 21.

9. Jaspers, K.: *Philosophie* (οἱ τίτλοι τῶν τριῶν τόμων).

10. Πλωτ. *Ἐννεάδες* Ι6.

11. Heidegger, M.: *Aus der Erfahrung des Denkens*, σ. 14.

ἐμφανίζει τὴν ἐσώτατη συγγένεια ἀνάμεσα στὴν ποίηση καὶ τὴ φιλοσοφία. Μαζὶ μὲ τὸν εὐρωστο στοχασμὸ δρᾷ βαθὺ τὸ συναίσθημα καὶ κραταιὰ ἡ φαντασία, γιὰ νὰ δοθοῦν στίχοι ὅπως αὐτοί: «*Ἀπὸ ρυπαρῶν χειλέων, ἀπὸ βδελυρᾶς καρδίας, ἀπὸ ἀκαθάρτου γλώσσης, ἐκ ψυχῆς ἐρειπωμένης, δέξαι δέησιν, Χριστέ μου*» τοῦ ἁγ. Συμεῶν τοῦ Ν. Θεολόγου¹². Οἱ ὁποῖοι φωτίζονται ἀπὸ τῆς μηδαμινότητος τὴν ἐπίγνωση καὶ τὴν συνείδηση τῆς πληρότητος τῆς πρώτης Ἀρχῆς.

Αὐτὴ ἡ μηδαμινότητα κατακαίει ὥς πῦρ φλέγον τὸν ποιητὴ. Ὁ ὁποῖος νοιώθει συνεχῶς ἐκπεσμένος, ἐκπατρισμένος ἀπὸ τὴ γενέθλια γῆ τοῦ ὄντος καὶ ζητεῖ νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν ποθεινὴ του πατρίδα. Μὲ τὴν καθαρὴ λαλιά του ἐπιποθεῖ νὰ ζεύξῃ τὸ παροδικὸ καὶ τὸ αἰώνιο μὲ γέφυρες ποὺ γεννοῦν ἔνταση καὶ προκαλοῦν ἴλιγγο, συναισθήματα ποὺ στὸ τέλος εἰρηνεύει ὁ ἡδυσμένος λόγος. Ὁ Beethoven, γίγας τῆς τέχνης, χρησιμοδοτεῖ: «*Ἀποστολὴ τοῦ καλλιτέχνη εἶναι νὰ φτερουγίσῃ ὡς τὴ θεότητα καὶ νὰ κομίσῃ τὶς ἀκτῖνες τῆς στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων*». ¹³ Τὴν ἴδια ἀποστολὴ δρομολογεῖ γιὰ τὴ φιλοσοφία ὁ Πλάτων: φιλόσοφος καὶ ποιητὴς γαληνεύουν τὸ μεταφυσικὸ ἄλλος τῶν ἀνθρώπων.

Μόνον ποὺ ἡ ποίηση διοχετεύει — ὄχι μὲ ἄκαμπτη λογικὴ συνέπεια — τὸν πόνο τοῦ το στίς παραβολές, ἐνδύει τὰ γνωσιολογικὰ προβλήματα μὲ σύμβολα καὶ χρησιμοποιεῖ τὴν εἰκόνα γιὰ νὰ θέσῃ τὰ ὄντολογικὰ ἐρωτήματα. Ὅλα αὐτὰ εἶναι τρόποι ποὺ ὁδηγοῦν στὴν ἔσχατη ἀλήθεια, πρὸς τὴ γνώση τοῦ ἔσχατου σκοποῦ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ὄντων. Ὅ,τι δὲν ἐπιτυγχάνει ἡ ἀμείλικτη διαλεκτικὴ, τὸ κατορθώνουν ἡ μεταφορά, ἡ ἀλληγορία, ὁ μῦθος, τὸ σύμβολο: «*Κι' ἂν σοῦ μιλῶ μὲ παραμύθια καὶ παραβολές — τραγουδάει ὁ Σεφέρης — εἶναι γιὰτ' ἄκους γλυκότερα κι' ἡ φρίκη δὲν κουβεντιάζεται*»¹⁴. Ἐπιβεβαιώνεται ἐδῶ ἐκεῖνο ποὺ ἡ ἱστορία τοῦ πνεύματος διδάσκει: οἱ κοφτεροὶ φιλοσοφικοὶ προβληματισμοὶ καὶ οἱ κραταιές ἰδέες δὲν ἐκπηγάζουν πάντοτε ἀπὸ κατ' ἐπάγγελμα φιλοσόφους. Ἡ γόνιμη φιλοσοφικὴ διάνοηση εἶναι ἀνέστια, ἄστεγη καὶ ἐλεύθερη· δὲν ἀνήκει σὲ ἰδρύματα καὶ δὲν οἰκεῖ μόνον σὲ συστηματικὰ φιλοσοφικὰ ἔργα. Στὸν πιὸ ἀπλὸ φαινομενικὰ στίχο μπορεῖ νὰ κρύβεται θησαυρὸς ἰδεῶν καὶ συλλήψεων, ἕνα ὄρυγχο ἀπὸ πολῦτιμα μέταλλα ποὺ ἔχει βέβαια ἀνάγκη μιᾶς προσεκτικῆς ἐξορύξεως καὶ κατεργασίας.

12. Θεία Λειτουργία (Ἀπ. Διακονίας, Ἱ. Μετάληψις).

13. Λούβαρι, Ν.: *Νοσταλγικαὶ Περιπλανήσεις*, σ. 35.

14. Ἀπαντα, σ. 84.

Μ Ε Τ Ε Ω Ρ Ι Σ Μ Ο Ι

Ο Κάρλ Μάρξ πίστευε, πώς ή δοσμένη πραγματικότητα καθορίζει την συνείδηση — και ή τελευταία έχει συνεπώς την δυνατότητα να ανακαθορίζη την πρώτη αντιδρώντας σ' αυτήν, έπειδή αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της. Είχε δίκιο ο Μάρξ, αλλά μέχρις ένα βαθμό. Έρχεται μιὰ στιγμή στην έξέλιξη του ανθρώπου, κατά την οποία ή ίδια αυτή συνειδησιακή διαλεκτική αυτοσυνειδητοποιείται όχι μόνο απέναντι στην ύπαρξή της, μα απέναντι στα αίτιά της. Έρχεται, δηλαδή, μιὰ στιγμή, πού ή συνειδησιακή τριβή προκαλεί πυρετό στην ίδια την συνείδηση, έτσι πού αυτή αποκτά πιά πλήρη αντίληψη του γεγονότος ότι καθορίζεται από την δοσμένη πραγματικότητα ή από την αντίδρασή της σ' αυτήν — και γιατί καθορίζεται. Από την στιγμή αυτή της συνειδητοποίησης της αυτοπαγίδευσής της και έπειτα, ή συνείδηση δεν μπορεί παρά να ξεκινήση μιὰ διαδικασία για την ουσιαστική της αυτόνομηση, την οποία δεν υποψιάζεται ο Μάρξ.

Το πρώτο στάδιο αυτής της διαδικασίας αυτόνόμησης είναι ή επισήμανση των τρόπων με τους οποίους καθορίζεται ή συνείδηση από την δοσμένη πραγματικότητα ή από αντίδρασή της σ' αυτήν. Τίς παραμέτρους του σταδίου αυτού όρίζει με σαφήνεια ή σωκρατική αυτογνωσία και ή δεοντολογία της. Το δεύτερο στάδιο της αυτόνόμησης της συνείδησης είναι ή απελευθέρωσή της από τους τρόπους καθορισμού της και ή εκ μέρους της αδέσμευτη έποπτεία της δοσμένης πραγματικότητας και της ιδεατής εικόνας ή αντιεικόνας της. Τίς παραμέτρους του σταδίου αυτού όρίζει ή προσπάθεια, πού αναλαμβάνει κανείς

για να καθαρθή συνειδησιακά. Από την επίτευξη του δεύτερου σταδίου και έπειτα ή συνείδηση όχι μόνο σταματά να καθορίζεται από την δοσμένη πραγματικότητα ή την αντίδρασή της σ' αυτήν, άλλ' αποκτά την δυνατότητα για αυτόνομη πιά λειτουργία. Αρχίζει, δηλαδή, να αποκτά την δυνατότητα να λειτουργή ή συνείδηση δια των πραγμάτων, όπως έλεγεν ο Έράκλειτος, και όχι λόγω αυτών, όπως επέμενε ο Μάρξ.

Το συμπέρασμα από την συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι ή συνείδηση έχει την δυνατότητα να αυτόνομηται απέναντι στην αντικαθρεφτιστική της έσωτερική διαλεκτική, είναι σημαντικό για την σημερινή έποχή. Ο σύγχρονος αγωνιστής της προόδου δεν αρκεί μονάχα να αναπροσδιορίζη την συνείδησή του σύμφωνα με τον κόσμο πού αλλάζει μέσω αυτής. Μπορεί να αλλάξη τον κόσμο και στον βαθμό πού λυτρώνει την συνείδησή του από όλους τους καθορισμούς, τους αντικαθορισμούς και τις μεταξύ των αλληλοπεριχωρήσεις. Με άλλα λόγια, ή μεταμόρφωση της δοσμένης πραγματικότητας, πού επεδίωκε ο Μάρξ, δεν μπορεί να γίνη ριζική μόνο με την αντίδραση της συνείδησης σ' αυτήν και των πράξεων πού ένσαρκώνουν αυτήν την αντίδραση. Μπορεί να γίνη ριζική μόνο με τον καθαρό της ίδιας της συνείδησης. Η αντίδραση στο κακώς έχον καθορίζεται και αυτή από το κακώς έχον, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Κάφκα. Όδηγεί συνεπώς ή αντίδραση σε φαύλο κύκλο. Αυτό πού χρειαζόμαστε σήμερα δεν είναι μιὰ μετατόπιση ή αναβάπτιση του κακού, είναι μιὰ μεταμόρφωσή του σε

κάτι πέρα καὶ ἀπὸ τὸ ἀντίθετό του. Ἡ συνείδηση δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς μέρος ἀναπόσπαστο τῆς δοσμένης πραγματικότητας. Δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς τὸ αἰτιό της. Ἀποτελεῖ καὶ τὴν πλήρη ὑπέρβαση τῆς πραγματικότητας.

Τελικὰ, ὁ κόσμος μπορεῖ νὰ ἀλλάξῃ μέσα ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, μόνο ἂν ἡ συνείδηση ἔχῃ φθάσει στὸ σημεῖο νὰ βρῖσκεται ὄντως πέρα ἀπὸ αὐτόν —

χωρὶς νὰ τὸν χάνῃ ποτέ ἀπὸ τὰ μάτια της. Ἡ διαλεκτική, ποὺ δὲν ἐμπνέεται ἀπὸ ὅ,τι ὑπερβαίνει τὴν διαλεκτική, δὲν ὑπηρετεῖ τὸν ἀνθρώπο. Ὑπηρετεῖ μιὰν ἰδέα του — καὶ γι' αὐτὸ τὸν παραπλανᾷ.

Ἄν θέλῃς νὰ βρεθῇς ὁλότελα μέσα στὴν ἀλήθεια, πρέπει νὰ βρεθῇς καὶ ὁλότελα ἔξω — ἔξω καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀρνήσή της.

Μετέωρος

ΦΑΙΔΩΝΑΣ ΘΕΟΦΙΛΟΥΚαὶ φύλλον θῆλυ

Οἱ μάχες κατεβαίνουν ποτάμια,
ὁδηγημένες ἀπὸ ὁράτες δέσμες
ἠλεκτρονικῶν κυκλωμάτων.
Τὸ δίκιο καὶ τὸ ἄδικο
ἄλλαξαν ἀμοιβαῖα τὸ νόημά τους.
Ὅλοι ἔχουν δίκιο, λοιπόν;
Κατεβαίνουν ποτάμια οἱ μάζες.
Δὲν βρίσκω τὸ φίλο μου.
Μετεμψυχώθηκε στὰ καλώδια
καὶ ἐκπέμπεται.
Κανεῖς δὲν ξέρεῖ πιά νὰ πεῖ
τί εἶναι,
«δροσερὸ ἀεράκι ποὺ λαφρώνει τὴν ἔξαψη»
οὔτε «ἄνθος ποὺ ἐρωτεύεται τὴν ὄσφρηση,
φιλώντας τὴν ὄραση».
Οὔτε «φύλλο κίτρινο
καὶ φίλος
καὶ φύλλον θῆλυ
καὶ φιλικὸ ἀπόγευμα».
Καθισμένος στὴ τετράγωνη πέτρα,
κοιμίζω τὴ μοναξιά
στὶς ἀγκάλες μου.

ΗΛΙΑΣ Α. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ

Ἡ ἀκμή τῆς πρώτης περιόδου τοῦ πανάρχαιου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ

Καμμιά περίοδος τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς δὲν ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν ἀμέσως προηγούμενη τῆς κατὰ τρόπο ἀπόλυτο καὶ καμμιά ἐξέλιξη δὲν μπορεῖ νὰ γίνει, ἂν δὲ στηριχθεῖ στὶς προηγούμενες δομές. Οἱ ἐπινοήσεις οἱ ἀνθρώπινες, ὑπεύθυνες γιὰ κάθε βελτίωση τῶν μέσων προόδου καὶ πολιτισμοῦ, εἶναι φυσικὸ νὰ ξεκινᾶνε μὲ βραδύτατους ρυθμούς καὶ νὰ ἐπιταχύνονται ἀκολουθώντας τὴ θετικὴ ροπὴ τοῦ χρόνου, ἐφ' ὅσον οἱ γνώσεις προστίθενται. Ἔτσι καὶ στὸν ἑλληνικὸ χῶρο τ' ἀρχικὰ «πατρώϊα» καὶ «μητρῴϊα» γέννη μὲ τὴν πάροδο τῶν χιλιετιῶν, τὴν καλυτέρευση τῆς διατροφῆς (εὐφυΐα = καλὴ φυσικὴ ἀνάπτυξη - εὐφυΐης = εὐτραφῆς ἢ καλὰ διατρεφόμενος), τὴν εἰσοδὸ τοὺς στοὺς ὀχυρωμένους οἰκισμούς καὶ στὰς «κώμας», ὅπως ὁ Ἀριστοτέλης ἀποκαλεῖ τὶς πρῶτες αὐτὲς συνοικησεις (Πολιτικά, Α 1-13) καὶ τὸν τέλειο σχηματισμὸ γλώσσας (μέρορες) εἰσήλθαν ὀριστικὰ στὸν πολιτισμὸ (αἰδώς, νέμεσις).

Σ' αὐτὴ τὴν μεγάλη περίοδο, ποὺ πρέπει νὰ κράτησε ἀρκετὲς χιλιετίες, οἱ ἄνθρωποι τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου κατεργάστηκαν τὰ μέταλλα καὶ προχώρησαν σὲ μιὰ ἐξάπλωση μέσω τῶν «ἐστίων» σὲ ὅλο τὸν κόσμο. (Τὸ μέγεθος τῆς ἐξαπλώσεως θὰ τὸ διαπιστώσουμε ἀναπτύσσοντας τὰ ἐπὶ μέρους θέματα τῆς Θεογονίας).

Στὴν ἴδια αὐτὴ περίοδο τῶν «Οὐρανίωνων», ὅπως ἡ Θεογονία ἀποκαλεῖ ὅλους τοὺς «θεοὺς βασιλεῖς ἀνδρῶν» τῆς περιόδου (στίχ. 923, 929), καὶ αὐτόν, ὅπως εἶδαμε, τὸν Ἥφαιστο (ὁ λεξικογράφος Ἡσύχιος «Οὐρανίωνα» καλεῖ «τοὺς ὑπὸ τοῦ Οὐρανοῦ ἀρχὴν τεταγμένους»), ἐκτὸς ἀπ' τὴν κατεργασία γενικὰ τῶν μετάλλων καὶ τὴ γνώση ἰδιαίτερα τοῦ σιδήρου συντελοῦνται ἔργα τεχνικά, ποὺ ἔχουν κυριολεκτικὰ ἐντυπωσιάσει τοὺς ἀνθρώπους.

Αὐτὰ τὰ ἔργα τὰ περιγράφει ἡ Θεογονία (στίχ. 147-153), θὰ ἔλεγα, μὲ τὸν γενικὸ τίτλο «Ἐκατόγχειρες». Αὐτοὺς τοὺς Ἐκατόγχειρες οἱ παρα-μυθολογοῦντες τοὺς θέλουν ἑκτρωματικὰ δημιουργήματα τῆς φύσης καὶ γίγαντες ποὺ ἀνέστυρε ὁ Ζεὺς ἀπὸ τὸν Τάρταρο, γιὰ νὰ τὸν βοηθήσουν στὴ πάλη τοῦ ἐναντίον τῶν Τιτάνων. (Θὰ μιλήσουμε γι' αὐτὴ τὴν περίφημη μάχη καὶ γιὰ τὰ αἷτια αὐτῆς σὲ ἐπόμενα ἀρθρα. Ἐδῶ θὰ περιοριστῶ νὰ ἀναπτύξω τοὺς λόγους ποὺ ὀδήγησαν τοὺς μεταφραστὲς τῆς Θεογονίας σὲ μιὰ ἀκόμη παρανόηση τοῦ περιεχομένου τῆς). Ἄς δοῦμε τοὺς στίχους:

*« Ἄλλοι δ' αὖ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο
τρεῖς παῖδες μεγάλοι τε καὶ ὄβριμοι, οὐκ ὀνομαστοί,
Κόττος τε Βριάρεώς τε Γῆς θ', ὑπερήφανα τέκνα.
Τῶν ἑκατόν μὲν χεῖρες ἀπ' ὤμων ἀίσσοντο
ἄπλαστοι, κεφαλαὶ δὲ ἐκάστω πεντήκοντα
ἐξ ὤμων ἐπέφυκον ἐπὶ στιβαροῖσι μέλεσσι·
ἰσχύς δ' ἄπλητος κρατερὴ μεγάλῃ ἐπὶ εἶδει.»*

Θὰ δώσω ἀμέσως τὴν «ἰσχύουσα» μετάφραση, παρμένη ἀπ' τὸ ἔργο τοῦ Παναγῆ Λεκατσᾶ «Ἡσιόδου Ἀπαντα»: «Κι' ἀπὸ τῆ Γῆ κι' ἀπὸ τὸν Οὐρανὸ γεννήθηκαν τρεῖς ἄλλοι ἀκόμα γυιοί, μεγάλοι, φοβεροί —κι' ἀμελέτητοι νᾶναι!—, ὁ Κόττος, ὁ Βριάρεως καὶ ὁ Γῆς, κι' ἦσαν τέκνα τοῦτα τερατώδη· σαλεύαν ἀπλησίαστα ἑκατὸ ἀπ' τοὺς ὤμους χέρια καθενὸς, κι' ἀπὸ τοὺς ὤμους φύτρωναν στὰ μέλη τὰ γιγαντοδύναμα πενήντα καθενὸς κεφάλια· κι' εἶχαν καὶ δύναμιν ἀκατανίκητη καὶ τρομερὴ ὅσο πῆς στὸ μέγα ἀνάστημά τους» (!).

Ὁ Π. Λεκατσᾶς μᾶς δίνει κατωτέρω καὶ συμπληρωματικὰ σχόλια ἐπὶ τῆς μεταφράσεώς του. Γράφει: «Οὕτω ἐρμηνεύω τὸ «οὐκ ὀνομαστοί» τοῦ στ. 148, ὅπερ εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ τὸ «δυσώνυμος» τοῦ στίχ. 171 καὶ 310, «οὔτι φατειδός» κ.λ.π. καὶ ἔχει τὴν αὐτὴν ἐννοίαν μὲ τὸ «δεινὸν οὐδὲ ρητὸν» τοῦ σοφοκλείου στίχου, «Φίλοκτ.», 765. Εἰς τὰς φοβερὰς θεότητας οἱ Ἕλληνες προσέδωκαν ὀνόματα εὐφημα, ἵνα μὴ, ἐκφερομένου τοῦ πραγματικοῦ τῶν ὀνόματος, θεωρήσουν ἑαυτὰς καλουμένας καὶ προσέλθουν· οὕτω ὁ Ἀδὴς ἐκαλεῖτο Πλούτων, αἱ δὲ Ἐρινύες Σεμναί. Ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς ἠναγκασμένως

ὦν νὰ κατονομάσῃ τοὺς φοβεροὺς δαίμονας, εὐθὺς πρὸ τούτου διακηρύττει τὸ ἄρρητον τοῦ ὀνόματος. Οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν ὁ Διάβολος δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν δεισιδαιμόνων εἰμὴ δι' ὀνομάτων ἀποτρεπόντων τὴν προσέλευσίν του, ὡς «καταραμένος», «ἐξαποδῶ», «ἀμελέτητος» κτλ. Στους στίχους 615-6 εἶναι οἱ τρεῖς Τιτᾶνες τοὺς ὁποίους ἀπηλευθέρωσεν ὁ Ζεὺς καὶ οἱ ὁποῖοι συνετέλεσαν εἰς τὴν νίκην τῶν νέων θεῶν. Προσωποποιήσεις φυσικῶν δυνάμεων· κυρίως τὰ σχηματιζόμενα ἐκ τῶν γῆινων ἀτμῶν νέφη, τὰ μαχόμενα πρὸς τὴν λαμπρότητα τοῦ Οὐρανοῦ. Κόττος = μανιῶδης, Βριάρεως = στιβαρός, Γῆης = πολυμελής. Ἀρχὴ τῆς διχοστασίας ἦτο ἡ ἀποστροφή τὴν ὁποίαν ἠσθάνετο ὁ Οὐρανὸς διὰ τὴν τερατωδίαν τῶν τέκνων του· κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων, ὅτι τὰ τέκνα ἀντιπροσωπεύουν ἐν τῇ ὑποστάσει αὐτὸν τὸν πατέρα, θὰ ἦτο μέγα δυστύχημα διὰ τὸν Οὐρανὸν νὰ φέρῃ εἰς τὸ φῶς ὡς παρ' αὐτοῦ γεννηθέντα τοιαῦτα τερατώδη τέκνα· διὸ καὶ τὰ ἀπέκρυπτεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς γῆς».

Ἐξ ὧλων αὐτῶν, τὸ γενικὸ συμπέρασμα ποὺ βγάζει ὁ ἀναγνώστης εἶναι, ὅτι πρόκειται περὶ σατανικῶν δυνάμεων, ἐκτρωματικῶν καὶ καθαρὰ ὑλικῆς δομῆς. Αὐτὴ τῇ θέσει δίνει ἡ ἐρμηνευτικὴ σημασία τῶν λέξεων τοῦ κειμένου (χειρες, κεφαλαί, ὦμοι, ὑπερήφανα τέκνα κ.ἄ.). Ἐτσιδμως ἔχουν τὰ πράγματα; Αὐτοὶ οἱ Τιτᾶνες —διότι Τιτᾶνες ἦταν— ὑπῆρξαν πράγματι σατανᾶδες ἐκτρωματικοί; Ἄς δοῦμε τί λέει σὲ ἐπόμενους στίχους ἡ *Θεογονία* (654-633). Τ' ἀποσπάσματα ποὺ ἀκολουθοῦν ἀφοροῦν σὲ μιὰ συνομιλία μεταξὺ τοῦ Διὸς καὶ αὐτῶν τῶν τριῶν Τιτάνων:

«Ὡς φάτο· τὸν δ' ἐξαυτὶς ἀμοίβετο Κόττος ἀμύμων·
 δαιμόνι· οὐκ ἀδάητα πιφαύσκεαι· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ
 ἴδμεν, ὅ τοι περὶ μὲν πραπίδες, περὶ δ' ἐστὶ νόημα,
 ἀλητῆρ δ' ἀθανάτοισιν ἀρῆς γένεο κρυεροῖο.
 Σῆσι δ' ἐπιφροσύνῃσιν ὑπὸ ζόφου ἠερόεντος
 ἄψορρον δεῦρ' αὐτὶς ἀμειλίκτων ὑπὸ δεσμῶν
 ἡλύθομεν, Κρόνου νιῆ ἀναξ, ἀνάεπτα παθόντες.
 Τῷ καὶ νῦν ἀτενεῖ τε νόω καὶ ἐπίφρονι βουλῇ
 ῥυσόμεθα κράτος ὕμῶν ἐν αἰνῇ δημοτῇ
 μαρνόμενοι Τιτῆσιν ἀνὰ κρατερὰς ὕσμινας»

[= Ἐτσι εἶπε (ὁ Δίας)· καὶ πρὸς αὐτὸν εὐθὺς ἀμέσως ἀπάντησε ὁ ἄμωμος, ὁ εὐγενής, ὁ ἐξοχος Κόττος (ἀμύμων) καλεῖται καὶ ὁ Ἀσκληπιός, ὡς ἱατρός, ἀπ' τὸν Ὅμηρο Ὑλ. Δ 194). Προστάτῃ θεῆ, φύλακα, πράγματα ὄγνωστα (ἀδάητος: δάω, δαήνω) δὲν εἶπες· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὰ γνωρίζουν, ὅτι ἐσὺ ὑπερέχεις κατὰ τὴν διάνοια καὶ τίς ἐξ αὐτῆς πηγάζουσες ἀντιλήψεις, προστάτης δὲ εἶσαι τῶν ἀθανάτων ἐκ τοῦ παγεροῦ ὀλέθρου. Χάρη δὲ στῇ δική σου φρόνηση μέσα ἀπὸ τὸ ζόφο τὸν τρισκότεινο πάλι πίσω γυρίσαμε ἐδῶ λυμένοι ἀπ' τὰ ἀμειλίκτα δεσμά, γιὰ τοῦ Κρόνου, βασιλιά, τὰ ἀναπάντεχα ποὺ πάθαμε. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς κι' ἀπ' αὐτὴ τὴ στιγμή μπορεῖς νὰ προσβλέψεις στὶς πνευματικὲς μας ἱκανότητες καὶ στὴ συνειδήμας θέληση (νόω καὶ ἐπίφρονι βουλῇ). Θὰ θέσουμε ἐκτὸς κινδύνου τὴν δική σου ἰσχὺ, σ' αὐτὴν τὴν ἱστορικὴ μάχη ἐξολοθρεύοντας τοὺς Τιτᾶνες σὲ σκληροὺς ἀγῶνες].

Στους στίχους ἐπομένως αὐτοὺς, ὁ Κόττος ἀποκαλεῖται «ἀμύμων» καὶ οἱ δυνάμεις ποὺ οἱ τρεῖς διαθέτουν καὶ θέτουν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Διὸς εἶναι πνευματικὲς (νόω καὶ ἐπίφρονι βουλῇ). Οἱ πνευματικὲς αὐτὲς δυνάμεις εἶχαν φυλακισθεῖ ἀπὸ κατώτερες τῆς διανοίας τοῦ Διὸς καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς πηγάζουσων ἀντιλήψεων (ὅ τοι περὶ μὲν πραπίδες, περὶ δ' ἐστὶ νόημα).

Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ δεχθοῦμε, ὅτι αὐτὲς οἱ πνευματικὲς καὶ συνετεῖς δυνάμεις, ποὺ συνδιαλέγονται μὲ τὸν βαθύνου Δία, εἶναι ἐκτρώματα τῆς φύσης μὲ πνήντα κεφάλια καὶ ἑκατὸ χέρια; Τὸ συμπέρασμα ἐπομένως εἶναι, ὅτι οἱ λέξεις ὑποκρύπτουν ἄλλα νόημα. Ἄς δοῦμε τώρα τί μᾶς ἀποκαλύπτουν οἱ λέξεις, ἂν ἐξετάσουμε τίς μεταφορικὲς σημασίες τους.

- *Ἄλλοι δ' αὖ* = Μετὰ ἀπὸ τοὺς Κύκλωπες, καὶ ἀμέσως μετὰ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ὑπῆρξαν ἡ συνέχεια τῶν πρώτων ἀνθρώπων, δηλαδὴ τῶν «θεῶν».
- *Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ* : Ἐδῶ πρέπει νὰ συμπεράνουμε, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἐν

τῷ σύμπαντι ὕλης (Δαυλός τευχ. 31), ἀλλὰ περὶ τῆς πρώτης μεγάλης περιόδου πολιτισμοῦ, πού βασιλεύουν οἱ Οὐρανῖνες, καὶ ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν καλεῖται Οὐρανός. Δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε, ὅτι ἡ ρίζα ΟΥΡ-ἐκ τῆς ὁποίας παράγονται πολλές λέξεις καὶ ἡ λέξη οὐρος = φύλαξ, εἶναι ἡ ρίζα καὶ τῆς λέξεως Οὐρ-ανός.

Αὕτη τὴν μεγάλην περίοδο πολιτισμοῦ ἡ Ἡσίοδος τὴν ἀποκαλεῖ «*χρῦσεον γένος μερόπων ἀνθρώπων*» (Δαυλός, τευχος 32).

- **Ἐξεγένοντο** : Ἐάν τὸ ἐξεγένοντο ἀφορᾷ φυσικὰ πρόσωπα, δὲν ἀποκλείεται αὐτὰ νὰ εἶναι καὶ τέκνα τοῦ τελευταίου Οὐρανοῦ. Δὲν πρέπει ἀκόμη ν' ἀποκλείσουμε, ὅτι πρόκειται γιὰ πνευματικὸς ἐκπροσώπους, πού ἐπελέγησαν ἀπὸ τὸν τελευταῖο Οὐρανὸ —κάτι παρόμοιο μὲ τοὺς ἀργότερα Διογενεῖς καὶ Διοτρεφεῖς. Ἐάν πάλι δὲν πρόκειται περὶ φυσικῶν προσώπων ἀλλὰ γιὰ μορφὰς ἐξελίξεων πού ἀκολούθησαν, τότε πρέπει νὰ ἐρμηνευθεῖ ὅπως τὸ ἐξεστὶ (ρῆμα ἐκγίγνομαι): ἐπέτρεψαν οἱ συνθῆκες νὰ παρουσιασθοῦν ἡ γεννηθῶν. Αὕτη τὴν τελευταία ἐρμηνεία θεωρῶ ἐπικρατέστερη, γιὰ τὸν στὸν τελευταῖο στίχο μᾶς ὁμιλεῖ περὶ εἰδῶν (ἰσχύς δ' ἀπλητος κρατερὴ μεγάλη ἐπὶ εἶδει). Εἶδος, εὐς = μορφή ἢ σχῆμα, ἰδιαίτερο σχέδιο ἢ τρόπος ἐνεργείας.
- **Παῖδες μεγάλοι τε καὶ ὄβριμοι** : Ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν παιδιῶν ὡς μεγαλοσώμων καὶ ἰσχυρῆς δυνάμεως μᾶς ὁδηγεῖ ἐπίσης στὴ σκέψη ὅτι πρόκειται περὶ μεταφορικῆς σημασίας. Ἡ λέξη παῖς, παιδός προσδιορίζει νεαρὰ ἡλικία = μεῖράκιον· καὶ εἶναι εὐτελῶς ἀφύσικο νὰ ἔχουμε παιδικὰ ὑπερ-φυσικοῦ μεγέθους καὶ ἰσχυρά! Θεωρῶ, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ ἐξεγένοντο, ὅτι μᾶς ὁμιλοῦν οἱ στίχοι γιὰ μορφὰς ἐξελίξεως, πού ἐπέτρεψαν οἱ τότε συνθῆκες νὰ παρουσιασθοῦν, καὶ δὴ νέες, μεγάλες καὶ ὑψηλῆς ἰσχύος.

Οὐκ ὀνομαστοί: Τὸ ρῆμα ὀνομάζω σημαίνει καλῶ τινα κατ' ὄνομα· ἐπὶ πραγμάτων: ὀρίζω ἰδιαίτερος. Ὀνομαστός, ἡ, ὄν: σημαίνει ὁ ἀξίος· καὶ οὐκ ὀνομαστός: ὁ ἀνάξιος. Ἐδῶ ὅμως, ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ οὐκ ὀνομαστός, ἂν τὸ δεχθῶμε ὡς «ἀνάξιος», ἀντιβαίνει ἀμέσως μὲ τὸ πνεῦμα πού ἐκπροσωποῦν (ἀμύμων — νόω καὶ ἐπίφρονι βουλῇ), στὸν δὲ ἐπόμενο ἀμέσως στίχο κατονομάζονται, καὶ μάλιστα προστίθεται ὅτι εἶναι «ὑπερήφανα τέκνα», πρέπει καὶ πάλι νὰ συμπεράνουμε, ὅτι αὕτη ἡ ὑπεράνω τῶν ἄλλων ἐπιδείξει (ὑπερήφανος) δὲν ταιριάζει στὸ «ἀμύμων-νόω καὶ ἐπίφρονι βουλῇ», ἐνῶ τὰ ἔργα τὰ ἀνθρώπινα μιᾶς ἐποχῆς μπορεῖ νὰ στέκουν ὑπεροπτικά ἀντικρύζοντας τοὺς ἡμιπολιτισμένους ἀκόμη ἀνθρώπους ἢ ἐκείνους πού δὲν μποροῦν νὰ συλλάβουν τὶς τεχνικὲς μεθόδους τῆς δημιουργίας τῶν. Μετὰ ταῦτα, θεωρῶ ὅτι τὸ «οὐκ ὀνομαστοί» σημαίνει κατὰ κυριολεξίαν: ἔργα πού δὲν δύναται κανεὶς νὰ ὀρίσει τὸ καθένα ἰδιαίτερα.

- **Κόττος** (δωρ. Κοττίς): Κοττίς = κεφαλὴ (Κόττος = ἀλέκτωρ, Ἡσύχ.). Κότος = ὀργὴ ἐγκαθίσταται ἐν τῇ ψυχῇ (κοτήεις = καθ' Ἡσύχ. «κοτήεις στέφανος ἐξ ἐλαίας ἢ ὀργίλως διακείμενος»). Ἐξ ὅλων αὐτῶν τῶν σημασιῶν προκύπτει ἓνα γενικὸ συμπέρασμα: ὅτι τὸ ὄνομα «Κόττος» ἐκφράζει ἐν τ' αὐτῷ καὶ τὸ φυσικὸ πρόσωπο καὶ τὸν σημαίνοντα ρόλο τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς ἡγέτη στὴν διοίκησιν τῶν μεγάλων αὐτῶν τεχνικῶν ἐπιτευγμάτων. Εἶναι δὲ καὶ μοῖρα, λόγῳ τῆς ἐπιφυλαχθείσης σ' αὐτὸν τύχης, νὰ εἶναι ὀργίλως διακείμενος πρὸς τοὺς δεσμῶτες του. Ἡ ἀποδοχὴ μόνο τοῦ Κότος (μὲ ἓνα τ) ὡς *μανιώδης* πρέπει ν' ἀπορριφθεῖ καὶ ὡς ἀντικείμενη στὸ «ἐπίφρων».

Βριάρεως (βριαρός = ἰσχυρὸς = βριαρότης = ἰσχύς, δύναμις, κράτος): Ὁ Ἡσίοδος, Ἔργ. καὶ Ἡμέραι στίχ. 5, μᾶς δίνει τὴν σημασίαν: λέγει: «Ρέα μὲν γάρ βριάει, ρέα δὲ βριάοντα χαλέπτει» (Ὁ Δίας εὐκόλῃ δίδει τὴν δύναμιν καὶ εὐκόλῃ τὸν δυνατόν συντρίβει).

Βριαρός (ἰων. βριερός) σημαίνει καὶ βαρὺς, μέγα ἔχων βάρος· καὶ ἐπὶ προσώπων αὐστηρὸς, τραχύς, ἀξιοπρεπής, σημαντικός. Καὶ γιὰ τὸ ὄνομα αὐ-

τὸ ἰσχύουν τὰ προηγούμενα. Τὸ ὄνομα μᾶς δίνει τὴν βαρύτητα τῶν σημαντικῶν αὐτῶν ἔργων καὶ ταυτόχρονα τὸν χαρακτήρα τοῦ δευτέρου σημαντικοῦ προσώπου στὴν ἐκτέλεση αὐτῶν τῶν ἔργων. (*Βριάρεω στῆλαι* λέγονταν καὶ οἱ στῆλες Ἡρακλέους· Ἀριστοτέλης ἀπ. 628, ἐκδ. Βεκκ. Ὁξ. καὶ λῆμμα *Βριάρειος*, Liddell-Scott).

Γῆς (γῆ, γαῖα, ἔγγαιος): κεκαμμένο ξύλο τοῦ ἀρότρου στὸ ὁποῖο ἡρμόζετο ἡ ὄνις — μέτρο τι γῆς — γαῖες, χωράφια — ἐντὸς τῆς χώρας (*ἔγγαιος*), τὰ ἐντὸς κτήματος ἀκίνητα.

Κατ' οὐσίαν ὅλες αὐτὲς οἱ ιδιότητες προσδιορίζουν χαράξεις ἐπὶ τῆς γῆς καὶ μετρήσεις μ' ἓνα ἄγνωστο σ' ἐμᾶς σήμερα μέτρο. Αὐτὰ τὰ ἐπὶ γῆς χαράγματα καὶ οἱ μετρήσεις μπορεῖ νὰ σημαίνουν ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας, ὅρια περιουσιακά, ὅρια νομῆς καὶ ἐκτάσεως τῶν οἰκισμῶν καί, ἀκόμη, χάραγμα ὁδῶν.

Ὑπερήφανα τέκνα: ἔδωσα ἐνδιάμεσα τὴν ἐρμηνεία.

Τῶν ἑκατὸν μὲν χεῖρες (ἑκατὸν ἢ ἐκατὸν συχνάκις ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ πολλοῖ — Ἀριστοτέλους *Πολιτικά*, Β' 11): *Χεῖρες*: ἀκολουθώντας τὴν ὑποκρυπτόμενη σημασία τῶν λέξεων στὸ στίχο αὐτὸ θεωρῶ, ὅτι ἡ λέξη ἔχει τὴν ἔννοια τῆς ἐργασίας χειρῶν εἰς δῆλωσιν ἐνεργείας ἢ ἔργου κατ' ἀντίθεση πρὸς τοὺς λόγους.

Ἀπ' ὧμων αἰσσοῦντο ἀπλαστοί: Ἡ λέξη *ὦμος* = ἡ κεφαλὴ τοῦ βραχίονος, ὅ,τι καὶ σήμερα τὸ ὑπὸ τὴν κεφαλὴν ἢ κορυφὴν παντός πράγματος, ἢ πλευρὰ ἢ γωνία οἰκοδομήματος (*ὠμία*, ὁ ὦμος). — Ἡ λέξη *αἰσσοῦνται*: ῥῆμα *αἰσσω* = κινεῖσθαι μετὰ ταχείας καὶ ὀρμητικῆς κινήσεως, *ἀπαστράπτω ὥς τὸ φῶς*: «*ὡσόσε δ' αὐγὴ γίνεταί αἰσσουσα*» (*Ἰλιάς* Σ 211, 212). Ἡ λέξη *ἀπλαστοί*, ἐκ τοῦ *ἀ-πλαστός*, σημαίνει κάποιους ἢ κάποια ποὺ δὲν δύναται τῆς νὰ πλάσῃ, νὰ σχηματίσῃ: τοὺς ἀπροσπέλαστους. Ἐδῶ ὁ σχηματισμὸς μιᾶς φραστικῆς ἐνότητος μᾶς δίνει τὴν ἔννοια: ἀπ' τὶς πλευρὰς τῶν οἰκοδομημάτων, ποὺ ἀπαστράπτουν στὸ φῶς καὶ ποὺ εἶναι δύσκολο νὰ τὶς περιγράψῃς.

Κεφαλαὶ δ' ἐκάστω πενήντα ἐξ ὧμων ἐπέφυκον: Ἡ λέξη *κεφαλὴ* = μεταφορικῶς τὸ οὐσιωδέστατο μέρος ἢ τόπος, ἡ κυριώτατη θέση, ἀρχηγός. Ἡ λέξη *ἐπέφυκον* (ὑπερσ. τοῦ ῥήματος *φύω*) = παράγω, ἀναπτύσσομαι. Ἡ ἔννοια τοῦ στίχου αὐτοῦ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὶς ιδιότητες τῶν ὀνομάτων (Κόττος - Βριάρεως - Γῆς), ποὺ ἀναλύσαμε, μᾶς δίνουν μιὰ σχέση ἐνὸς κέντρου, ἀπ' ὅπου ξεκινοῦν πενήντα διευθύνσεις κάτω ἀπὸ τὴ μεγάλη κεφαλὴ, ποὺ ὁμως καὶ αὐτὲς εἶναι κορυφές καὶ κέντρα ἄλλων τεχνικῶν ἐφαρμογῶν συνεχῶς ἀναπτυσσομένων *ἐπὶ στιβαροῖσι μέλεσιν*. «*Στιβαροῖσι*»: ἔχει συγγένεια πρὸς τὸ «*στιβάς*», σημαίνει ἄρα τὸ πυκνόν (Κ. Σίττλ, *Ἡσιόδου Ἀπαντα*). Τὸ λεξικὸν Liddel—Scott—M. Κωσταντινίδη, ποὺ εἶναι τὸ μεγάλο βοήθημα γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας, μᾶς λέει: «*Πιθανὸν ἡ ρίζα ἐκ τῆς ΣΤΙΒ-, στείβω, ὥστε ἡ πρώτη σημασία ἦτο συμπαγής, στέρεος· συγγενὲς τῆς ρίζης ΣΤΙΦ-, στιφρός, στίφος = σῶμα καλῶς συμπεπυκνωμένον, συμπαγὲς σῶμα ἀνδρῶν ἐν πυκνῇ παρατάξει, φάλαγξ καὶ ἐν τῷ πληθ. πλήθη, ομάδες. Στιβαρός τέλος εἶναι ὁ ἰσχυρός, δυνατός, ρωμαλέος, ἀκμαῖος· ἐπὶ ὄπλων, βαρύτερος, ὀγκωδέστερος*».

Ἡ λέξη «*μέλος*» ἔχει δύο σημασίες. Ἡ πρώτη σημαίνει μέλος τοῦ σώματος, ἀλλὰ ἡ χρησιμοποίησιν γιὰ νὰ δηλώσῃ καὶ τὰ μέρη μιᾶς ὁλότητος. Ὁ Πλάτων, στὸ *Φαῖδρον* (238 Α): «*Ὑβρις δὲ δὴ πολυνυμνον, πολυμελὲς γὰρ καὶ πολυειδές*», χρησιμοποιοῖ τὸ *πολυμελὲς* γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὸ «*πολυμερές*». Ἡ δευτέρα σημασία τῆς λέξης *μέλος* εἶναι ὠδή, ἄσμα, «*ἡχος*», μελωδία. Ὁ Πλάτων θεωροῦσε τὸ «*μέλος*» ὡς ἐκ τριῶν συγκελεμένων, «*λόγου τε καὶ ἀρμονίας καὶ ῥυθμοῦ*» (Πολ. Γ'. 398D). Ἡ φράση ὁλόκληρη θὰ μπορούσε νὰ ἐρμηνευθεῖ: «*στηριζόμενη ἐπὶ μιᾶς στιβάδος ἐν πυκνῇ παρατάξει ἀνδρῶν, ποὺ ἀποτελοῦν τὰ μέλη αὐτῆς τῆς γιγαντιαίας δυ-*

νάμεως καὶ ἐκφράζουν τὸ λόγο, τὴν ἁρμονία καὶ τὸν ρυθμό». *Ἰσχύς δ' ἀπληστος κρατερὴ μεγάλῳ ἐπὶ εἶδει*: Οἱ λέξεις τοῦ στίχου ἔχουν ἤδη ἀναπτυχθεῖ. Ἡ λέξις *ἀπληστος* = ἀπροσπέλαστος. Ἡ λέξις (*εἶδος*, *εὖος* = μορφή ἢ σχῆμα ἰδιαίτερο σχέδιο ἢ τρόπος ἐνεργείας (*εἶδη* κατὰ Πλάτωνα: αἱ ἰδέαι· κατ' Ἀριστοτέλη, ἡ μορφή, τὸ σχῆμα τῆς ὕλης, ὑπόστασις ἐξωτερική). Τέλος, ὁ στίχος θὰ μπορούσε νὰ ἐρμηνευθεῖ: «Ἡ ἰσχύς δὲ αὐτῶν ἀπροσπέλαστη καὶ ἀκατανίκητη ἐκφραζόταν μὲ μεγάλες ιδέες, μορφές καὶ ἐφαρμογές ἐπὶ τῆς ὕλης».

* * *

Θὰ ἐπαναλάβω τώρα ὁλόκληρο τὸ κείμενο, γιὰ νὰ διαπιστώσουμε πόσο διαφορετικὰ νοήματα μᾶς ἀποκαλύπτουν τὰ θεογονικά ἐπη, ἂν ἐρμηνευθοῦν ὡς «ἐπη μαντικά», ὅπως ὁ Πausanias ἔλεγε, καὶ δοθοῦν «ἐξηγήσεις ἐπὶ τέρασιν»:

«Μετὰ δὲ τοὺς Κύκλωπες, ποὺ ὑπῆρξαν ἡ συνέχεια τῶν πρώτων ἀνθρώπων (θεῶν), ἐπέτρεψαν οἱ συνθῆκες νὰ παρουσιαθοῦν (ἢ γεννηθοῦν), στὴν περίοδο τῆς Γαίας καὶ τοῦ Οὐρανοῦ (πατέρα τοῦ Κρόνου), νέα μεγάλα ἔργα ὑψηλῆς ἰσχύος. Ἔργα, ποὺ δὲν δύναται κανεὶς νὰ ὀνομάσει τὸ καθένα ἰδιαίτερα. Ἐπὶ κεφαλῇς ὅλων αὐτῶν τῶν ἔργων (περίοδος Οὐρανοῦ) ὑπῆρξε ὁ Κόττος, ἕνας ἄνδρας ἄμωμος, εὐγενικός, ἐξοχος κατὰ τὴ διάνοια καὶ τὴ σωφροσύνη. Ὁ Βριάρεως, ἕνας ἄνδρας αὐστηρός, τραχὺς, ἀξιοπρεπὴς ὁμως καὶ πολὺ σημαντικός, ποὺ εἶχε ἀναλάβει ὅλο τὸ βάρος τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἔργων. Καὶ ὁ Γύης, ποὺ ἔδωσε ὥθηση στὴ γεωργία, ἔθεσε τὰ περιουσιακὰ ὅρια νομῆς καὶ ἐκτάσεως τῶν οἰκισμῶν, χάραξε νέους δρόμους. Ἐκεῖνα τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων χειρῶν μιᾶς ὁλόκληρης ἐποχῆς μπορεῖ νὰ στέκουν ὑπεροπτικά, ἀντικρύζοντας τοὺς ἡμιπολιτισμένους σήμερα ἀνθρώπους καὶ αὐτοὺς ποὺ δὲν μποροῦν νὰ συλλάβουν τὴ μεγάλη ἐκείνη δημιουργία. Τὰ ἔργα αὐτὰ φανερώνονται ἀπ' τὶς πλευρὲς τῶν οἰκοδομημάτων ποὺ ἀπαστράφτουν στὸ φῶς καὶ ποὺ εἶναι δύσκολο νὰ τὶς περιγράψεις. Ἀπὸ κάθε κέντρο (τότε) ξεκινοῦσαν πενήντα διευθύνσεις, ποὺ κι αὐτὲς, ὁμως, ἦταν κορυφαῖα κέντρα ἄλλων τεχνικῶν ἐφαρμογῶν συνεχῶς ἀναπτυσσομένων. Αὐτὲς στηρίζονταν ἐπὶ μιᾶς στιβάδας ἐν πυκνῇ παρατάξει ἀνδρῶν, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὰ μέλη αὐτῆς τῆς γιγαντιαίας δυνάμεως. Αὐτὸ ὑπῆρξε ἕνα σύνολο λόγου, ἁρμονίας καὶ ρυθμοῦ, καὶ γιὰ τοῦτο ἡ ἰσχύς τῶν ἦταν ἀπροσπέλαστη καὶ ἀκατανίκητη. Ἐκφράζονταν δὲ μὲ μεγάλες ιδέες, μορφές καὶ ἐφαρμογές ἐπὶ τῆς ὕλης».

Σ. ΠΑΝΑΓΩΣ

‘Ο μῦθος ἐνὸς μύθου: «Ἡ Γυφτοπούλα»

‘Ασφαλῶς θὰ ὑπέφερε ἡ «Γυφτοπούλα» μας μέσα στὸ ξενικό, ἀλλὰ καὶ γεμᾶτο φθόνο, δογματισμό, συνωμοτισμό καὶ βαρβαρότητα περιβάλλον τοῦ «γυφτομαχαλᾶ» — ὅπου ὁ πατέρας τῆς τὴν ἐμπιστεύθηκε μυστικῶς στὸν «Πρωτόγυφτο» γιὰ νὰ τὴ μεγαλώσῃ, μακριὰ ἀπ’ τὴ μοχθηρία τῶν ἐπιβουλῶν καὶ δολερῶν ἐχθρῶν τῆς— ἀν βέβαια ἦταν μιὰ κοινὴ θνητὴ, σὰν ὅλους μας. Ἡ «Γυφτοπούλα» μας, ὅμως, ἦταν «δαιμονόπλαστη», νεραϊδογεννημένη, καὶ στὶς φλέβες τῆς ἔτρεχε μόνο «ἰχώρ», ὅπως καὶ στοὺς μάκαρες θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου. Ὅσοι τὴ γνώρισαν εἶχαν νὰ λέν, πὼς ἦταν αὐτογέννητη καὶ τὴ συσχέτιζαν μὲ τὸ μυθικὸ ἐκείνο, πούλι πού σύμφωνα μὲ κάποιον γνωστὸ μῦθο, ἀναγεννιέται ἀπ’ τὴ τέφρα του κάθε πεντακόσια χρόνια ἀκριβῶς.

Σύμφωνα μὲ τὴ διήγηση, «ἡ Γυφτοπούλα» δὲν γεννήθηκε σὰν τ’ ἄλλα τὰ παιδιά, μὰ ξεπετάχτηκε μὲς ἀπ’ τὸ κεφάλι τοῦ Πλήθωνα —κατὰ μίμηση τῆς Ἀθηνᾶς—, ἀφοῦ χρόνια πολλὰ ἐκυοφορεῖτο «ἐν τῇ ψυχῇ του ὡς λύχνος καίόμενος», καθορίζοντας συγχρόνως ἀποφασιστικὰ τὴν πνευματικὴ μοίρα τοῦ Πλήθωνα· γιατί ἡ «Γυφτοπούλα» εἶναι ἰδέα καὶ μῦθος, κι οἱ ἰδέες ζοῦν μέσα μας σὰν πνευματικὴ μοίρα μας, ἀφοῦ ἀποτελοῦν συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ συνειδησιακοῦ μας μηχανισμοῦ, τὸν ὁποῖο πυροδοτοῦν καὶ κατευθύνουν ὁλόκληρα στὸν πραγματικὸ μας στόχο, ἐνῶ ταυτόχρονα ζητοῦν ἀναγνώριση κι ἐξωτερικέυσή. Τούτῃ εἶναι ἡ ἀρχαϊκὴ ἀντίληψη τῶν προγόνων μας⁽¹⁾, καὶ «ἂν θέλουμε νὰ νοιώσουμε πὼς γινήκαμε αὐτὸ πού εἴμαστε, πρέπει νὰ μάθουμε νὰ βλέπουμε τὰ πράγματα ἀπ’ τὴ σκοπιὰ τῶν μακρινῶν μας προγόνων»⁽²⁾.

Ἡ «Γυφτοπούλα» μας, λοιπόν, εἶδε τὸ φῶς ἢ μᾶλλον τὸ σκότος τοῦ κόσμου μας, γιατί γεννήθηκε νύχτα —βλέπετε τὸ πνεῦμα κι οἱ ἰδέες ἐδῶ καὶ χιλιάδες χρόνια μόνο τὴ νύχτα κυκλοφοροῦν, ἀφοῦ δώσει τὸ σύνθημα ἢ κουκουβάγια τῆς Ἀθηνᾶς, χτυπώντας τὰ φτερά τῆς—, μιὰ νύχτα τοῦ ἔτους αὐκτ’ στὴ Ρόδο, ὅπου ὁ φιλόσοφος τὴν παρουσίασε πανευτυχῆς στοὺς πνευματικὰ συγγενεῖς του. Ἔχουν νὰ λένε γιὰ τὴν ὁμορφιὰ τῆς κόρης, πού τὴ βραδιὰ ἐκείνη ἀστραφτε ὅλο φῶς, κάλλος καὶ καλοσύνη·

στὸ πρόσωπό τῆς ἀκτινοβολοῦσε ἡ ἠθικο-πνευματικὴ αὐτάρκεια, αὐτοδυναμία κι ἐλευθερία, ἐνῶ τὸ γεωμετρικὸ σῶμα τῆς ἀντικατόπτριζε τὴν ἰδέα τῆς Δικαιοσύνης. Εὐδαιμονικός, ἀλλὰ κι ἐμπλεὺς ἐνθουσιασμοῦ καὶ μαν(τ)ίας ὁ Πλήθωνας τὴν εἶχε στολίσει μ’ ἀπειρα χρυσὰ ἐλάσματα, νομίσματα καὶ στολίδια, στὰ ὁποῖα φάνταζε ἡ μορφή τῆς *Ἑλληνίδος Πολιτείας*, κι ἦταν γραμμένοι ὅλοι οἱ *Νόμοι*, τοὺς ὁποῖους εἶχε συγκομίσει, σκάπτοντας ἀκούραστα⁽³⁾ πότε «ἐνδον»⁽⁴⁾ καὶ πότε στὰ «γεγραμμένα» τῆς Μινωικῆς, τῆς Σπαρτιατικῆς καὶ τῆς Πλατωνικῆς σοφίας⁽⁵⁾.

Βέβαια, τὰ ὄργανα τῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ δογματισμοῦ παρακολουθοῦσαν ἀδιάκοπα τὶς κινήσεις τοῦ φιλόσοφου καὶ γνώριζαν τὸ πνευματικὸ του ἄντρο, πράγμα πού δὲν ἀγνοοῦσε ὁ Πλήθωνας, ἀφοῦ τὸν τοποθετοῦν —κι ὄχι ἀδίκᾳ— στὸ ἐπίπεδο τοῦ Ὀδυσσεᾶ καὶ τοῦ Θεμιστοκλῆ, πού ‘χαν, ὡς γνωστόν, κάνει πράξη τὸν ὁμηρικὸ λόγο «οἶδε νοῆσαι ἅμα πρόσω καὶ ὀπίσσω». Ὁταν, λοιπόν, κάποτε ἐπέδραμαν οἱ ἱππότες ἐναντίον τοῦ ἄντρου του, ὁ φιλόσοφος βρισκόταν ἤδη στὰ βουνά...

Ἀφοῦ ἔτρεξε ἀρκετὸ δρόμο καὶ ζύγισε τὴν κατάσταση, ὁ φιλόσοφος κουράστηκε κι ἔκρινε ὀρθότερο ν’ ἀπαλλαγῇ ἀπ’ τὸ βάρος τῶν συγγραμμάτων του, καὶ ἄλλων βιβλίων πιθανόν, κρύπτοντάς τα σὲ κάποιον σπήλαιο, πού βρισκόταν σ’ ἀπάτητο βάραθρο, μὲ σκοπὸ νὰ τ’ ἀναζητήσῃ, ὅταν ὁ χρόνος θὰ τὸ ἐπέτρεπε.

Ὁ Βράγγης, ὅμως, δὲν κάτεχε ἀπὸ δαῦτα· βλέπετε ἦταν βοσκός, «ἀεὶ παῖς»⁽⁶⁾ θάλεγε ὁ Πλάτωνας, χωρὶς καμμιά πείρα καὶ πονηρία, ὅσον ἀφορᾷ τὶς πολιτικο-θηρσκευτικὲς ραδιουργίες καὶ ἱντριγκες. Εἶδε ὁ δύσμοιρος τὸν Πλήθωνα «νύκτιον» νὰ ρίπτῃ στὸ βάραθρο ἓνα δέμα, πού «τῷ ἐφάνη ἔμψυχον», καὶ τὸν πέρασε γιὰ «ἐξαποδῶ»... «δὲν τῷ ἐφάνη ἐκ τοῦ κόσμου»! Πέρασε δύσκολες ὥρες, καταβεβλημένος ἀπ’ τὸ μεταφυσικὸ φόβο —φυσικὸ ἐπακλουθο τῆς πρόληψης καὶ δεισιδαιμονίας πού τοῦ ‘χε ἐνσταλάξει ὁ δογματισμός, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀμορφωσιάς του. Εἶχε ὅμως καὶ τὸ δίκιο του, γιατί αὐτὸ πού τοῦ συνέβη ἦταν ἀσυνήθιστο· τέτοιες ὥρες μόνο αἰγο-

προβάτων φιγοῦρες φαντάζανε στὰ βουνὰ καὶ ποτὲ ἀνθρώπινες ἀσφαλῶς...

Ὅταν ἀργότερα βρέθηκε ζωσμένος ὁ Βράγγης ὑπ' τοὺς ἰππότες τῆς Ρόδου, βεβαίωθηκε πιά γιὰ καλὰ, πῶς δὲν ὄνειρευόταν, ἀλλὰ ἔπεσε πράγματι θύμα τῶν «ἐξαποδῶ». Γι' αὐτὸ καὶ δὲν τσιγγουνεύτηκε καθόλου νὰ τοὺς ἀνταμείψῃ μ' ὅσες πληροφορίες γνῶριζε, σχετικὰ μὲ τὸν Πλήθωνα καὶ τὸ δέμα ποὺ ἔχε κρύψει, ὅταν, ἀφοῦ τὸν συνέφεραν, τὸν ἔπεισαν πῶς δὲν εἶναι «ξωτικά», μὰ ἀνθρώποι «ἐκ τοῦ κόσμου»! Ἦταν ὁμῶς πολὺ ἀργά, γιὰ τὸν Πλήθωνα εἶχε ἤδη ἀποπλευσεῖ ἀπ' τὸ νησί μὲ κατεύθυνση τὴν Πελοπόννησο...

Ἡδὴ ἡ φήμη τοῦ Πλήθωνα εἶχε ξαπλωθεῖ σ' ὅλο τὸν Ἑλλαδικὸν ὡς, τὴν Ἰταλία καὶ τὴν πόλιν τῆς «Ἑφταλουτροῦς», ὅπου τὸν θεωροῦσαν ὡς «μεγαλοφυέστατον καὶ παραδοξότατον ἄνδρα, κάτ' οὐδὲν ὑστεροῦντα τοῦ Πλάτωνος καὶ Σωκράτους, παρεκτός, βέβαια, τοῦ χρόνου, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἦκασεν εἰς τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν τους»⁽⁷⁾.

Στὸ Μυστρά, ὅπου ἔφθασε ἀμέσως μετὰ τὴν περιπέτεια αὐτῆς τῆς Ρόδου, ὁ «Πρωτόγυφτος», ποὺ γιὰ τοὺς ἱστορικοὺς ἦταν «ἐπιφανέστατος ἀνὴρ καὶ λαμπρινόμενος ἐπ' εὐγενείᾳ», τὸν δέχτηκε μὲ τὶς πρέπουσες τιμὲς καὶ δόξες, τόσο γιὰ τὴν παρουσίαν τοῦ φιλοσόφου κολάκευε τὴν πληγωμένη ἐθνικὴ περηφάνεια τῆς «φάρας» του, ποὺ πάντα σέβονταν καὶ τιμοῦσαν τοὺς μορφωμένους ἀνθρώπους, ὅσο καὶ —τὸ κυριώτερον— γιὰ τὴν «φάρα» ἐκείνη ἦταν ἰδιόρρυθμη καὶ σκληρὴ καὶ δὲν εἶχε ξεκόψει ἀπ' τὶς προγονικὲς παραδόσεις καὶ ἀρετές. Τιμοῦσαν γιὰ παράδειγμα τὸν Ξένιο Δία καὶ λάτρευαν τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἀνδρεία, ὅπως αὐτοὶ τὰ αἰσθάνονταν. Γεγονὸς εἶναι πῶς ἡ «φάρα» ἦταν προσωπικοὶ ἀνθρώποι καὶ διέθεταν μιὰ λεβεντιά, ποὺ τοὺς ἐμπόδιζε νὰ βλέπουν φανταστικούς ἐχθρούς καὶ κινδύνους, ἀλλὰ καὶ νὰ φανατίζονται καὶ νὰ συνωμοτοῦν καθ' ὑποβολὴν καὶ ἄκριτα.

Ἐπιθυμώντας νὰ μεταφέρω ἀκριβῶς τὸ μήνυμα τοῦ μύθου, εἶμαι ὑποχρεωμένος ν' ἀναφερθῶ καὶ στὸν τελετουργικὸ γάμο τοῦ «Πρωτόγυφτου» μὲ τὴν ἐξουσιαστικὴ «Χριστιάνη», ἕνα γάμο ποὺ γίνετο κατὰ ἐπιταγὴν τοῦ πρωτοκόλλου, καὶ ὄχι ἀπὸ εὐχαρίστηση ἀσφαλῶς τοῦ «Πρωτόγυφτου». Γιὰ τὴν «Χριστιάνη» δὲν ἦταν τοῦ ἴδιου γένους, ἀλλὰ ξένη, μὲ πολλὰ χρήματα καὶ

πεῖρα· οἱ γονεῖς τοῦ τοῦ τὴν εἶχαν ἐπιβάλει, γιὰ τὴν αὐτὴν γάμο τὸ «σιδηροουργεῖο» κινδύνευε νὰ ἐξαφανιστῇ. Ἡ «Χριστιάνη» ἦταν «γραῖα», νὰ φανταστῇ, ποὺ ἔχε δύο μόνο δόντια σὰν χαυλιόδοντες, κατὰ τοῦ λένε, τὸ δογματικὸ δόντι καὶ τὸ ἐξουσιαστικὸ, μυθικὰ δόντια, ποὺ παραταῦτα προκαλοῦν τρόμο στοὺς ἀνθρώπους καὶ στηρίζουν τὴν ἐξουσία.

Ὁ «Πρωτόγυφτος», ὁμῶς, ἦταν δεσποτικὸς χαρακτήρας, πραγματικὸς αὐθέντης τοῦ παλίου καιροῦ καὶ δὲ συνήθιζε νὰ δίνει ἀναφορά στὴ «Χριστιάνη» γιὰ ὅ,τι σκεπτόταν καὶ ἀποφάσιζε: Νὰ φανταστῇ κανεὶς, ὅτι μόνος τοῦ ἀποφάσισε τὴν «υἰοθεσίαν» τῆς «Ἀιμά» — ποὺ ἐν τῷ μεταξύ ξαναγεννήθηκε⁽⁸⁾ — καὶ ὅταν ἡ «Χριστιάνη» — *ὑπερβάσα μέτρα* — ζήτησε νὰ μάθῃ περισσότερα γιὰ τὴν «υἰοθεσίαν» καὶ τὰ σχετικὰ — προσωπικὲς ὑποθέσεις τοῦ «Πρωτόγυφτου» — μίλησε ἡ πυράγρα, ποὺ ροδοκοκκινισμένη ἀπὸ τὰ ἡφαίστεια φουσερά, σημάδεψε ἀθεράπευτα τὴν ὑβριστικὰ περιέργη.

Στὸ μεταξύ ὁ φιλόσοφος ἐγκαταστάθηκε στὸ θρυλικὸ — ἔκτοτε — «πληθώνιον ἀντρον»⁽⁹⁾, ἕνα φυσικὸν «σπήλαιον» στὴ «Χώρα Φαναρίου» τοῦ Μυστρά, μιὰ περιοχὴ ποὺ τοῦ παραχώρησε ὁ «Πρωτόγυφτος» ἀπὸ σεβασμὸ καὶ ἐκτίμηση. Ἐκεῖ, καὶ ἀπαλλαγμένος πιά ἀπ' τὶς ἐνοχλήσεις τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ καὶ τὶς βιοτικὲς μέριμνες, ἐπιδόθηκε στὴν ὁλοκλήρωση τοῦ φιλοσοφικο-πολιτικοῦ τοῦ ἔργου, ἐνῶ ταυτόχρονα δεχόταν πολλοὺς ἀπ' τοὺς λίγους εὐ-παίδευτους φίλους του, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ τὸ γιό τοῦ «Πρωτόγυφτου», «Μάχτο», ποὺ, καθὼς λέγουν, διέπρεψε στὰ «πληθώνεια», ἀλλὰ καὶ ἑλληνικὰ «γράμματα» γενικώτερα.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν «Ἀιμά», αὐτὴ μεγάλωνε, βέβαια, κάτω στὸ «Γυφτομαχαλᾶ», κάτω ἀπ' τὴν προστασίαν τοῦ «Πρωτόγυφτου», ἀλλὰ καὶ τὴ μοχθηρίαν τῆς «Χριστιάνης», ποὺ, ἂν δὲν φοβόταν τὸν ἀντρα τῆς, θὰ τὴν εἶχε πουλήσει ἐξάπαντος. Ὁ «Πρωτόγυφτος», ἂν καὶ εἶχε πάρει ὁδηγίους ἀπ' τὸν Πλήθωνα⁽¹⁰⁾, δὲν φαίνεται ὅτι μποροῦσε νὰ ἐλέγξῃ ἀπόλυτα τὴν κατάστασιν στὸ «Γυφτομαχαλᾶ», ὅπου ἡ σήψη, ὁ συνωμοτισμὸς, ἡ ἐξαγορὰ συνειδήσεων καὶ ἡ δογματοπληξία ἔκαναν καταφανὴ τὴν παρουσίαν τους διαρκῶς.

Ἡ «Γυφτοπούλα» μας δὲν ἤξερε, βέβαια, τὴν καταγωγὴ τῆς, ἀλλὰ μὲ τὸν και-

ρὸ βεβαιώθηκε, πὼς δὲν ἦταν πραγματικὸ παιδί τῶν «γυφτῶν», πράγμα πού τὴν εἶχε βάλει σὲ μεγάλους λογισμοὺς καὶ ὑπόνοιες· βέβαια ὁ «Πρωτόγυφτος» τῆς φερόταν ἄψογα, ἂν κι λίγο ἀπασχολεῖτο μαζί της, ὅμως δὲν συνέβαινε τὸ ἴδιο καὶ μὲ τοὺς ἐργάτες τοῦ «σιδηρουργείου», πού τὴν ἀπόφευγαν, τὴν κρυφοκοίταζαν καχύποπτα καὶ τῆς μιλοῦσαν μὲ μασημένα λόγια. Ἀλλωστε καὶ στὸ «ἐργαστήριον», ἀλλὰ καὶ στὸ «τσαντήρι» τῆς φέρονταν πολὺ διακριτικά, ἐντελῶς τυπικά, λές κι ἦταν ξένη, πέραν τοῦ ὅτι ποτὲ δὲν τῆς ἀνέθεταν κάποιο σοβαρὸ ρόλο, ἐκτὸς ἀπ' τὴ «διακόσμηση» τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὴν περιποίηση τοῦ κήπου, δηλαδὴ διακοσμητικὸς ρόλους.

Βέβαια ἡ «Αἰμά» δὲν ἔβγαίνει ἀπ' τὰ ὅρια τῆς «γειτονιάς» κατ' ἐντολή τοῦ «Πρωτόγυφτου» — γιὰ λόγους ἠθικῆς, φαντάζομαι — ἀλλ' οὔτε καὶ στοὺς ξένους τὴν παρουσίαζαν ἀπεναντίας φρόντιζαν νὰ κρατήσουν μυστική ἢ ὑπαρξή της. Κι ὅμως οἱ χωριάτισσες τὸ ἔβλεπαν καὶ δὲν ἔχαν εὐκαιρία νὰ μὴν τὴν κακολογοῦν, νὰ τὴ διακωμῶδουν, νὰ διασύρουν τ' ὄνομά της μὲ συκοφαντικὲς δυσφημήσεις, κι ὅλ' αὐτὰ, ἐννοεῖται, χωρὶς νὰ γνωρίζουν τὴν «Αἰμά»⁽¹¹⁾. Μὲ τὸν καιρὸ ἀποθρασύνθηκαν καὶ συναντιότανε «τυχαῖα», ἔξω ἀπ' τὸ «τσαντήρι» καὶ ἀπέναντι ἀπ' τὸν ἀνθόκηπο, ὅπου ἄνοιγαν «κρυφούς» πάντοτε διαλόγους, πού ἔξαιτίας τῆς «παραξενιάς» καὶ τῆς συνακόλουθης «ἀγανάκτησης» κατέληγαν σὲ φανεροὺς καὶ μάλιστα μεγαλόφωνους, κι ἡ «Αἰμά» ἀκούγε πρωτόφαντα καὶ πρωτάκουστα πράγματα, πού δὲν ἐννοοῦσε, παρεκτὸς ὅτι στόχευαν σ' αὐτήν...

Ἀκούγε γιὰ τὴν «ἀθρησκεία» της καὶ τὶς «διαβολικὲς ἐνέργειές» της, γιὰ τὴν «ἀμορφωσίᾱ» καὶ τὴν «ἀσυνειδήτη τεμπελιά» τῶν δικῶν της, πού 'ταν, λέει, «παιδεραστές» καὶ «αἰμομίκτες», «τύραννοι» καὶ «δουλοκτητές», διάλογοι πού τέλειωναν μὲ σταυροκοπήματα κι ἐπικλήσεις τῶν ἀληθινῶν ἁγίων καὶ τέλος μὲ καγχασμοὺς, πράγματα τόσο ταιριασμένα ἄλλωστε.

Ὅπως κι ἂν εἶχε τὸ πράγμα, ἡ «Αἰμά», πού, καθὼς εἶπαμε, ἦταν ἄλλης πλάσης, δὲν μποροῦσε νὰ ἐννοήσῃ τὴν μοχθηρία αὐτῆς τῶν ἀνθρώπων οὔτε καὶ τὴν ἀνοησία τους οὔτε καὶ τὰ αἷτα καὶ τοὺς σκοποὺς τους. Σκεπτόταν, βέβαια, ὅτι πρόκειται γιὰ ἐσωτερικὴ προβολὴ τῶν γυναικῶν ἐκείνων, μὰ πάλι δὲν καταλάβαινε... Αὐτὸς ὁ μαζο-

πολτὸς τῶν ἀλόγων, τῶν ξεστρατισμένων βαρβάρων μὲ τὴν ἑλληνικὴ λαλιά καὶ τὴ χαρακτηριστικὴ στενοκεφαλιά, τὸν ἐτσιθελισμό καὶ τὴν ὑλοφροσύνη τους, τὴν ἀφηναν ἀναυδῆ. Τοὺς ἐβλεπε, κουνώντας τὸ κεφάλι μὲ λύπηση, πὼς ἦταν φθονεροί⁽¹²⁾, ἀνισόρροποι καὶ σχιζοφρενεῖς, διχασμένες προσωπικότητες, πού δὲ γνωρίζουν τί πράττουν⁽¹³⁾, ἀφοῦ ὑπέφεραν, ὅπως τὸ διάβαζε στὰ μάτια τους. Ὡ! βέβαια, ἡ «Αἰμά» — ἂν καὶ μικρὴ — εἶχε πειστεῖ πὼς οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦταν ἄρρωστοι, χαλασμένες ψυχές, ἱκανὲς νὰ ἰσορροποῦν ὅσο βασανίζουν τοὺς συνανθρώπους τους, ἐξαιτίας τῆς συνεχοῦς αὐτοτυραννίας τους ἀπ' τὴν ἐξουσιαστικὴ τους δίψα.

Ὡ! αὐτὰ εἶχαν προβληματίσει τὴ μικρὴ «Αἰμά», πού 'χε περιπέσει σὲ μεγάλες σκέψεις καὶ λογισμοὺς· καὶ δὲν τὴν ἀπασχολοῦσε ἡ συμπεριφορὰ τῶν γυναικῶν ἐκείνων, κάτι πού τέλος πάντων τὸ ξεπερνοῦσε, ἀφοῦ γνώριζε καλὰ ὅτι «οὐδὲν κακὸν ἢ ἀξιώμεμπτον εἶχεν πράξει» κι ὅτι «οὐδὲν ἀξίον γέλωτος εἶχεν». Αὐτὸ πού ἐνδιέφερε τὴν «Αἰμά» ἦταν νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα τῆς προέλευσής της καὶ νὰ βρῇ τὶς σχέσεις συγγένειας μὲ τὸ περιβάλλον της: Ἐθεσε μὲ δυὸ λόγια πρόβλημα αὐτογενεσίας!

Ἦταν, βέβαια, πεπεισμένη ἡ «Γυφτοπούλα» πὼς δὲν ἦταν γυφτίσσα, ὅμως ἡ ἄρνηση αὐτὴ δὲν τῆς παρείχε καὶ κάποια θέση. Ἀλλωστε ὁ «Πρωτόγυφτος» τῆς φαίνονταν συγγενής, πέραν τοῦ ὅτι ὁ «Μάχτος» ὄχι ἀπλῶς τὴν κατανοοῦσε, ἀλλὰ — λές καὶ διαισθανόταν τοὺς προβληματισμούς της — κατατριβόταν κι αὐτὸς μὲ τὰ ἴδια ἐρωτηματικά, πού τὰ θεωροῦσε καὶ δικὰ του.

Ὁ καυμένος ὁ «Μάχτος»⁽¹⁴⁾ ἦταν καλὸς κι εὐγενικός, εὐθυτενὴς καὶ αὐθόρμητος, ἀκέραιος στὸ ἦθος κι εἰλικρινής. Ὡ! βέβαια, ὁ «Μάχτος» τὴ λάτρευε πραγματικά καὶ τὴν ἀντιμετώπιζε σὰν πραγματικὰ δικό του ἄνθρωπο. Κι αὐτὸ ὄχι ἀπὸ πάνδημο ἔρωτα, καθὼς βιάστηκαν νὰ ποῦν οἱ φαρμακόγλωσσες τῆς γειτονιάς, ἀλλ' ἀπὸ Πλατωνικὸ ἔρωτα, πού παναπεῖ ἀποκαθαρμένο ἀπὸ πάθη, σκοποθεσίες κι ὑπολογισμούς καὶ προσανατολισμένο στὴν ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ καὶ στὸν «ἐν τῷ καλῷ τόκον». Πολλοὶ εἶχαν νὰ λένε, πὼς τὸν ἔρωτα αὐτὸ τοῦ τὸν καλλιέργησε ὁ περιέργος αὐτὸς φιλόσοφος τοῦ ἄντρου, πού 'ταν, λέει, ἀζεπέραστος στὰ ἐρωτικά, πρᾶγμα πού ἦταν

καὶ δὲν ἦταν ἀλήθεια. Γιατί, ναι μὲν ὁ Πλήθωνας περιέγραφε τὴν ἀρετὴ καὶ τὸ κάλλος μὲ παραδείγματα ποὺ θύμιζαν τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τοὺς τρόπους τῆς «Γυφτοπούλας», ὅμως κανεὶς δὲν θὰ μπορούσε νὰ πῇ πὼς εἶχε κι αὐτὴ στὸ νοῦ του, ἀφοῦ ἀλλοῦστε δὲν τὴ «γνώριζε». Ὁ «Μάχτος» ἐξάλλου εἶχε τὴν «Ἀϊμὰ» στὴν ψυχὴ του ἀνέκαθεν, ἔστω κι ἂν δὲν μπορούσε νὰ τὸ προσδιορίσει⁽¹⁵⁾.

Σ’ αὐτοὺς τοὺς συλλογισμοὺς ἦταν βυθισμένη ἡ «Ἀϊμὰ», ὅταν πῆγαινε στὸν αἰγιαλὸ γιὰ πρώτη φορὰ καὶ χωρὶς τὴν ἄδεια τοῦ «Πρωτόγυφτου», ἀποφασισμένη, καθὼς λέγει ὁ μυθιστοριογράφος, νὰ προσφέρει καὶ κάποια θετικὴ ὑπηρεσία στὴν «οἰκογένεια», καὶ συγκεκριμένα «νὰ καθάρισι τ’ ἄπλυτα», ποὺ ἀπὸ πολὺ καιρὸ ἦταν συσσωρευμένα στὸ σπίτι... Σύμφωνα πάντως μὲ τὸν πρωτογενῆ μῦθο ἡ «Γυφτοπούλα» πῆγε ὑποχρεωτικά, κατόπιν ἐντολῆς τῆς μητρὸς τῆς.

Ὅπως κι ἂν ἔχη τὸ πράγμα, τὸ γεγονὸς εἶναι ἓνα, ὅτι ἡ «Ἀϊμὰ» δέχτηκε μιὰ πέτρα στὸ κεφάλι, ποὺ ἂν ἦταν ἄλλη δὲ θὰ γλύτωνε, κι αὐτὸ ἐντελῶς ἁφαντικά καὶ ἀναίτια. Ὅταν μετὰ ἀπὸ πολλὴ ὥρα συνῆλθε ἀπ’ τὴ ζάλη, δὲ θυμόταν τίποτα. Εἶδε, πὼς ἦταν τριγυρισμένη ἀπὸ πολὺ κόσμον κι αἰσθανόταν ἓνα φοβερὸ πόνο. Ἀνάμεσα στοὺς συγκεντρωμένους ἦταν βέβαια καὶ πολλοὶ καλοὶ ἄνθρωποι, ποὺ προστάτευαν τὴν παθούσα ἀπ’ τὸ βέβαιο ποδοπάτημα τῆς ἀλογῆς μάζας, κι ἦταν ἔτοιμοι νὰ τιμωρήσουν τὸν ἔνοχο, ἂν βέβαια τὸν ἀποκάλυπτε ἡ «Ἀϊμὰ». Βέβαια οἱ πολλοὶ σχολίαζαν τὸ γεγονὸς χάριν ψυχαγωγίας κι οἱ περισσότεροι τὸ χαρακτήριζαν σὰν ἀσήμαντο καὶ τυχαῖο, ἀποτέλεσμα, λέει, τοῦ παιδικοῦ πετροπόλεμου, ποὺ παιζαν τὴν ὥρα ἐκείνη.

Ἐνας ἀπ’ τοὺς ἀγανακτισμένους προστάτες τῆς «Ἀϊμᾶς» εἶδε γιὰ μιὰ στιγμή δυὸ-τρεῖς γυναῖκες νὰ περιφέρονται μὲ βιασύνῃ κι ὅλο νὰ κρυφολένε στ’ αὐτιά τῶν παρευρισκόμενων κάτι σχετικὸ μὲ τὴν ὑπόθεση, χωρὶς ὥστόσο καὶ νὰ δώσῃ ιδιαίτερη σημασία, μέχρι ποὺ ἀκούστηκαν μετὰ ἀπὸ λίγο οἱ ἀναρθρες κραυγὲς κι οἱ λαρυγισμοὶ μιᾶς γυναικός, ποὺ κρυμμένη πίσω ἀπ’ ἓνα βράχο, διαμόρφωνε τὴν «κοινὴ γνώμη» μ’ ἐξορκισμοὺς καὶ κατάρες.

Ἐννοεῖται, πὼς πολλοὶ ἀντιλήφθηκαν τὶ συνέβαινε, ἀφοῦ κι ἡ «Ἀϊμὰ» ἡ ἴδια ἀφ-

πνίστηκε καὶ σὲ μιὰ μόνο στιγμὴ ἔβαλε τὰ πράγματα στὴ θέση τους· ἐξαρκοῦσε μιὰ μόνο λέξη τῆς, γιὰ νὰ συμβῇ ὅ,τι δὲ φαντάστηκαν ποτὲ ἡ ζητουλοντομένη γυναιὴ κι οἱ στρατευμένοι παρατρεχάμενοί τῆς. Γιατί... «ἡ Γυφτοπούλα» θυμῆθηκε, πὼς τὴν ὥρα ποὺ χτυπήθηκε δὲν εἶχε καθόλου παιδιὰ στὴν περιοχὴ, πέραν τοῦ ὅτι εἶχε δεῖ τοὺς δυὸ «ὑβους» τῆς γυναικός, ποὺ δὲν καλύπτονταν ἀπ’ τὸ βράχο. Ὡ! ἡ «Ἀϊμὰ» ἦταν σίγουρη, πὼς αὐτὴ τὴν εἶχε λιθοβολήσει, πέραν τοῦ ὅτι αὐτόκλητος εἰδικὸς ἀπέδειξε πὼς τὸ χτύπημα ἦταν ἀπὸ σφενδόνῃ⁽¹⁶⁾, κι ὄχι ἀπὸ πετροπόλεμο ἀσφαλῶς.

* * *

Σύμφωνα μὲ τὸν πρωτογενῆ μῦθο, ἀπ’ τὸν ὁποῖο δανείζομαι ὅσα στοιχεῖα δὲν ἀναφέρει ὁ Παπαδιαμάντης, πιθανὸν γιὰ λόγους οἰκονομίας, ἡ «Ἐφταλουτροῦ» δὲν ἦταν Πελοποννησία, μὰ οὔτε κἀν κι ἐλλαδική, ἀλλὰ ἐντελῶς ξένη, ποὺ ‘χε ἔρθει ἀπ’ τὴν Αἴγυπτο, ὅπου ὑπηρετοῦσε σὰν ἱέρεια τοῦ τοπικοῦ Θεο-δαίμονα τοῦ σκότους καὶ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ καὶ θεονύμφη, σύμφωνα μὲ τὸ τελετουργικὸ τῶν θεογαμιῶν. Μὲ βάση πάντοτε τὸ μῦθο ἐκεῖνο, τὸν ὁποῖο ἀκολουθῶ κατὰ γράμμα, ὁ δαιμονοσύζυγος τῆς «Ἐφταλουτροῦς», ποὺ στὰ πρῶτα χρόνια ἐπισκεπτόταν συχνότατα τὴν παιδίσκη, τὴν πρόσταξε μιὰ μέρα νὰ παραλάβῃ ὅλους τοὺς πιστοὺς τοὺς καὶ νὰ τοὺς διασπείρῃ σ’ ὅλο τὸν κόσμον, μὲ σκοπὸ νὰ δολοφονήσουν μὲ κάθε δόλιο τρόπο τοὺς φυσικοὺς καὶ ἀγαθοποιούς ἡγέτες τῶν ἀνθρώπων, ὥστε νὰ τοὺς δουλοποιήσουν κατόπιν, ἀφοῦ, θὰ ‘ναι «ἀκέφαλοι». Τὴν ἡμέρα ἐκείνη ὁ δαιμονοσύζυγος ἦταν, λέει, πολὺ τρυφερὸς καὶ ἀπλωχέρης, ἀφοῦ νὰ φανταστῇ κανεὶς, τῆς ὑποσχέθηκε νὰ τὴ φορτώσῃ μὲ χρυσάφι, μιὰ ὑπόσχεση ποὺ τὴν κράτησε, ὅπως θὰ δοῦμε, μέχρι κεραίας.

Ἡ «Ἐφταλουτροῦ», ὅμως, ἀπίστησε στὸ δαιμονοσύζυγό τῆς, δηλαδὴ ὀλιγοπίστησε, καὶ πρόβαλε ἀντιρρήσεις κι ἐνδοιασμούς, χωρὶς λόγο καὶ οὐσία, ὅπως γιὰ παράδειγμα τὸν τραυλισμὸ τῆς καὶ τὴν ἀγνοία τῆς τέχνης τῆς πειθοῦς, ἀλλὰ καὶ τὴν πιθανὴ ἀπροθυμία τῶν «δούλων» τοὺς, ποὺ, καθὼς, φαίνεται ἦταν βολεμένοι στὴν Αἴγυπτο.

Ἐννοεῖται, πὼς ὁ δαιμονοσύζυγος τὴν τιμώρησε γιὰ τὴν ἀπιστία τῆς αὐτῇ, γιὰ λό-

γους ἀρχῆς καὶ μόνο, ἐξορύσσοντάς της τὸν δεξιὸν ὀφθαλμό· ὁμως ἀμέσως μετὰ, ἀφοῦ δηλαδὴ εἶπε τὸ «πιστεύω» ἢ «Ἐφταλουτροῦ», τὴ συγχώρεσε κι ἀφοῦ τῆς ἔδωσε δυὸ ἀλάνθαστα κι ἀκατανίκητα ὄπλα, πού, καθὼς λένε, τὰ κλεψε ἀπ' τὴν Κίρκη καὶ τὶς Σειρήνες, τὴν κατευθώσε ὑπενθυμίζοντάς της τὶς «ἐντολές» του.

Χρησιμοποιώντας ἢ «Ἐφταλουτροῦ» τὴν ἴδια ἀκριβῶς μέθοδο καὶ τακτική, πού «λόγῳ καὶ πράξει» διδάχτηκε ἀπ' τὸν «Κύριον» της, δὲν ἄργησε νὰ πείσει ὅλους τοὺς πιστοὺς τοὺς νὰ τὴν ἀκολουθήσουν μὲ ζήλο στὴν πραγματοποίηση τοῦ θεάρεστου ἔργου τους... Ἄς ἀναφερθῇ, χωρὶς νὰ χῆ καὶ πολλὴ σημασία, ὅτι κάποιος ἀφελὴς ἱστορικός τῆς Δύσης, τοῦ ὁποῖου τὰ ἔργα σώθηκαν «τὴν ἀγαθὴν» χωρὶς νὰ τὸ ἀξίζουν, βλέποντας τὸν «ἰδιοφύρο» αὐτὸ λαὸ νὰ διασχίζη τὴν Παταγονία —γιατὶ ἀπὸ κεῖ πέρασαν— τοὺς ταύτισε μὲ τοὺς μυθικοὺς Κύκλωπες, μόνο καὶ μόνο γιατί εἶχαν λέει ἓνα μάτι. Αὐτὸ βέβαια εἶναι μεγάλο λάθος, ἔστω κι ἂν ἀκόμη αὐτὸ τὸ λάθος τοὺς ἔσωσε... Ἡ «Ἐφταλουτροῦ» καὶ ὁ «λαός» της ἐγκαταστάθηκαν μόνιμα στὴ «Χώρα τῶν Τυφλῶν», σύμφωνα, φαντάζομαι, μὲ κάποιο χρησμό τοῦ «Κυρίου» της, πιθανὸν ὁμως καὶ τυχαῖα. Ἐνα γνωρίζω μὲ σιγουριά, ὅτι ἡ χώρα ἐκείνη —ἐκτοτε— λέγεται «Χώρα τῶν Τυφλῶν». Αὐτό, γιὰ νὰ λυθῇ ἡ ἀπορία φίλου ποιητῆ.

Στὴ νέα της πατρίδα ἢ «Ἐφταλουτροῦ» ἔκανε καινούργιο ναὸ, στὸν ὁποῖο τοποθέτησε ὅλα τ' ἀγαπημένα ἐνθύμια, πού τῆς εἶχε δωρήσει ὁ δαιμονοσύζυγός της στὰ παλιὰ εὐτυχισμένα χρόνια τους, ἐνῶ ταυτόχρονα τὰ βράδια κατηχοῦσε τὸ «λαός» της, πού, ὅταν ὠρίμασε ἀρκετά, τὸν ὠρμήνεψε νὰ βγαίνουν στὶς πλατεῖες καὶ νὰ σκηνοθετοῦν ἀγεφύρωτες διαφωνίες κι ἐσωτερικοὺς σπαραγμούς, πράγμα πού γινόταν ἀδιάκοπα. Οἱ ἀφελεῖς ὡσαύτως κάτοικοι τῆς «Χώρας τῶν Τυφλῶν» —μέχρι τότε δὲν εἶχε ὄνομα— βλέποντας τοὺς «ὁμηρικούς» αὐτοὺς πολέμους, αἰσθάνονταν ὑποχρεωμένοι νὰ μεσολαβήσουν, νὰ πάρουν τὸ μέρος τοῦ δικαίου, πού ἔτσι κι ἀλλιῶς κάποια ὁμάδα τὸ χε τέλος πάντων, μ' ἀποτελεσματὸν νὰ βρεθοῦν μόνιμα, καὶ χωρὶς κἂν νὰ τὸ καταλάβουν, τοποθετημένοι, ἀλλὰ καὶ γραμμένοι σὲ κάποιον ἀπ' τοὺς καταλόγους τῶν ὁμάδων αὐτῶν, πού, ἂν θυμοῦμαι, καλὰ, τὶς ἔλεγαν αἰρέσεις.

Αὐτὸ ἦταν μιὰ πράγματι σατανικὴ σύλληψη τοῦ δαιμονοσύζυγου, ἀφοῦ πέτυχε νὰ κἀν δούλους τοὺς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς χώρας ἐκείνης, χωρὶς ὥστόσο νὰ καταργηθῇ ὁ διάλογος κι ἡ λειτουργία τῆς ἐλευθέρης βούλησης καὶ τοῦ πλουραλισμοῦ, καὶ πολὺ σωστά, ἀφοῦ ὁ καθένας μπορούσε νὰ πάρη ἐλεύθερα θέση καὶ νὰ τοποθετηθῇ ὅπου ἤθελε, ἐντελῶς ἐλεύθερα καὶ ἀβίαστα, σ' ὅποιανδήποτε ἀπ' τὶς ἐφτά αἰρέσεις. Γιατὶ οἱ αἰρέσεις, κι ὅσο τὸ δόγμα λειτουργοῦσε σ' ἐπίπεδο πόλεως καὶ χώρας, ἦταν μόνο ἐφτά —ὁ ἀριθμὸς προτιμήθηκε ἐπειδὴ θυμίζει τὴν «Ἐφτά - λουτροῦ» καὶ δὲν ἔχει καμμιά σχέση μ' αὐτὰ πού πολλοὶ εὐφάνταστοι λένε γιὰ ἱερούς «τάχα» ἀριθμούς— ἀργότερα ὁμως, κι ὅταν συγκριμένα ἀποφασίστηκε ἀπ' τὸν Κύριο ἡ διεθνοποίηση τοῦ δόγματος, τότε ἐγιναν ἐφτά φορὲς ἐφτά.

* * *

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη —ἦταν χειμῶνας— ἢ «Ἐφταλουτροῦ» ἔτυχε νὰ βρίσκεται στὸ Μυστρά, γιατί δυὸ φορὲς τὸ χρόνο περιόδευε ὅλη τὴν ἐπικράτειά της, ὅπως κι ὁ μυθικός Τάλας τὴν Κρήτη —τόσο γιὰ ζητιανιὰ ὅσο καὶ γιὰ κατασκοπεῖα κι ἐπιθεώρηση— τὸ νὰ δὲν ἀποκλείει τ' ἄλλο— καὶ καθὼς πληροφορήθηκε ἀπ' τὴ «Χριστιάννα», φαντάζομαι, τὴν ὑπαρξὴ τῆς «Γυφτοπούλας», κεραυνοβολήθηκε, κι οὐτε πού μπορούσε νὰ τὸ πιστέψη, ἀφοῦ ἡ Ἰδια καὶ «ἰδίαις χερσίν» τὴν εἶχε κάψει πρὶν λίγα χρόνια στὴ Ρόδο. Ἀφοῦ, ὁμως, συνῆλθε ἀπ' τὸ ξάφνιασμα, τὰ μίλησαν, φαίνεται, μὲ τὴ «Χριστιάννα», πού ὁδήγησε ἔμμεσα τὴν «Αἰμά» στὸν τόπο «ἐκτελέσεως». Βέβαια, ἢ «Ἐφταλουτροῦ» —ἂν καὶ μονόφθαλμη— δὲν ἀστόχησε, ἄλλο ἂν ἢ «Γυφτοπούλα» εἶναι προωρισμένη νὰ μὴν πεθαινῇ, ἀλλὰ, ὅπως κι ὁ ἵπποκένταυρος Χείρωνας, νὰ παρακολουθῇ τὴν ἀσταμάτητη πορεία τοῦ αἰῶνα «καταδικασμένου» νὰ ζῇ Σίσυφου.

Ἦταν φυσικὸ νὰ χάσῃ τὸν ἐλεγχό της ἢ «Ἐφταλουτροῦ», πού χτυποῦσε τὴ γῆ μὲ τὰ πόδια καὶ τὸ μπαστοῦνι της καὶ διερρήγγυε τὰ —ράκη ἄλλωστε— ἱμάτιά της, ἀφοῦ ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς «δαιμονόπλαστης» δὲν τέλειωνε κι οὔτε πρόκειται νὰ τελειώσῃ ἡ δουλειά της. Ὡ! βέβαια, μόνον αὐτὴ δὲν ἤξευρε νὰ δεθῇ στὸν «Κύριον», μόνον αὐτὴ

«ἡ σκύλλα» δὲν ἀνῆκε σὲ καμμιὰ ἀπ' τὶς πολλές θρησκείες τῆς, ἀλλ' ἤθελε νὰ μένη, λέει, ἀνένταχτη ἢ ἐπαρμένη, κι ἐλεύθερη — χαρὰς τὸ πράγμα.

Πίσω ἀπ' τὸ βράχο εἶχε σχηματιστεῖ ἡδη σηκὸς ἀπ' τὸ ποδοβολητὸ καὶ τὶς μπα-
στουνιές, ἐνῶ ἀσταμάτητα ἀκούγονταν οἱ
ἄρυθοι λαρυγγισμοὶ τῆς «γραιάς», ἀνάμε-
σα ἀπ' τοὺς ὁποίους ξεχώριζε κανεὶς τὶς
κατάρες ποὺ στόχευαν στὴν «Ἄιμιά»:
«—'Εδῶ εἶσαι ἄπιστη; ἐδῶ εἶσαι ἄθεη; πάν-
τα ἐσένα θὰ βλέπω; πάντα ἐμπροστὰ στὰ
μάτια μου βρίσκεσαι; δὲν πάγεις εἰς καμ-
μιάν τρύπαν νὰ χωθῆς, νὰ μὴ σὲ βλέπω!». Μὰ
ξαφνικὰ ὁ πολὺς ὄχλος διαλύθηκε, οἱ
μαυροφορεμένες γραῖες ἀπεχώρησαν κι ἡ
«Ἐφταλουτροῦ» ὡς ἐκ θαύματος ἐξαφανί-
στηκε. Τὶ νὰ εἶχε συμβῇ;

Ἦταν ὁ «Μάχτος», πού, ὅταν ἀντιλή-
φθηκε τὴν ἀπουσία τῆς «Ἄιμιάς», κι ἐπειδὴ
ἀπὸ καιρὸ ὑποψιάζονταν τὴ μητέρα του,
πού 'θελε νὰ τὴν πούλησιν γιὰ νὰ πάρῃ
«μοῦχτι» καθὼς ἔλεγε, ἔτρεξε ὁ δῦσμοιρος
μ' ὅλες του τὶς δυνάμεις γιὰ νὰ προλάβῃ τὸ
κακὸ. Αὐτοὶ οἱ ὀλίγιστοι, ὅσοι φαντάζομαι
δὲν ἦταν ἐνοχοί, πού παρέμειναν στὴ θέση
τους, χάριξαν βλέποντας τὸ «Μάχτο» νὰ
κρατᾷ ἀπ' τὸ χέρι τὴν «Ἄιμιά» καὶ «βρεν-
θυόμενος καὶ τῶφθαλμῷ παραβάλλων...»,
ὥπως κάποτε κι ὁ Σωκράτης στὴν Ποτεΐ-
δαια, νὰ κατευθύνεται μὲ σταθερὸ βῆμα γιὰ
τὸ σπίτι.

Τὸ ἀπροσδόκητο, πάντως, αὐτὸ γεγονὸς
στάθηκε ἀφορμὴ γενικῆς ἀλλαγῆς συμπε-
ριφορῶν τῶν ἡρώων τοῦ μύθου μας: Ὁ
πάντα πρόσχαρος καὶ καλοσυνᾶτος «Μά-
χτος», γιὰ παράδειγμα, σπάνια ἄνοιγε τὸ
στόμα του νὰ βγάλῃ λέξη, ἐνῶ ἡ θλίψη κι ἡ
ἀπογοήτευση ἦταν ζωγραφισμένη στὸ πρό-
σωπό του. Ἐπαυσε πιά ν' ἀπομακρύνεται
ἀπ' τὸ σπίτι, πράγμα πού συνέβη μιά - δυὸ
φορὲς μόνο, ὅταν ἔρποντας στὸ ἔδαφος
πλησίασε στὸ κάστρο κοντά, ὅπου ὁ
«Πρωτόγυφτος» κρυφομιλοῦσε μὲ κάποιον
ἄγνωστο, πού μέσ' στὸ σκοτάδι τοῦ φάνη-
κε σὰν ἀξιώματοῦχος. Σὲ καμμιὰ ἄλλη πε-
ρίπτωση καὶ ποτὲ ἄλλοτε δὲν ὑποψιάστηκε
τὸν πατέρα του, ἀλλὰ τώρα...

Ἡ «Ἐφταλουτροῦ» ἐν τῷ μεταξύ μετὰ
τὸ ξεσκέπασμά της ἐκείνο, κι ἐφαρμόζον-
τας τὴ λαϊκὴ παροιμία «στὴ βράση κολλά-
ει τὸ σίδερο», ἐπισκεπτόταν ἀλληλοδιάδο-
χα τοὺς ἀρχηγούς τῶν ζητιανοσυμμοριῶν
τῆς κι ἀνέθετε στὸν καθένα ξεχωριστὰ τὴν

«ἀποκλειστικότητα» τῆς «μεγάλῃς δου-
λειᾶς», δηλαδὴ τὴν ἀπαγωγὴ τῆς «Γυφτο-
πούλας», παρέχοντας ἰσχυρὰ κίνητρα, ὅ-
πως γιὰ παράδειγμα τὸ μεγάλο σακκὶ μὲ τὸ
«μοῦχτι» — πού παρὰ τὴν κούρασίν της καὶ
τὸ βάρος του τὸ κουβαλοῦσε μαζί της γιὰ
δέλεαρ—, ἀστεῖο πράγμα βέβαια, μπροστὰ
στὰ ἀθάνατα δῶρα τοῦ δαιμονοσύζυγου
τῆς, ἤτοι τὴν «αἰώνιαν σύνταξιν» καὶ τὴν
τιμητικὴν θέσιν μεταξὺ τῶν εὐνοοῦμένων
του. Σ' ἓνα μόνο ἐφιστοῦσε τὴν προσοχή
τους —τελευταία παραγγελία τοῦ δαιμονο-
σύζυγου: Νὰ μὴν τὴν φονεύσουν, γιὰτὶ ὁ
«Κύριος» τὴ θέλει ζωντανή, καθότι προε-
τοιμασμένος νὰ τῆς πῇ τὸ αἷμα καὶ νὰ με-
θύσῃ, νὰ χορτάσῃ δὲ κρέας ἢ μάχαιρά του.

Ἡ «Ἄιμιά» ὡσαύτως ἔμενε κλεισμένη
στὸ δωμάτιό της καὶ στὸν ἑαυτὸ της. Πέ-
ραν τοῦ ὅτι ὁ «Μάχτος» τὴν εἶχε συμβου-
λεύσει νὰ μὴ βγαίνῃ ἀπ' τὸ σπίτι, ὅταν τυ-
χὸν ἀπουσίαζε, ὅμως κι αὐτὴ ἀπὸ μόνῃ της
δὲν εἶχε καμμιὰ τέτοια διάθεση. Ὅχι βέ-
βαια πὼς φοβόταν, ἀλλὰ γιὰτὶ ἀπηύδῃσε μ'
αὐτὴ τὴν ἱστορία. Ἀλλῶστε ἡ «Γυφτοπού-
λα» εἶχε τὰ προβλήματά της, ἐνδιαφερό-
ταν νὰ λύσῃ τὸ ἐρώτημα τῆς καταγωγῆς
τῆς, πράγμα πού ἀπαιτοῦσε μεγάλη αὐτο-
συγκέντρωση...

Ἡ βραδιά ἐκείνη τοῦ τέλους Μαΐου, χω-
ρὶς ὑπερβολή, θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρι-
στεῖ νύχτα τῶν μυστηρίων μετὰ ἀπ' ὅσα
συνέβησαν. Ἦταν ἐνωρὶς ἀκόμη, ἐνδέκα-
τῇ ὥρᾳ τῆς νύχτας γιὰ τὴν ἀκρίβεια, ὅταν
μιά ομάδα ὀπλοφόρων μὲ κίτρινα χαρα-
κτηριστικὰ στίς ἐπώμειδες τους, ἀφοῦ πα-
ραβίασαν τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ κι ἀκίνη-
τοποίησαν τὸν «Πρωτόγυφτο», ἄρπαξαν
τὴ «Γυφτοπούλα» ἀπ' τὰ μαλλιά καὶ τρέ-
χοντας τὴν τράβηξαν πρὸς κάποια Μονή,
ἐνῶ πίσω τους ὁ «Μάχτος» τοὺς παρακο-
λουθοῦσε σταθερά.

Ἦδη βρίσκονταν ἔξω ἀπ' τὴ Μονή, ὅταν
δεύτερο ἀπόσπασμα —ἀλλὰ μὲ πράσινα
τούτη τὴ φορά διακριτικά— ἐπέδραμαν
ξαφνικὰ ἐναντίον τῶν πρώτων, κι ἀφοῦ
τοὺς κατανίκησαν, τοὺς ἀπέσπασαν τὴν
«Ἄιμιά», χωρὶς ὥστόσο καὶ νὰ χαροῦν τὸ
θρίαμβό τους. Γιὰτὶ τὴν ἴδια στιγμὴ βρέθη-
καν ζωσμένοι ἀπὸ πλῆθος στρατιωτῶν διά-
φορων ὁμάδων, πού σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυ-
ρία τοῦ «Πρωτόγυφτου» — πού στὸ μεταξύ
εἶχε φθάσει ἀπὸ μυστικὸ μονοπάτι— ἀνῆ-
καν σὲ ἐφτά διαφορετικὰ κέντρα, ὅπως
συνέπερε ἀπ' τὰ διακριτικὰ τῶν στολῶν

τῶν στρατιωτῶν.

Ἐμεναν γιὰ πολλή ὥρα ἀναποφάσιστοι, προσπαθώντας ν' ἀναγνωρίσουν τοὺς ἀγνωστους ἐχθροὺς τοὺς καὶ νὰ μαντεύσουν τίς προθέσεις τοὺς, πράγμα ποὺ ἀνησύχησε τὸν «Πρωτόγυφτο», ποὺ φοβήθηκε μιὰ τυχόν συμφωνία τοὺς, ἂν κι ἐδειχναν ὅλοι τοὺς σταθερὰ ἀποφασισμένοι νὰ πολεμήσουν μέχρι θανάτου.

Ἐφαρμόζοντας ὁ «Πρωτόγυφτος», ὅπως λέει στ' «Ἀπομνημονεύματά» του, τὴν ἴδια τακτική ποὺ χρησιμοποίησε ὁ μυθικὸς Ἰάσωνας σὲ μιὰ ἀνάλογη περίπτωση — καθ' ὑπόδειξη βέβαια τῆς «Μήδειας» του — πέταξε μιὰ πέτρα ἀνάμεσά τους, ποὺ — ἂν καὶ δὲν ἦταν μαγική — ἐπέτυχε ἀπόλυτα τὸ σκοπὸ τῆς· γιατί οἱ δρακοσπαρμένοι μισθοφόροι τῆς «Ἐφταλουτροῦς» ἄρχισαν ν' ἀλληλοχτυπιοῦνται, χωρὶς νὰ γνωρίζουν ποιὸς χτυπάει ποιόν, ἐνῶ ὁ «Πρωτόγυφτος» ἀνενόχλητος πῆρε τὴ «Γυφτοπούλα», μὲ σκοπὸ νὰ τὴν ὀδηγήσῃ στὸ «πληθῶνιον ἄντρον», στὸ σπίτι τῆς.

Ἦταν περασμένα μεσάνυχτα, ὅταν ἡ «Ἀϊμά» βρέθηκε στὸ σκοτεινὸ σπήλαιο τοῦ φιλόσοφου, ποὺ φωτιζόταν μ' ἄλλα λυχνάρια λαδιοῦ, τὰ ὁποῖα σκορποῦσαν φῶς ἱλαρὸ στὸ τελειότατα ἀγάλματα τῶν μυροβόλων Ὀλύμπιων δαιμόνων, τ' ἀπαράμιλλα ἐκεῖνα Ἔργα Τέχνης, ποὺ λὲς καὶ θὰ σοὺ μιλήσουν, λὲς κι εἶναι ἔτοιμα ν' ἀρχίσουν τὴ διήγησιν τῶν ἀξεπέραστων μύθων ἐκείνων, ποὺ ὅλην τὴν Οἰκουμένην ἐπαίδευσαν.

Ἡ «Γυφτοπούλα» μας τόσο μαγεύτηκε ἀπ' αὐτὰ, ποὺ λὲς καὶ ξέχασε τὰ παθήματά της. Περιφερόταν στὸ ἄντρο καὶ τὰ ἐξέταζε λεπτομερῶς, τὰ χάιδεε καὶ τὰ φιλοῦσε. Γιατὶ «τὰ ψυχρὰ ταῦτα μάρμαρα εἶχον τοσαύτην ἡμερότητα, οἷαν δὲν ἀπῆντησεν ἡ δύστηνος κόρη ἐπὶ τῆς μορφῆς ζῶντος πλάσματος. Οὐδέποτε τοιοῦτον μεῖδιμα ἀνέτειλεν ἐπὶ ἀνθρωπίνου χεῖλους, οὐδέποτε τοιοῦτον βλέμμα ἐξεπέμφθη ἐκ θνητῶν ὀφθαλμῶν. Παράδοξον δέ, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ γυνώτης τοῦ σώματος δὲν προσέβαλλε τὴν παρθενικὴν αὐτῆς αἰδῶ, οὐδ' ἐσκανδάλιζε τὰς αἰσθήσεις αὐτῆς. Ἡ γυνώτης αὐτῇ τῇ ἐφαίνετο λογικωτάτη καὶ φυσικωτάτη. Ἰσως δὲ ἡ σκέψις τῆς διευτυποῦτο οὕτως ἐπὶ τὸ ἀφελέστερον: "Διατὶ νὰ ἐντρέπωμαι, ἀφοῦ εἶναι ἀπὸ μάρμαρον;" Τέλος δὲ ἡσθάνθη τοῦ λοιποῦ τοσαύτην ἐμπιστοσύνην καὶ ἀσφάλειαν ἐν μέσῳ τῶν ἀφώνων τούτων

συντρόφων, ὥστε ἐστήριξε τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀρτέμιδος, καὶ κατεκλίθη ὅπως κοιμηθῇ»⁽¹⁷⁾.

Ἐμεινε ἄρκετὴ ὥρα στὴν εὐδαιμονικὴ αὐτὴ κατάστασι, ἀναπολώντας τὰ περασμένα καὶ χαϊδεύοντας τ' ἀνέφικτα ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς Τέχνης μὲ τὴ θεσπέσια ματιὰ τῆς, αὐτόσυγκεντρωμένη στὶς σκέψεις τῆς καὶ στὶς εὐδαιμονικὲς ἀναμνήσεις τῆς. Γιατὶ ἡ «Γυφτοπούλα» στὸ μεταξὺ ἀνέκτησε τὴ χαμένη τῆς μνήμη κι εὐδαιμονικὰ ταξίδευε στοὺς ὕψιστης μακαριότητος ὀρίζοντες, ποὺ τῆς ἀνοίγε ἡ θέαση τοῦ Ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἐρασιμώτατου κάλλους. Εὐδαιμονικὴ πιά ἡ «Ἀϊμά» ἔγινε διαγγελέας καὶ ἐρμηνεύτρια τῶν ἀπόκρυφων Οὐράνιων μηνυμάτων, τῶν μεγάλων καὶ οὐσιαστικῶν ἀπορρητῶν, ποὺ ὁ «Μάχτος» καὶ μόνο αὐτὸς — ποὺ στὸ μεταξὺ εἶχε φτάσει στὸ ἄντρο — ἐπρόκειτο ν' ἀκούσῃ καὶ νὰ δῇ τὴν κλητὴ αὐτὴ καὶ ἁγία ἡμέρα, μετὰ τὴν ἡρεμὴ ἐπίκληση τῆς ἐξαύλωνμένης πιά «Ἀϊμᾶς»: *«Θύρας δ' ἐπίθεσθε, βέβηλοι, φθέγγομαι οἷς θέμις ἐστί»*, ἓνας ὀρφικὸς, ἄγνωστος λόγος γιὰ τὸ «Μάχτος», ποὺ — θέλεις, διαισθητικὰ — τὸν ἐρμήνευσε σὰν ἐντολὴ γιὰ κλεισίμο τῆς θύρας τοῦ «πληθῶνιου ἄντρον», τὸ ὁποῖο, ἔκτοτε, ἔμεινε ἐσφραγισμένο μέχρι καὶ σήμερα...

Κανεὶς δὲν γνωρίζει τὴ χρησιμοδοσίαν τῆς «Γυφτοπούλας» μας κι οὐτε κανεὶς ἔμαθε ποτὲ τὰ ὅσα θαυμαστὰ καὶ πρωτόφαντα ἀξιώθηκε ν' ἀκούσῃ καὶ νὰ δῇ ὁ γιὸς τοῦ «Πρωτόγυφτου», ὁ «Ἀετὸς» τῆς ἑλληνοσύνης κι ἐπᾶξιος μᾶθητῆς τοῦ δαιμόνιου Πλήθωνα. Ἐνα μόνον γνωρίζουμε καλὰ: Τὴν παραγγελιὰ τοῦ «Μάχτος» πρὸς τὴν πανσπερμία τῶν δούλων κι «ἐλέω τύχης ἡ Θεοῦ» ἀρχηγῶν, ποὺ τὴν ἡμέρα ἐκείνη ἦταν συσσωρευμένοι σὰν τὰ μαζόζωα ἔξω ἀπ' τὸ «ἄντρο τοῦ Πλήθωνα», μὲ σκοπὸ τὴ διαπραγμάτευση τῆς ἐξαγορᾶς τῆς Πόλης:

«Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοι δοῦναι οὐτ' ἐμὸν ἐστίν, οὐτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν».

Ἡ ἀλήθεια εἶναι, πὼς ἀπ' τὴ μέρα ἐκείνη — καθ' Μαΐου αὐγ' — κανεὶς δὲν ξανάδε τὸν «Ἀετὸ», κι ἄς κυκλοφοροῦν φήμες πὼς ὁ Φραντζῆς τάχα τὸν ἀναγνώρισε νεκρὸ κοντὰ σὲ κάποια πύλη τῆς πόλης. Σὲ τέτοιες ὥρες αὐτὸ ποὺ μετράει δὲν εἶν' ἡ λογικὴ κι ὁ ὀρθολογισμὸς, μὰ ἡ διαίσθησις κι ὁ μῦθος: Κι ὁ μῦθος θέλει τὸν Κωνσταντῆ,

πού θαρραλέα ἀνέβηκε στὸ ἐπίπεδο τῶν ἐλλήνων ἡρώων, ἀθάνατο, μιὰ κι οἱ ἥρωες, ὡς γνωστόν, δὲν πεθαίνουν ποτέ τους.

«ὦ! Κωνσταντῖνε βασιλεῦ, Δραγάζη
τὸ πινόμι,
εἶπέ μου ποῦ εὐρίσκεσαι; ἐχάθης ἢ ἐ-
κρύβης;»

Εἶναι ἡ φωνὴ τῆς ἐλληνικῆς λαϊκῆς Μού-
σας, ποῦ ἀκούραστα τὸν ἀναζητεῖ, ὅπως κι

ἡ μυθικὴ Γοργόνα τὸν ἄλλο Ἕλληνα βασι-
λιά.

Ὁ μῦθος, πάντως, ποῦ ναι πιὸ ἀληθινὸς ἀπ' τὴν ἱστορία, τὸν ἀνακάλυψε τὰ τελευ-
ταῖα χρόνια στὸ «πληθῶνιον ἄντρο» σφι-
χταγκαλιασμένο μὲ τὴ «Γυφτοπούλα» καὶ
μαρμαρωμένο ἀσφαλῶς, ἓνα ἀγαλμα σὰν
ὅλα τ' ἄλλα, ποῦ ὁ φιλόσοφος εἶχε τοποθε-
τήσῃ στὸ ἄντρο του.

Σημειώσεις

- (1) α. «Ὁ ἐκάστου δαίμων ὥσπερ ζῶντα εἰλήχει» (Πλάτων, *Φαίδρος*, 107d)
β. «Ἡθὸς ἀνθρώπων δαίμων» (Ἡράκλειτος, ἀπ. 119)
γ. «Ζεὺ πάτερ, καὶ τόνδε λαὸν ἀβλαβῇ νέμων... θύνε δαίμονος οὔρον» (Πίνδαρος, *Ὀλυμπ.* XIII, 28)
δ. «Μύθοις δ' ἄλλως φερόμεσθα» (Εὐριπίδης, *Ἰππόλυτος*, 197)
- (2) α. G. Thomson, «Ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ κοινωνία, τὸ προϊστορικὸ Αἰγαῖο», σελ. 135.
β. «Γίνε αὐτὸ ποῦ εἶσαι μαθαίνοντάς το», Πίνδαρος.
- (3) «Χρυσὸν γὰρ οἱ διζήμενοι γῆν πολλὴν ὀρύσσουσιν καὶ εὐρίσκουσιν ὀλίγον», Ἡράκλειτος, ἀπ. 22.
- (4) «Ψυχῆς ἐστὶ λόγος ἐωυτὸν αὖξων», δ.π., ἀπ. 22.
- (5) Φαίνεται καθαρά ἀπ' τὸ μῦθο, ὅτι ὁ Πλήθωνας ἐξέφρασε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ σχέδιό του, τῆς ἀναβίωσης τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, στὴ Ρόδο. Σύμφωνα μὲ τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα, ὅσα διασώθηκαν, πρέπει νὰ ὑπῆρξε σπουδαιότατο ἔργο, ἀλλὰ καὶ τολμηρὸ καὶ νεωτεριστικὸ, ὅχι μόνο γιὰ τὴν ἐποχὴ του, ἀλλὰ καὶ γιὰ σήμερα. Τὸ σχέδιό του στηριζόταν στὶς ἀρχὲς τῆς κοινοκτη-
μοσύνης καὶ τῆς αὐτάρκειας τῶν πόλεων, τῆς ἐξανθρωπιστικῆς παιδείας καὶ τῆς ἐκ τῆς Δικαιο-
σύνης πηγάζουσας ἀξιοκρατίας. Ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος γράφει στὴν «Πανδώρα» ὅτι «τὸ σχέ-
διο τοῦ Πλήθωνος διαφέρει κατὰ τοῦτο τῶν πλείστων ἄλλων σοσιαλιστικῶν σχεδίων, ὅτι δὲν στη-
ρίζεται ἐπὶ τῆς ἀνυπάρκτου καὶ ἀδυνάτου ἰσότητος τῆς εὐφύας καὶ φιλεργίας τῶν ἀνθρώπων, οὐδ'
ἐπὶ τῆς ἀδικωτάτης ἴσης διανομῆς τῶν ὠφελιμάτων, ἀλλ' ἀπεναντίας ἀφίνει στάδιον ἐλευθερον εἰς
τὴν δραστηριότητα καὶ ἐπιτρέπει εἰς τοὺς δραστηριωτέρους μείζονα πλεονεκτήματα». Ὁ Ἀλέξαν-
δρος Παπαδιαμάντης ἀντιστοιχίζει στὴ «Γυφτοπούλα» τὸ χριστιανισμό. Δὲ φαντάζομαι ὅτι ὁ
Παπαδιαμάντης —χάρη στὸν ὁποῖο «ὁ μῦθος οὗτος δὲν ἀπώλετο»— θέλησε νὰ θολώσῃ τὰ νερά
μὲ τὴν ἱστορικὴ του παρέκβαση. Ἀντίθετα, θωρακίστηκε ἐπιτυχῶς, ἀφῆνοντας —σὰν τὸ
Αἰσχύλο— τὸ ἔργο του στὸ χρόνο, μιὰ κι ἡ ἐποχὴ του δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ ἐννοήσῃ... μύθους
ἐλληνικοῦς.
- (6) «Ἑλληνες ἀεὶ παῖδες ἐστε, γέρων δὲ Ἕλληνα οὐκ ἐστίν» (Τίμαιος, 22 b). Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς
«εἶναι καὶ θὰ παραμείνουν ἡ αἰῶνια νεότης τοῦ κόσμου» (Ἰωάννης Ρισπέν, «Ἑλληνικὴ Μυθολο-
γία», τόμος I, σελ. 21).
- (7) Νεώτερον ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλίου», σελ. 152-4.
- (8) Οἱ μῦθοι, ὅπως κι οἱ δαίμονες (= *δαήμονες, σοφοί*) εἶναι, κατὰ τὸν Ὅμηρο, «ἀειγενέται»
καὶ «αἰὲν ἔδοντες», πράγμα ποῦ ἀληθεύει καὶ ἀπ' τὴν μετὰ «ἀπὸ χρόνους καὶ καιροῦς» ἀναβίωση
τοῦ μύθου ἐτούτου.
- (9) Τὰ σπήλαια θὰ ἔχουν ἐξάπαντος τὰ μυστικὰ τους. Κάτι ἤξερε ὁ Ρωμανὸς ποῦ τὰ
ὑμνησε... Γιατὶ εἶναι γνωστὸ, πῶς ὁ Δίας —ὁ πρῶτος ἔνθεος Ἕλληνας, στὸν ὁποῖο ἀποδίδεται ἡ
σύλληψη τῆς ὑπαρξῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ τρόπου λειτουργίας, τῆς σύμφυτης ὁπωσδήποτε μὲ τὸν ἄν-
θρωπο νοητικῆς λειτουργίας, ποῦ τη φανέρωσε στὸν Προμηθεΐ καὶ αὐτὸς σειρὰ του στοὺς ἀνθρώ-
πους —γεννήθηκε στὸ Ἰδαῖον Ἄντρον. Ὁ Ποσειδῶνας φέρεται «*γαίηοχος*», δηλαδὴ χθόνιος,
σπηλαιὸ - βιος· τὸ ἴδιο κι ὁ Πάνας, ὁ ἐφευρέτης τοῦ προφορικοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ πατέρας τοῦ
Ἑρμῆ, δηλαδὴ τοῦ ἐρμητικοῦ, συμβολικοῦ, γραπτοῦ λόγου, ἀλλὰ κι ὅλοι οἱ τοπικοὶ δαίμονες καὶ
ἥρωες. Ὁ Ἡσίοδος, ὡσαύτως, μαρτυρεῖ ὅτι μόνο στὸ σπήλαιόν του, στὴν Ἄσκρα, χαίροταν
τὴν εὐδαιμονία του, κι ὁ Εὐριπίδης στὸ σπήλαιο συνέθεσε τίς τραγωδίες του, ποῦ βρίσκεται στὴ
Σαλαμίνα. Ἐννοεῖται, ὅτι κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς —ἔστω κι ἂν ἡ ἀνθρωπότητα τοὺς δαιμονοποίησε

ἐπάξια— δὲν ἐνέργησε ἔτσι, δηλαδή «ἐρωτῶ νομισθῆναι θεὸς παρ' Ἑλλήσιν», καθὼς παρατηρεῖ γνωστὸ σαρὰκι, ποὺ «μεγάλωσε» καταβροχθίζοντας τὸ ἐλληνικὸ πνεῦμα...

(10) Γεώργιος Γεμιστός-Πλήθων, «Πρὸς τὸν «Πρωτόγυφτο», «περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων» καὶ «περὶ τῆς Πελοποννήσου».

(11) «Κύνες γὰρ καταβαῦζουσιν ὧν ἂν μὴ γινώσκωσιν», Ἡράκλειτος, ἀπόσπ. 97.

(12) «Οὐδενὶ πώποτε ἐφθόνησα», Πλάτων, Ἀπολογία, 336.

(13) «Οὐκ οἶδ' ὅττι θέω· δίχα μοι τὰ νοήματα», Σαπφώ, ἀπ. 137.

(14) «Ὁ μόνος ἀγαθὸς προστάτης τοῦ λαοῦ, ποὺ στάθηκε δυστυχισμένος σ' ὅλη του τὴ ζωὴ καὶ ποὺ εἶχε πιὸ δύστυχο ἀκόμη τέλος» (Κριτόβουλος, Α', 72).

(15) Ἡ παράδοση κληροδοτιέται, ὅλλὰ δὲν κληρονομιέται, καθὼς ἀρέσκονται νὰ κηρύττουν οἱ λογοκρατούμενοι ἀναπασάκηδες. Ἀσφαλῶς καὶ ζεῖ μέσα μας καὶ μᾶς διαμορφώνει κατὰ ἓνα μέτρο ἀσυναισθήτα. Ὅμως ἡ παράδοση ἀποκτιέται διαρκῶς καὶ μάλιστα μὲ συνεχεῖς προσπάθειες καὶ θυσίες, κι ὁ βαθμὸς κατάκτησής της μεταφράζεται σὲ βαθμὸ αὐτογνωσίας κι ἐξυπομίκευσης. Ὅσο καταπιάνεσαι μ' αὐτήν, τόσο κι ἐκείνη σὲ δυναμώνει, σὲ σταθεροποιεῖ καὶ σὲ πλαταίνει, σὲ καθιστᾷ τρισδιάστατο μὲ μεγάλο βάθος: Ἡ παραγνώρισή της ὡσαύτως κι ἡ ἀδιαφορία σου γι' αὐτήν μεταφράζεται σὲ ἀδιαφορία γιὰ τὸν ἑαυτό σου τὸν ἴδιο καὶ σημαίνει ψυχοπνευματικὴ πτώχευση κι ἐπιπεδοποίησή σου ἐξάπαντος.

(16) Παλιά μου τέχνη - κόσκινο (λαϊκὴ παροιμία).

(17) Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Γ. ΡΟΖΟΣ

Σκοταδισμός κι ελληνικότητα

Κάθε φορά που διαβάζω αρχαίους συγγραφείς ή βιβλία σχετικά με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, την ιστορία του και τις επιδόσεις του, σχεδόν αυτόματα ο νους μου πάει στους μεγάλους απόντες. Με τη φράση αυτήν έννοω, κυρίως, όλους εκείνους τους δημιουργούς, σ' όλους τους τομείς της τέχνης και της επιστήμης, της φιλοσοφίας και της σκέψης, που δεν διασώθηκε το έργο τους. Πολλούς απ' αυτούς δεν τους ξέρουμε σήμερα καθόλου. Άλλους τους γνωρίζουμε μόνο από τα όνόματά, από τα λίγα βιογραφικά τους ή τα ελάχιστα κατάλοιπα από τα έργα τους. Ωστόσο, υπήρξαν. Μερικοί απ' αυτούς ήταν μάλιστα ξεχωρί και ισάξιοι αυτών που γνωρίζουμε και σώθηκε το έργο τους. Γιατί γι' αυτούς αυτή ή άτυχία; Ποιά μοίρα φθονερή έκανε τους άξιους αυτούς εργάτες της επιστήμης και της τέχνης να μείνουν για πάντα στο περιθώριο, ενώ ευνόησε κάποιους άλλους; Ακριβώς σ' αυτούς όλους είναι αφιερωμένο το μελέτημα αυτό και στην προσπάθεια να δοθούν πειστικές εξηγήσεις για την μερική ή όλική εξαφάνιση του έργου τους.

Πρώτα - πρώτα θα ήθελα, προκαταβολικά, ν' απορρίψω, ως άδικη και άβασιμη, τη γνωστή θεωρία της φυσικής επιλογής. Σύμφωνα μ' αυτήν διασώθηκαν μόνο οι συγγραφείς και τα έργα τους που είχαν μεγαλύτερη αξία από τους άλλους. Ο χρόνος, ισχυρίζονται οι καλόπιστοι υποστηρικτές της, διέσωσε και μ' ας κληροδότησε μόνο ό,τι άξιζε να σωθεί. Όλοι οι άλλοι ξεχάστηκαν. Αυτό ισχύει, βέβαια, κατά την θεωρία, αλλά όχι στην πραγματικότητα. Πρώτα - πρώτα αναφέρομαι σ' δημιουργούς ισάξιους και ισοδύναμους. Πώς συμβαίνει τους μισούς απ' αυτούς ό «χρόνος» να τους ευνόησε, και μάλιστα σκανδαλωδώς, και τους υπόλοιπους, αντίθετα, να τους γκρέμισε σκληρά στα τάρταρα της άνυπαρξίας; Ποιοι παράγοντες συνέργησαν σ' αυτό το κάθε άλλο παρά δίκαιο ξεδιάλεγμα και ποιός μπορεί να μ' ας πείσει, με βεβαιότητα, πώς ό,τι σώθηκε από την αρχαία μας πολιτιστική κληρονομιά είναι το καλύτερο και αυτό που θα πρεπε να μ' ας παραδοθεί; Ό νους μας, άμέσως, πάει σ' ένα πλήθος αιτίες και λόγους που εϋθύνονται γι' αυτές τις έκδηλα άδικες επιλογές και τις όπωσδήποτε καθόλου άντιπροσωπευτικές.

Άλίμονο αν όλα όσα ξέρουμε, ή μ' ας διέσωσε ό χρόνος, είναι ό,τι εκλεκτότερο και ποιοτικά το άνώτερο του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Δυστυχώς, από τα άνόμοια, έτερόκλητα, άποσπασματικά και, συχνότερα, έπουσιώδη κατάλοιπα που έχουμε, σήμερα, στη διάθεσή μας, δεν μπορούμε να διαμορφώσουμε μιάν άληθινά πλήρη κι ολοκληρωμένη εικόνα του. Μ' ας λείπουν πολλά, καίρια και σημαντικά, για να μπορούμε να πούμε, ό,τι ξέρουμε σ' κάποιο ύψηλό βαθμό πληρότητας το «*θαύμα*» εκείνο της όμορφιάς και της τελειότητάς που δημιούργησαν οι μακρινοί μας πρόγονοι.

Σκόρπια, σκοτεινά και άμφιβολα είναι όσα γνωρίζουμε για τους μεγάλους προσωπικούς φιλοσόφους μας.

Ό Έράκλειτος δεν θα ήταν τόσο «σκοτεινός», αν τον είχαμε όλόκληρο κι όχι όπως είναι σήμερα, που ξεσκλίδια μόνο από την μεγαλειώδη διδασκαλία του έχουμε στην διάθεσή μας, κι αυτά όχι στην αρχική τους μορφή. Άλλωστε, ένα μέρος από τα όσα είπε ό μεγάλος αυτός, όπως και πολλοί άλλοι, άμφισβητείται. Υπάρχουν μελετητές που άποδίδουν την πατρότητα κειμένων του σ' άλλους ή πολλές φράσεις αν όχι κεφάλαια τα θεωρούν ξένες παρεισφύσεις και παρεμβολές.

Άλλά μήπως γνωρίζουμε το έργο, τη διδασκαλία και την ουσία της σκέψης, σ' κάποιο ίκανοποιητικό βαθμό, άλλων νεωτέρων φιλοσόφων, που, στην έποχή τους, ήταν όστόσο πασίγνωστοι ή υπήρξαν δάσκαλοι άλλων γνωστών και διάσημων; Έκαστοντάδων μεγάλων άτυχων της φιλοσοφίας και της επιστήμης, της τέχνης και του λό-

γου, άγνοούμε σέ βάθος τó έργο. Τι ξέρουμε σήμερα γιά τόν Εϋδημο, τόν διάδοχο τού 'Αριστοτέλη και τήν ήθική του, τόν Πολέμωνα, έναν άπό τούς ήγέτες τής άρχαιότερης 'Ακαδημίας, τόν Πυθαγόρα και τούς μαθητές του ή γιά τó έπιστημονικό έργο τού 'Αρχιμήδη και τού 'Ερατοσθένη έκτός άπό γενικές και άόριστες πληροφορίες; 'Εκτός άπό λίγα ψιχία και έλάχιστες, άσήμαντες στίς περισσότερες περιπτώσεις, πληροφορίες; Τι ξέρουμε γιά τόν Εϋήμερο, τόν άθεο ή τόν, τó ίδιο έπονομαζόμενο, Θεόδωρο, τó μαθητή τού 'Αρίστιππου;

Δυστυχώς, τά ίδια κενά, οί θλιβερές έλλείψεις και τά ύποτυπώδη συμπλήματα παρατητούνται και γιά τó έργο τών περισσότερων ιστορικών μας. 'Εδw έχουμε και μερικά «παράξενα» τής τύχης, πού μās δημιουργούν και άλλες άπορίες. 'Ο κατ' έξοχήν και, πρωταρχικά, ιστορικός Στράβων έμεινε γνωστός γιά τó δευτερεύουσας, σχετικά, σημασίας γεωγραφικό του έργο και άγνοείται ως ιστορικός, άφου τó σύνολο τού ιστορικού του έργου έχει χαθεί. "Όπως έχει χαθεί και τó σύνολο τού ιστορικού έργου σημαντικότητας άλλων ιστορικών, όπως τών 'Εκαταίου, 'Ελλάνικου, Χάρωνος τού Λαμψακηνού, Διονυσίου άπό τή Μίλητο, πού προϋπήρξαν τών μεγάλων, γνωστών ιστορικών 'Ηρόδοτου και Θουκυδίδη. Φυσικά, τά όνόματα ξέρουμε μόνο όλων αυτών και έλάχιστα γιά τó έργο τους, μερικά άποσπάσματα μόνο στίς καλύτερες περιπτώσεις.

'Αλλά μήπως γνωρίζουμε τούς κατοπινούς ιστορικούς; Κανένα άπό τά 52 βιβλία τής ιστορίας (ή τά 62 κατ' άλλους) τού Ποσειδώνιου, πού συνέχισε τήν ιστορία εκεί πού τήν άφησε ό Πολύβιος (τó 144 π.Χ.) και τήν έφθασε ως τó 82 π.Χ., δέν σώθηκε έκτός άπό μερικά (άσήμαντα) άποσπάσματα. Τó ίδιο, δυστυχώς λείψανα μόνο μās έμειναν άπό τó τεράστιο έργο ιστορικών, πού στάθηκαν πηγές άντλησης ύλικού και πληροφοριών γιά πολλούς κατοπινούς, και πού αυτοί τούς μνημονεύουν με σεβασμό και εκτίμηση, όπως τού Δούρη και τού 'Ηγησία, τού Θεόπομπου και τού "Εφορου, τού 'Ιερώνυμου τού Καρδιανού και τού Πτολεμαίου τού Λάγου (τού γνωστού ίδρυτή τής δυναστείας τών Πτολεμαίων στήν Αίγυπτο). Γιατί γιά όλους αυτούς (και άλλους πολλούς) νά ξέρουμε τόσα λίγα και σχεδόν τά πάντα γιά μερικούς ευνουούμενους τής τύχης, όπως, τόν Πλούταρχο ή τόν Θουκυδίδη; Γιατί δέν ήταν άξιοι αυτοί νά διασωθούν στήν αιωνιότητα, όταν οί ίδιοι οί «διασωθέντες» αναγνωρίζουν τήν άξία τους και τά τόσα πολλά πού τούς όφείλουν;

* *
*

Η κατάσταση είναι ή ίδια περίπου και στο χώρο τής άρχαίας έλληνικής γραμματείας. 'Εδw οί μεγάλοι άτυχοι και οί πολλαπλά και άδικα άγνοημένοι και παραγκωνισμένοι είναι περισσότεροι και άναμφίβολα οί πιο άξιόλογοι. Γιατί νά ξέρουμε μόνο τόν Αίσχύλο, τόν Σοφοκλή και τόν Εϋριπίδη και ν' άγνοούμε ένα πλῆθος άλλους δραματουργούς και ποιητές τής ίδιας έποχής, πού λίγο ή πολύ τó έργο τους ύπήρξε ισάξιο και ισοδύναμο αυτών; Γιατί χάθηκε όλόκληρο τó έργο τού Θεόспи, αυτού πού έπενόησε τó θέατρο και εκείνων πού, όπως αναφέρεται, νίκησαν, κατá καιρούς, στους θεατρικούς άγώνες, ακόμα και τούς τρεις μεγάλους; Γιατί νά μη σώθηκε τίποτα άπό τó έργο τού 'Ιωνα π.χ. άπό τήν Χίο, πού έζησε στήν ίδια έποχή με τόν Σοφοκλή και τόν Εϋριπίδη, στήν 'Αθήνα και γνώριζε και τόν Αίσχύλο; Κι όμως ό ίδιος αυτός δημιουργός έγραψε ένα πλῆθος έργα (ίσως 40). Τά άποσπάσματά τους, όσα διασώθηκαν, «δέν επιτρέπουνε, όμως, καμμιάν άρκετά δικαιολογημένη κρίση γιά τήν τραγική του ποιήση» (Λέσκι, 'Ιστορία τής άρχαίας έλληνικής λογοτεχνίας, μετάφραση Α. Τσοπανάκη, Θεσσαλονίκη 1964, σελ. 577-578). Κι' όμως ό ποιητής αυτός είχε συμπεριληφθεί (άπό τούς λογίους τής 'Αλεξάνδρειας) στόν «Κανόνα» τών τραγικών, ενώ ό άνώνυμος

(για μᾶς σήμερα) κορυφαῖος τεχνοκρίτης τῆς ἀρχαιότητος καὶ συγγραφέας τοῦ ἔργου «*Περὶ ὕψους*» τὸν κατατάσσει ἀνάμεσα στοὺς κορυφαίους. Ἀλλὰ μήπως ξέροουμε τίποτα (ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς ἀτελεῖς πληροφορίες) γιὰ τὸν Ἀναξαγόρα ἢ τὸν Πρόδικο, πού, μὲ τὸ ἔργο τους, ἄσκησαν βαθειὰ ἐπίδραση στὸν Εὐριπίδη, ὅπως μαρτυρεῖται;

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ 130 τόσα ἔργα τοῦ Σοφοκλῆ γιατί σώθηκαν ὡς ἐμᾶς μόνο τὰ ἑπτὰ, ἐνῶ ἀπὸ τὰ 73 τοῦ Αἰσχύλου μόνο τὰ ὀκτώ; Καὶ ποιὸς μπορεῖ νὰ μᾶς πεῖ μὲ βεβαιότητα, πὼς ἐκεῖνα πού χάθηκαν δὲν ἦταν τὰ καλύτερα ἢ τουλάχιστον ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ καλύτερα, πού, ἂν τὰ ξέραμε, ἡ ἰδέα μας γι' αὐτοὺς θάταν ὀλότελα διαφορετικὴ.

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους τραγικοὺς καὶ κωμικοὺς ποιητὲς ἐλάχιστα γνωρίζουμε γιὰ τὸ ἔργο τους ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ Ἀριστοφάνη. Κι' ὅμως, οἱ ἀρχαῖοι γραμματολόγοι μιλοῦν καὶ γιὰ πολλοὺς ἄλλους. Ἐπαινοῦν πολὺ τὸν κωμικὸ ποιητὴ Ἀγάθωνα τὸν Ἀθηναῖο, πού τὸν ἀναφέρει καὶ ὁ Πλάτων στὸν «*Πρωταγόρα*» (315), ἐνῶ οἱ Ἀλεξανδρινοὶ λόγιοι μᾶς θυμίζουν τὸν Ἀχαιο, ἀπὸ τὴν Ἑρέτρια, καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγὲς γνωρίζουμε πόσο καλὸς συγγραφέας ἦταν καὶ ὁ Γοργίας καὶ θαυμάσιο κωμοδιογράφος ὁ Στράτιος καὶ ὁ Κρατῖνος καὶ ὁ ποιητὴς Φιλόξενος κι ὁ Τιμόθεος, ὁ Εὐῆνος ἀπὸ τὴν Πάρο, ὁ Χοιρίλος... (Λέσκι, ὅπου παρ., σελ. 582-94). Ἀλλὰ μήπως μποροῦμε νὰ διαμορφώσουμε γνώμη ἢ νὰ σχηματίσουμε ἔστω καὶ μιὰν ἀμυδρὴ εἰκόνα τοῦ ἔργου ποιητῶν καὶ κωμοδιογράφων ὅπως ὁ Ἑρμιππος ἢ ὁ Φρύνιχος, ὁ Εὐπολις (πού ἦταν καὶ ἀνταγωνιστὴς καὶ νικητὴς τοῦ Ἀριστοφάνη) ἢ ὁ Φερεκράτης;

Δυστυχῶς, ἔνα ἀπέραντο νεκροταφεῖο ὀνομάτων εἶναι γιὰ μᾶς, σήμερα, ἡ ἀρχαία πολιτιστικὴ παράδοση. Σὲ ὅλους τοὺς χώρους (πόσους «μεγάλους» γεωγράφους ἢ μουσικοὺς δὲν γνωρίζουμε μόνο ἀπὸ τὸ ὄνομα;) ἔχουν ἀπομείνει μόνο ὀνόματα ἀπὸ ἐνδοξες μορφές, πού χάθηκε ὅλο ἡ τὸ μέγιστο μέρος τοῦ ἔργου τους. Καὶ τὸ ἐρώτημα πού ἀνακύπτει εἶναι τοῦτο: Ποιοὶ εἶναι οἱ ὑπεύθυνοι γι' αὐτὴ τὴν ἀνυπολόγιστη καταστροφὴ; Ἀσφαλῶς, εἶναι καὶ οἱ ἐμπρηστὲς τῶν μεγάλων βιβλιοθηκῶν τῆς Ἀρχαιότητος (Βιβλιοθήκη Ἀλεξάνδρειας: 750.000 τόμοι, Βιβλιοθήκη Περγᾶμου 350.000 τόμ. κ.λ.π.), οἱ ἄξεστοι καὶ ἀμαθεῖς βάρβαροι, οἱ λογῆς - λογῆς ληστὲς καὶ οἱ ξένοι εἰσβολεῖς, οἱ ρωμαῖοι καὶ οἱ γαλάτες καὶ οἱ κάθε λογῆς μισθοφόροι, πού λεηλάτησαν καὶ κατέστρεψαν τὰ πάντα.

Πέρα ὅμως ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς τοὺς γνωστοὺς καὶ τοὺς ἀγνωστοὺς, ποῖ τοὺς εἰκάσουμε καὶ τοὺς πιθανολογοῦμε, τὸ γεγονὸς παρεμένει: Κάποια μονομέρεια καὶ προκατάληψη ἐμφανίζεται, ἐδῶ κι ἐκεῖ, πού μᾶς κάνει νὰ ὑποψιαζόμαστε καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐνοχοὺς καὶ πολλὰ ἄλλα ἀγνωστα καί, ἴσως, ἀνομολόγητα αἷτια. Γιατί νάναι μόνο αὐτοὶ πού ἀναφέραμε οἱ μόνοι «μεγάλοι ἄτυχοι» τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀρχαιότητος; Μήπως ἐναντίον τους (ἀναφερόμαστε πάντοτε σ' αὐτοὺς, πού τὸ ἔργο τους ἦταν ἀξιόλογο καὶ ἄξιο νὰ ἐπιζήσει) ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τύχη στράφηκαν καὶ ἄλλοι; Τί ἔγινε ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλη; Ποιοὶ εἶχαν συμφέροντα νὰ τὸ ἀφανίσουν; Γιατί ἐπιβίωσε μόνο ὁ Πλάτων καὶ ὄχι οἱ μεγάλοι «*φυσικοί*», ὅπως ὁ Ἐπίκουρος καὶ ὁ Δημόκριτος, πού ψιχία μόνο διασώθηκαν ἀπὸ τὸ πλούσιο ἔργο τους; Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μιὰ συνωμοσίαν σιωπῆς ἢ, ἂν προτιμάτε, μιὰ ὀργανωμένη συστηματικὰ καὶ σχεδιασμένη καταστροφὴ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς ἐθνικῆς μας κληρονομιάς.

Ἕνα μεγάλο μέρος τῆς εὐθύνης γι' αὐτὸ βαρύνει τοὺς χριστιανοὺς ἱερεῖς, λόγιους καὶ κάθε λογῆς πνευματικοὺς ἐκπροσώπους τῶν πρώτων αἰώνων ἀπὸ τὴν ἐπικράτησή τους. Αὐτοὶ ἄφησαν νὰ χαθεῖ ὅ,τι δὲν τοὺς ἐξυπηρετοῦσε, ὅ,τι δὲν βοηθοῦσε τὰ σχέδιά τους γιὰ μιὰ προκρούστεια «ἐνωση» τοῦ ἑλληνικοῦ μὲ τὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο. Αὐτοὶ ἐξαφάνισαν κάθε ἵχνος «βέβηλης», γι' αὐτοὺς, διδασκαλίας φιλοσόφων μὲ ἀπόψεις ἄκρως ἀντίθετες ἢ ἀσυμβίβαστες μὲ τίς δικές τους. Ὅσο ἀληθεύει, πὼς πολλὰ ἀρχαῖα κείμενα διασώθηκαν στὰ Μοναστήρια, ἰδίως στὰ βυζαντινὰ χρόνια, ἄλλο τόσο εἶναι

γεγονός, πώς αναρίθμητοι φανατικοί, δογματικοί, σκοταδιστές και άξεστοι καλόγεροι εξαφάνισαν, αλλοίωσαν και κατέστρεψαν ένα μεγάλο αριθμό αρχαίων κειμένων.

Στ' όνομα της μισαλλοδοξίας και της δογματικής και μονοδιάστατης πίστης τó άνθος τού ανθρώπινου πνεύματος, ή όμορφιά και τά ιδανικά πού αντιπροσώπευαν οί «αίρετικοί» και... «είδωολάτρες» έλληνες, χρειάστηκε νά εξαφανιστούν. Έπρεπε νά βασιλέψει πρώτα τó σκοτάδι της άμάθειας και ό πνευματικός ζόφος, γιά νά επικρατήσει ή νέα θρησκεία.

Χαρακτηριστικό δείγμα αúτης της παρατεταμένης και συνεχούς καταστροφής τών γραπτών άριστουργημάτων τού αρχαίου έλληνισμού είναι τούτο: Ό πολýς Φώτιος, ό σοφός έλληνοθρεμμένος πατριάρχης, πού έζησε τόν 9ο μ.Χ. αιώνα, όπως είναι γνωστό, έγραψε ένα βιβλίό με τó όνομα «*Μυριόβιβλος*». Σ' αυτό κατέγραψε τά έργα 280 αρχαίων συγγραφέων και μαζί μιάν έκτεταμένη περίληψη τούς άρκετά κατατοπιστική. Τά πρωτότυπα έργα τών συγγραφέων αúτων ύπήρχαν ακόμα στην έποχή του. Σήμερα δέν ύπάρχουν πιό. Καταστράφηκαν στους κατοπινούς αιώνες. Καταστράφηκαν, θά λέγαμε, σήμερα, έν ψυχρώ, από ανθρώπους πού όφειλαν νά ξέρουν την άξία τούς και ίσως νά τούς είχαν αναθέσει την διαφύλαξή τούς.

Άλλά και εκείνη ή θλιβερή ιστορία με τά παλίμψηστα, τούς πάπυρους και τις περγαμηνές με τ' αρχαία κείμενα, πού άξεστοι αντιγραφείς τά «έξυναν», γιά νά γράψουν επάνω τούς συναξάρια και βιογραφίες αγίων, μās διδάσκει πολλά. Άπέναντι σ' ένα έλεύθερο, ανοιχτό, χωρίς προκαταλήψεις και μισαλλοδοξίες έλληνισμό, τάχθηκε μιá «κλειστή», άνελαστική και ξενόφερτη θρησκεία, πού ή επικράτησή της έρριξε την ανθρωπότητα στόν εφιάλητ ήνός 1000ετούς Μεσαίωνα. Όσο γιά τó παραμύθι ότí ό έλληνισμός είχε παρακμάσει από μόνος του και είχε χάσει την ικμάδα του όταν ήρθε ό χριστιανισμός (τή στιγμή πού δεκάδες άκμάζουσες φιλοσοφικές σχολές κλείστηκαν βίαια και χιλιάδες φιλόσοφοι και διανοητές έξοντώθηκαν ή κατέφυγαν, γιά νά σωθούν, στην Περσία...) δέν θά πούμε περισσότερα.

Ή αλήθεια είναι πώς ό έλληνισμός κτυπήθηκε βίαια, αλλά δέν πέθανε ποτέ. Έζησε, ζεί και θά ζεί αιώνια στις καρδιές τών ευγενέστερων και τών πιό πολιτισμένων ανθρώπων όλου τού κόσμου. Έγινε οικουμενικός και πανανθρώπινος. Είναι ή έλπίδα γιά μιá καλύτερη ζωή χωρίς μίσση, προκαταλήψεις και φανατισμούς. Ή ιδέα και τó μήνυμα τού έλληνισμού είναι ή μόνη λύση και ή μόνη σωτηρία γιά την παραπαίουσα ανθρωπότητα. Μόνο όταν οί άνθρωποι μάθουν νά σκέπτονται έλληνικά, νά ζούν έλληνικά, θά μπορέσουν νά βρούν λύσεις στα τεράστια και πολύπλοκα προβλήματα τούς. Ό δρόμος πρós την έλευθερία και την αλήθεια περνάει μέσα από την ιδέα τού άπροκατάληπτου έλληνισμού και την έλληνικότητα, πού, πάνω άπ' όλα, είναι ένας τρόπος άνεχτικής και έλευθερης συμβίωσης όλων μέσα σέ συνθήκες ύγείας, κάλλους και φυσικής αλήθειας. Έκεί πού διαφέρει ό έλληνισμός άπ' ότιδήποτε άλλο είναι στη δύναμη πού έχει μέσα του ν' ανανεώνεται συνεχώς και νά παραμένει αιώνια έν «κίνησει», δεχτικός και ανοιχτός σέ κάθε καινούργιο, σέ κάθε τι πού οί νέες συνθήκες της ζωής θά παρουσιάσουν. Άείζωος και αδιάκοπα μεταβαλλόμενος, είναι ή μόνη «σωτηρία» γιά τόν γήϊνο και τόν ύπαρκτό άνθρωπο. Ό έλληνισμός είναι ή «λύση» ή έφιχτή, ή προσγειωμένη, ή προορισμένη νά βοηθήσει τόν άνθρωπο νά ευτυχήσει και νά γίνει καλύτερος στόν κόσμο τούτο και όχι τόν... επέκεινα.

ΣΠΥΡΟΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ

Τι ακριβώς είναι ή ποιήσις

Δέν νομιμοποιούμεθα, απλώς, νά εισδύουμε στήν «προσωπική ζωή» τοῦ (δημοσίου) προσώπου, συνεπῶς καί τοῦ) ποιητοῦ: *οφείλουμε* νά τὸ κάνουμε.

Φῶτος Πολίτης: «.... "Όταν δὲν εἶναι εἰς θέσιν νά ἐννοήσῃ βαθιὰ τὸ ρόλο του, τότε πῶς θὰ κατορθώσει ποτὲ νά διαισθανθεῖ τὴν ἀξία τοῦ στύλ; Ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει πνευματικότης μέσα στήν *ἀτομική του ζωή*, ἀφοῦ λείπει ἡ βαθύτερη διάγνωσις τῶν αἰτίων, δὲν εἶναι δυνατόν βέβαια νά δημιουργήσῃ μιὰ γενικὴν ἀντίληψιν δικῆς του, ἓνα δικό του ἠθικὸ κόσμον. "Όταν λείπουν ὅλα αὐτὰ, πῶς εἶναι δυνατόν πλέον νά γεννηθεῖ μέσα του τὸ αἶσθημα τοῦ στύλ, ἀφοῦ τὸ στύλ εἶναι — ἄς ἐπιτραπῇ ἡ παραβολή — ἡ *ἠθική τῆς Τέχνης*;».

Σημειώσεις γράφοντος: Εἶναι σαφές, ὑποθέτω, πῶς ὁμιλῶν γιὰ «ἠθικὸν κόσμον», ὁ Πολίτης ἔχει κατὰ νοῦν μιὰ σίνε κβὰ νόν κλίμακα ἀρχῶν. Τουτέστι αὐτὴν ποὺ θὰ ἱεραρχεῖ ἀνεγνωρισμένες, ἀπαραιτήτως, ἀξίες καὶ θ' ἀποτελεῖ τὸν προσωπικὸ γνῶμονα τοῦ καλλιτέχνου ἐπὶ τὸ δέον [εὐνόητον, σὲ περιπτώσεις μεταίχμιακές — συμφορητικές — ὅσες στὰ σήματα τους θ' ἀνταποκρίνεται (ὅσον καὶ ὅπως...) ὡς ἐνορατική, ἐμπειρική καὶ γνωστικὴ συγκρότησις. Πλέον ἀκριβῶς: Στὶς περιπτώσεις στὶς ὁποῖες θὰ τὸν ἐμπλέκει ἀφευκτικὴ ἡ ἐκεῖ ἐξικνούμενη (ὅσον καὶ ὅπως...) ἐρευνητικότης — εὐαισθησία — διαπορία του — θεωρητικὰ κλιμακούμενη ἀπ' τὴν πληρότητα ὡς τὴν κενότητα... Τὰ ἄνω ἀδιαφόρως τοῦ ὅτι ὁ Πολίτης ὁμιλεῖ ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸν ἠθοποιό].

Ποίησης ὅρισμός

«Ποίησις», μᾶς λένε τὰ λεξικά, «*εἶναι ἡ τέχνη τῆς σύνθεσης λογοτεχνικῶν ἔργων σὲ στίχους*» — ἢ τοῦ «*συνθέτειν ἔμμετρα ἔργα λόγου*», ἢ ἄλλα ἀνάλογα πιθανῶς. Ἀλλὰ πόσο μποροῦν νά μᾶς ἱκανοποιούν οἱ ὅρισμοί αὐτοί; Ἰδιαιτέρως ἂν σκεφθοῦμε πῶς «πέτρα» δὲν εἶναι τὰ *ἐξήντα* ἐξὶ πράγματα ποὺ μᾶς λέγει ὁ μοναδικὸς Βοσταντζόγλου, ἀλλὰ τὸ «*συμπαγὲς γαιῶδες σκληρὸν σῶμα ἀνευ μεταλλικῆς στίλβης*» (ποὺ δὲν μᾶς λέγει — ὄχι βέβαια ἀπὸ λάθος του). Μὰ νάτος πάλιν ὁ ἐξαιρετικὸς μέρμηγκας, ἡ μέλισσα τοῦ *μελλιοῦ*, ὁ ἀξέχαστος, ὁ ἐκπληκτικὸς Βοσταντζόγλου! — ἅγιο τὸ χῶμα του: «Οἱ ἐξηγήσεις ποὺ δίνει ὁ λεξικογράφος πρέπει νά εἶναι σύντομες, ἀπλές καὶ εὐκολονόητες καὶ νά μὴ ἔχουν ἀνάγκη καὶ αὐτὲς ἄλλων ἐξηγήσεων. "Όχι φέρ' εἰπεῖν ν' ἀνοίγῃ κανεὶς τὸ λεξικὸν γιὰ νά μάθῃ τί σημαίνει ἡ λέξις «*ἐλέγχω*» καὶ νά διαβάσῃ: «ἐνεργῶ ἔλεγχον». Κι ἂν θελήσῃ νά μάθῃ τί σημαίνει ἐπὶ τέλους ἡ λέξις «*ἐλεγχος*» νά διαβάσῃ: «ἐνέργεια καὶ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐλέγχου».... Αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ ὅρισμοί δὲν εἶναι ἐξήγησι ἀλλὰ μόνο παράκαμψι τῶν δυσκολιῶν τῆς λεξικογραφίας...».

— Τί σημαίνει «*βύσμα*», κύριε λεξικογράφε;

— Τὸ δι' οὗ βύομεν.

— Ἄει κρεμάσου σὲ πλάτανον τραβεστί.

Ἡ... μὴ παράκαμψις δυσκολιῶν λοιπόν, καὶ μαζὶ μιὰ κατ' ἐξοχὴν βασανισμένη ἀντίληψις εὐθύνης, ὑποχρεώνει τὸν γράφοντα στήν διατύπωσιν ἐνὸς πλέον ὑπεύθυνου ὀρισμοῦ τῆς ποίησης — ὅσο κι ἂν αὐτὸ μοιάζει τερατωδῶς παρακινδυνευμένο²:

Ποίησις εἶναι ἡ δυνάμει ὀρμη³ εἰς πνευματικὴν ἔξαρσιν, σὺν τῷ «*αἰρόμενον*», σὺν τὴν διὰ λόγου παράστασιν⁴: καὶ ὀρμῆς, καὶ ἔξαρσης, καὶ «*αἰρομένου*» (sic).

Σημειώνοντας πῶς λόγω τῆς ἀναγκαίας συμπύκνωσης ὑποχρεωθήκαμε σὲ συνεχεῖς σημειώσεις, ὑπογραμμίζουμε: αὐτὴ τὴν ὄντως ἢ ὄχι) βασανιστικὴν γραφὴν οὔτε τὴν χρειάζονται ὅσοι θὰ τὴν διαβάσουν (sic), οὔτε ὑποχρεούμεθα νά τὴν ἐξηγήσουμε σ' ὅσους δὲν θὰ τὴν διαβάσουν: Οὔτε ἡ Μάγχη διαπλέεται στή... μπανιέρα, οὔτε θὰ βρεθοῦμε δίπλα στὸν σὲρ Ἐντμουντ ἂν φιλοδοξοῦμε... Λυκαβητοὺς μὲ τηλεφῶν!...

Ἐκκαθάρισις θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν στοιχείων...

Ἄν ἐξετάσουμε ἐπίμονα τὸν ὅρισμό πού μόλις διατυπώσαμε, ἂν τὸν ἰδοῦμε μὲ μεγεθυντικό φακόν, θ' ἀντιληφθοῦμε γρήγορα πὼς ἀναγνωρίζοντες, λογουχάριν, τὸ φαινόμενο «Καβάφης» γεγονὸς τελειωμένο, παναπεῖ πού δὲν θὰ συμπληρωθεῖ ποτέ, ὑποχρεούμεθα κάποτε εἰς ἀντιπαραβολή — συμψηφισμόν τῶν στοιχείων του. Αὐτὸ ὥστε, μὲ τὴν ἀφαίρεσι τῶν ἀρνητικῶν ἀπ' τὰ θετικά, νὰ φέρουμε τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀφαιρέσεως (διαφοράν) «ἐπὶ θετικοῦ δείκτου μηδέν», προσδίδοντες ἔτσι σ' αὐτὸ (στὸ φαινόμενο «Καβάφης») ἐνδεικτικότητα ἄμεση, σαφὴ, ἐντονη, εὐσύννοπη, παραβλητὴ — ἐπιτυγχάνοντες δηλαδὴ ἐν ἀκαρεῖ παραθετικῇ τῇ στάθμῃ του θετικότητος. Θ' ἀντιληφθοῦμε, λέγω, πὼς ἂν ἀμελήσουμε τὴν ἐκκαθάρισιν αὐτὴν, ἡ ἰδέα πού θὰ ἔχουμε (πάντα γιὰ τὸ φαινόμενο «Καβάφης») θὰ ᾖ ἀμαρτημένη, ἀόριστη, συγκεχυμένη, ἀντιφατικὴ, ἀλυσιτελής, ἀτελέσφορη, ἀσύμφωνη πρὸς τὶς λοιπὰς — οἶονεὶ αὐθαίρετη, ἀθεμελιώτη, ἀναιτιολόγητη, ἀναιδής... Παρεμπιπτόντως: Ἄσχετην πρὸς τὸ σημερινὸ θέμα, ἀκριβῶς τὴν ἐκκαθάρισιν αὐτὴν ἐλπίζω νὰ ἐπιχειρήσω, κάποτε, μὲ ἀριθμούς. Πρόκειται γιὰ, ἀμφίβολης ἀκόμη ἔκβασης, προσπάθεια εἰς σύμψηξιν μεθόδου καὶ γνώμονος γιὰ ἓνα *πρῶτο βῆμα* στὴν ἐπισήμανσι τῶν θετικῶν στοιχείων παντὸς ποιητικοῦ ἔργου· γιὰ ἓνα ἐπαρκῶς πειστικὸ δηλαδὴ *πρῶτο ξεχώρισμα* τῶν (θετικῶν - ἀρνητικῶν) στοιχείων, πού θὰ μᾶς δίνει ἓνα *δίχως-τάρα* ὑπόλοιπον θετικότητὸς του (ἔργου). Πρόκειται, τονίζω καὶ πάλιν, γιὰ προσπάθειαν μιᾶς *πρώτης κατάδειξις - ἐξήγησις* μέτρων καὶ μέτρησις ὧσων πιστώνουν ἢ χρεώνουν ἔργο καὶ ποιητὴν (ὧσων δηλαδὴ φέρουν τὸν ποιητὴ νὰ προσθέτῃ ἢ *δχι* στὴ Ζωὴ - θετικὸν ἢ μοιραῖον). Αὐτονόητο πὼς κάτι τέτοιο θὰ μᾶς φέρεῖ σὲ σύγκρουσιν μὲ τὴν ἀβασίαν, πενολόγον καὶ ἱταμὴν ὑπερακόντισιν ἀγιωμένων ἀκρισιῶν (πού ἐκτρέφει ἢ ὀκνηρότης, προχειρότης καὶ προπέτεια τῆς ἐποχῆς μας), καὶ κυρίως μὲ τὶς ὁμές, κτηνώδεις καὶ ἀποκτηνωτικὰς διακελεύσεις τῶν «μηχανισμῶν προβολῆς». Τοῦτο, καθὼς διὰ τῶν τελευταίων⁶ προβάλλονται ἀποκλειστικά⁷ οἱ καταφεύγοντες σὲ τέτοιου εἶδους ὑπηρεσίαις⁸ ἐξασφαλίζοντες ἔτσι στὴν μηδαμινότητα, ἀναξιοσύνην, δευτερότητα, εὐτέλειάν τους· τὸ μὲν μονοπώλησιν τῆς «πιάτσας» (δλου τοῦ φάσματος «μάρκετινγκ» στὸ λόγο) γιὰ προϊόντα εὐθέως ἀνάλογα τῆς ἰδίας τους (λογοτεχνῶν) συστατικῆς οὐσίας, δομῆς, καὶ διάταξης, τὸ δὲν τὴν ἰδιοποιήσι - ἀντιποιήσι - σφετερισμὸν τιμῶν, προνομίων, ἀξιωμάτων, ὠφελημάτων — πραγμάτων δηλαδὴ ἀντιστρόφως ἀνάλογων καὶ τῶν προϊόντων τους καὶ τῆς ἰδίας τους (λογοτεχνῶν) συστατικῆς οὐσίας, δομῆς, διάταξης (γεγονὸς πού ὀλοφάνερα βεβηλώνει, μολύνει, συλεῖ καὶ *κατανοθεύει* τὸ *χρόνον*)⁹.

Σχέσεις «αἰρόμενου» - θετικότητος στοιχείων

Ξαναβρίσκοντας τὴ θεματικὴ μας ροή, ὑπενθυμίζουμε πὼς τὸ «αἰρόμενον» (τοῦ ὀρισμοῦ) ἀδυνατεῖ νὰ συνυπάρχει καὶ συγχρωτίζεται μὲ ὅ,τι ἀρνητικὸν τὸ τελευταῖον ἐννοεῖται, κατ' ἀναφοράν πρὸς τὴν ζωὴν· πὼς δηλαδὴ τὸ *ἅπαξ ἀποδεικνυόμενον* ἀρνητικὸ ἀποδεικνύεται ἐπίσης, αὐτομάτως, ἴσο φάκτο, καὶ ἀνασχετικὸν τῆς ὁρμῆς πρὸς τὴν «πνευματικὴν ἔξαρσιν» (ἀσυμβίβαστο, ἀσυνταίριαστο — ἂν πέφτω σὲ πηγάδι δὲν πηδῶ... «ὕψος»)... Πού θὰ εἰπεῖ πὼς μόνο τὸ θετικὸν (πάντοτε πρὸς τὴν Ζωὴν) μπορεῖ νὰ αἰρεται, νὰ νοεῖται συνιστῶσα τοῦ «αἰρόμενου», νὰ περιέχεται εἰς (νὰ εἶναι) τὸ «αἰρόμενον». Τὸ «αἰρόμενον» πού στὴν ὑποχρέωσιν νὰ τὸ ὀρίσουμε συνιστῶσαν τῆς ποιήσεως, μᾶς ἔφερε ἢ ἀναγνώρισις πὼς τὸ συναποτελοῦν:

- α) νᾶμα,
- β) κινῶν καὶ παριστῶν λόγος, καὶ
- γ) κοινωνός.

Ὡστε, σημειουμένου πὼς ἡ παράστασις εἶναι κιόλας ἡ διὰ τῶν ἰδίων πραγμάτων καὶ *ἐαυτῆς* ἔκθεσις, κινῶν λόγος ἐπαληθεύεται ἢ γονιμοποιεῖς βούλησις εἰς σύλληψιν, τέλεσιν, φανέρωσιν (κοινοποίησι) καὶ ἐνεργοποίησι (συν-κίνησιν), δηλαδὴ ὁ *ἴδιος ὁ ποι-*

ητῆς («ἐλόγου του»), *κατ' ἀρχὴν* ἐπιλέγω τὸ «καλὸ» *[θετικὸ γιὰ τὴ ζωὴ* — τὰ μετακόσμια καὶ μεταφυσικά δὲν εἶναι τῆς υἱείας, τῆς νηφαλιότητος, τῆς ἐπιστήμης...]. Μ' ἄλλα λόγια, αὐτὴ τούτῃ ἡ *συνολικὴ ἐπιδραστικότητα* τοῦ ποιητοῦ, δηλαδὴ τὸ ἔργο *καὶ ἡ «προσωπικὴ τοῦ ζωῆ»* — αὐτὴ, ποὺ οἱ ἐν συγχύσει ἡ ἀπιστία *διαστέλλουν ἀπ' τὸ ἐνιαῖον καὶ ἀδιαίρετον τῆς πολιτείας του!* Θέλω νὰ εἰπῶ, πῶς, ἂν ὁ *ἴδιος ὁ ποιητὴς* δὲν αἵρεται (ὡς ἀποκαθαρμένο, δίχως φύρα, σύνολο ἐπιλογῶν, δραστηριοτήτων, συμπεριφορᾶς, ἐπιδραστικότητος - ἐπηρεαστικότητος), ἂν, ἄλλως, ἡ *«προσωπικὴ τοῦ ζωῆ»* δὲν ἐπιβεβαιώνει («σφραγίζει») τὴν ποιήσιν του (τὸ *λόγο* του, ὅσα λέγει, κοινοποιεῖ, «καταθέτει»), τότε τὸ *θετικὸ* ποιητικὸ γεγονὸς (τὸ γενικὸ καὶ δίχως ἐξαίρεσι δηλαδὴ διεκδικούμενο — ἀφοῦ τὸ ἀρνητικὸ εἶναι *κατ' ἀρχὴν* ἀπορριπτέο) παραμένει ἀχρησιμοποίητο ζώπυρον, δὲν συν-κινεῖ καίρια, δὲν πείθει ἀποφασιστικά, δὲν ὑποβάλλει ἱκανῶς. Ἀπλῶς προστίθεται στὰ ἐξαπατητικά, παραπλανητικά, ταπεινά, χυδαῖα καὶ ἄθλια ποῦ ἀποκλείουν τὴν *ἀνοιξί* — τὴν ἔλευσί της. Ποῦ θὰ εἰπεῖ πῶς ὁ ποιητὴς, ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ ποῦ *εἶναι στὸ χέρι του νὰ «φέρει τὴν ἀνοιξί»*, δὲν τὸν κάνει *[«κοροῖδο εἶναι; νὰ τὴ φέρουν πρῶτα ὅλοι οἱ ἄλλοι...]* γιὰ νὰ μὴ διαψεύσει τὴ μεγάλῃ Ἀτιμίαν: Πῶς, δῆθεν, «ἕνας ποιητὴς δὲν φέρνει τὴν Ἀνοιξί» — ψέμα, τὴν φέρνει. *[Μεγάλῃ παρεμβασί — κι ἄλλῃ, ἀλίμονο...: «Ἔτσι, λοιπόν, πόσοι καὶ τόσοι ποιηταί. Ἔτσι κι ὁ κ. Ρίτσος. Ποῦ, ἐπὶ τέλους, δὲν εἶναι τίποτε «ἄντε, ἄντε»: «Ὁ πατέρας του ἦταν γαιοκτῆμονας ποῦ ἔχασε τὴν περιουσίαν του...» — χαθοῦν, σκατοκολλήγοι... «Τὰ παιδικὰ του χρόνια τὰ πέρασε μέσα σὲ ἀτμόσφαιρα βουβῆς ἐπισημότητος...» — τὰ αἰῶνια τοῦ... Μπάκιγχαμ... «...Ἀπ' τὸ καταθλιπτικὸ περιβάλλον τοῦ ξεπεσμένου ἀρχοντικοῦ...» — αὐτὰ ποῖς τὰ ἔγραψε, κ. Ρίτσος; Ποῖς ἔδωσε τέτοιο «βιογραφικόν» στὴν Ἀνθολογία τῆς παράταξίς σου, ἂν ὅχι ὁ *ἴδιος ἑσὺ*, πλέρια δημοκρατικὸς μὲν ἐξέμεινες ἀπὸ... γαῖες — ποῦ ξανακούστηκε ἀπὸ κομμουνιστὴ τέτοιο ἀγκίστρωμα στὴν... εὐπατριδοσύνη; Καὶ πῶς διάβολο βρέθηκε αὐτὴ ἡ... «βουβὴ ἐπισημότης» στὸ Μεγάλο Δουκάτο τῆς... Μονεμπάσις; — στραβώθη κι ἡ Γκραις... Γιὰ χάχα περνᾷς τὸν ἑλληνικὸ λαόν; Τελικά, πότε ἀποφάσεις νὰ ξαρχοντέψεις μὲ τοὺς ἀρχόντους καὶ νὰ φτωχύνεις μὲ τοὺς φτωχοὺς; Καὶ πότε μετάνοιωσες μάτα, γιὰ νὰ γεμίσεις τίς ντουλάπες σου.. γούνες, καὶ νὰ σπουδάσεις τὴν κόρη σου (συγγνώμην, δεσποινίς, μὰ καθαρίστε μὲ τὸν πατέρα σας..) στὴν Ἰγγλιτέρα τῶν κολχόζνικων καὶ τοῦ ἐφαρμοσμένου, φεύγοντας τὴ Ρουσσία τῶν Λόρδων — μαλλιά μου καὶ μούσια μου ποῖον κοροϊδεύετε, πῶς παλουκῶνετε τὸν κακομοῖρ «ἰδεολόγο» τῆς Β' Ἀθηνῶν, ἕνα σοῦ λέω: Μὴν πεθάνεις, τὴν ἄλλῃ μέρα θὰ 'σαι νεκρός.]. Θέλω νὰ εἰπῶ πῶς τὸ ποιητικὸ γεγονὸς (καίτοι ὑπάρχει — ἐπίτευγμα θετικὸ ἐνδεχομένως), στιγμιαίως συντελεσθὲν (μὴ ὁμολογὸν τῆς «προσωπικῆς ζωῆς» τοῦ ποιητοῦ) εἶναι φυσικὸν καὶ στιγμιαίως νὰ δονεῖ (συγκινεῖ - συναρπαγὴ φευγαλέα, ἐφήμερη, μετεωρικὴ, ἀπαμβλυμένη ἄμεσα, «εἶναι» ποῦ ἀπολείπεται τοῦ ἑαυτοῦ του)... Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἄρσις ἐμπιστοσύνης τοῦ γράφοντος ἀπ' τὸ λυρισμόν· δηλονότι ἀπὸ λόγον διαλειμματικοῦ κύρους, ἀσυνεχοῦς, διαλείποντος, θεμελιωμένου σὲ γλυκύτατο (συχνά) τίποτε, σὲ παράστασιν οὐδενός, σὲ ἀποτύπωσι τοῦ οὔτε μηδέν. Ἀφῆστε με· λυρισμός! Ἡ ἀνούσια ντορτσάδα ποῦ δὲν ἐμβαθύνει, ἡ ἀρεμανιότης τοῦ πανικοῦ φόβου, ἡ παληκαριὰ τῶν περιδεῶν ἑαυτοῦληδων, τὸ «παρὼν» τῶν χεζάδων, ὁ ἐγκελαδικὸς ἐρευνγὸς ὑπὸ χώνευσιν λουκάνικων Φραγκφούρτης, συκωτιοῦ χήνας, σουφλὲ ἀκάθιστου, μουσταρδομαγιονέζας ἐγγλέζικης καὶ σεπτοῦ καμπανίτη — εἰς ὑγείαν τῶν.. πεινασμένων παιδιῶν τοῦ Μεγκίστου Χαλὲ Μαριάμ... ΝΑΙ. Λέω γιὰ τὸν κ. Ρίτσο ποῦ τὰ προφθαίνει δλα: καὶ νὰ κλαίει χρόνια ἀτέλειωτα τὸν σκοτωμένο ἐργατάκο τῆς Σαλονίκης, καὶ νὰ μὴ τὸ *ἔχει σὲ τίποτε νὰ σώσει τὸν κόσμον* — ἀμέσως μὲν ὡς σωθεῖ... μοναχὸς του (ὁ κόσμος ντίζι).*

Ἡ ποίησις ὑπόθεσις «ἐνοτήτων εἰς διάκρισιν»

Ξεκινώντας ἀπ' τὸ ἀδιαμφισβήτητο πῶς ἡ ποίησις εἶναι λόγος (τὸ ἕτερον εἶδος), στὴν προσπάθειά μας νὰ ὀρίσουμε τί τὴν συγκροτεῖ (καὶ παράλληλα τί τὴν διαφοροποιεῖ ἀπ' τὴν πεζογραφία), καταλήγουμε, ἀναλυτικὰ τώρα, πῶς πρόκειται γιὰ τὴν τέ-

χνη τοῦ κατασκευάζειν λόγον (ὁπότε μὲ ἐξ ὀρισμοῦ — πλὴν τρελοκομείων — τὸ στοιχεῖον τοῦ ἔλλογου) ἐρευνητικὸν (ἀναλυτικὸ, βασανισμένον), ἔρρυθμον, ἔμμετρον κι ἑναρμόνιον¹⁰. Γιὰ τὴν τέχνην, ἄλλως, ἐκκινουσαν ἀπὸ «ἐνότητα εἰς διάκρισιν» κι ἀπολήγουσαν ἐπίσης σ' «ἐνότητα εἰς διάκρισιν» — τουτέστι ἀπὸ (καὶ σὲ) συστάσεις τῆς ὁποῖας συναπαρτίζου:

α) Συναίσθησις· ἦτοι ἡ (ἐξ αἰσθήσεως, διαισθήσεως, συνείδησης) ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἐντύπωσις αἰσθημάτων (κριτικὴ στάθμη, δεκτικότης, ἐγερσιμότης)...

β) Φαντασία· ἦτοι ἡ δημιουργικὴ σκέψις.

γ) Παραστατικὴ δύναμις· τουτέστι ἡ γνῶσις (γνωστικὴ ἐπάρκεια, γνωστικὴ ἀφομοίωσις): καὶ τοῦ ἐπὶ μέρους ἀντικειμένου [ἐξυπονοεῖται καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ ἀντικειμένου (συνιστώσες, παράμετροι), μὲ δύο λόγια ὅλα ὅσα προηγούνται ὡς αἰτίες καὶ ἔπονται ὡς συνέπειές του] καὶ τῆς ἴδιας τῆς... παραστατικῆς δυνάμεις. (Ἄκριβως: καὶ αὐτῆς τούτης τῆς παραστατικῆς δυνάμεις, καὶ ὅσων ἡ ἴδια εἶναι ἐπιγένημα, καὶ ὅσων θὰ ὑπάρξει γενάρχης).

Αὐτονόητο λοιπὸν πὼς ὅσον εὐρύτερη (καθολικότερη, γενικότερη) εἶναι ἡ ἀναφερθεῖσα «ἐνότης εἰς διάκρισιν», τόσο περισσότερον ἐπαληθεύει τὸν ἑαυτοῦ τῆς ἡ ποιήσις, αὐτοεπαληθεύεται, ἀφοῦ γίνεται ἀνατόμος (καὶ) τοῦ ἑαυτοῦ τῆς — μὴ ἐξαίρουμένη (φανερὸ) ὅσων ἡ ἴδια ὀφείλει νὰ «διακρίνει» (ἰδεῖ, ἀναγνώρισει, ξεχωρίσει, ἐπισημάνει). Πολὺ περισσότερον ποῦ φαντάζει κραυγαλέα κατὰ δὴλο πῶς, ἀναφερόμενοι σ' ὅλ' αὐτά (ἔλλογο, ἐρευνητικὸ, ἔρρυθμο, ἔμμετρο, ἑναρμόνιο, συναίσθησιν¹¹, φαντασίαν καὶ παραστατικὴν δύναμιν), σὲ συμπήξεις ἰδιοτήτων *θετικῶν* ἀναφερόμεθα· τουτέστι πληρωτικῶν, πραϋντικῶν, λυτρωτικῶν, θεμελιακῶν τῆς (μέσω πνευματικῆς καὶ σωματικῆς εὐαρέστησης) ἀπάλυνσης καὶ γαλήνης. Ἄλλ' ἂν δὲν διαφωνοῦμε ἐδῶ, πόση «φιλοσοφία» χρειάζεται γιὰ νὰ συμφωνήσουμε πὼς ἡ ποιήσις εἶναι (θεωρητικὰ) ὁ περιούσιος λόγος, δηλαδὴ ἡ περιούσια ἀναφορὰ σὲ περιούσια — ποτὲ ἡ εὐτελής, ποτὲ ἡ σὲ εὐτελῇ; Μιὰ περιουσιότης καθ' ἑαυτὴν ὅμως, ἀφοῦ τὸ ποιητικὸν γεγονός προάγεται σὲ συγκινησιακὸ μόνον στὸ μέτρο ποῦ ἡ ποιήσις, ἐκκινουσα ἀπὸ «ἐνότητα εἰς διάκρισιν» (ποιητῆς) καὶ καταλήγουσα πάλι σ' «ἐνότητα εἰς διάκρισιν» (κοινωνός), ἐγκλείεται μαζί τους σὲ κοινὸν κώδωνα — αὐτὸν τοῦ «αἰρόμενου»¹². Θὰ συμφωνήσουμε συνεπῶς πὼς ἡ ἀδιαμφισβήτητη πιά πολυτιμότης - κάλλος τῆς ποίησης εἶναι ἀποκλειστικὰ ὑπόθεσις «ἐνότητων εἰς διάκρισιν»: αὐτῆς ποῦ θὰ θέλει καὶ θὰ μπορεῖ νὰ τὴν συνθέσει κι αὐτῆς ποῦ θὰ θέλει καὶ θὰ μπορεῖ νὰ τὴν ἀναλύσει (γευθεῖ, διαβάσει)¹³. Κανενὸς ἄλλου.

Γιὰ τὴν περίπτωσι ποῦ δὲν ἐξετέθη ἐπαρκῶς ἡ συμμετοχὴ τοῦ κοινωνικοῦ (τῆς δικῆς του «ὀρμῆς εἰς ἔξαρσιν») ὡς *ἐν ἀναμονῇ* συστατικὸ στοιχεῖον τῆς ποιητικῆς πράξης (οἱ...αὐτοματογράφοι καὶ συρρεαλισταὶ θ' ἄνοιγαν «βενζινάδικο» ἐκεῖ ποῦ *δὲν ἀναμένονται* αὐτοκίνητα;), ὅτι δηλαδὴ μόνον ἐφ' ὅσον καὶ ὁ ἀναγνώστης καὶ ἡ ὀρμὴ του αἵρονται ἐπίσης [ἐνταχθῶν, συναποτελ-έσουν -οῦν τὸ «αἰρόμενον»], ὁλοκληρώνεται, προάγεται σὲ συγκινησιακὸ, τὸ ποιητικὸν γένος, παραθέτουμε μιὰ οἶονεὶ πειραματικὴν ἀπόδειξιν. Ἄκριβως, λόγον (τὸ οὐσιῶδες τοῦ ὁποίου βεβαιώνεται στὴ φοβερὴ του συμπύκνωσι), ποῦ ἂν ὁ ἀναγνώστης διερωτηθεῖ «τί θέλει νὰ εἰπεί;», τὸ ποιητικὸ γεγονός, καίτοι συντελεσθέν, καίτοι τελειωμένο καθ' ἑαυτό, παραμένει ἀνολοκληρωτὸ ὡς συγκινησιακὸν ἐπίτευγμα. Αἰτία; Τὸ ὅτι μεταξὺ ἀναγνώστου καὶ ποίησης ὑπάρχει μακρότης μήκω· γεφυρωθεῖσα... Αὐτονόητον βέβαια πὼς ἀναferομαι στὸν ἀναγνώστη ποῦ θὰ περιορίσει τὸ ἐνδιαφέρον του στὴν ἀνάγνωσι τῶν στίχων — γι' αὐτὸν ἀποκλειστικὰ προσθέτων πὼς ἡ ἀριθμησις ἀφορᾷ σὲ ὁλοκληρωμένα, αὐτοτελεῖ, ποιητικὰ κείμενα. Ὅτι ὁ ἀναγνώστης ποῦ διάβασε τοῦτο τὸ κείμενο *δὲν τὸ εἶχε ἀνάγκη* (SIC):

Ποίησης Κώστα Μόντη

- 1 *Θὰ προσπαθῶ νὰ τὰ πῶ
χωρὶς ἡμῖ, χωρὶς ὑπό.*
- 2 *Ἐφυγα; Δὲν μένω πιά στὴν ὁδὸν Θεμιστοκλέους 42;
Ποῦ πῆγα;*

3 Ἄς μὴ παραταθεῖ αὐτὸς ὁ φόνος.

4 **ΑΝΘΡΩΠΟΣ**

Νὰ φταίει ἄραγε ἡ πρώτη ὕλη;

5 Αὐτὴ φράσι· Πίσω ἀπ' τὸ βουνό.

6 Μιὰ μέρα δὲν θὰ ἔχει ἀνθρώπινη συμμετοχὴ

ἢ Ἄνοιξι. Νὰ τὸ ξέρεις αὐτό.

7 Θ' ἀπαντήσω μιὰ μέρα στοὺς στίχους μου.

Μὴ νομίζετε.

8 Γιατὶ περιμέναμε νὰ φτάξουμε στὸ τελευταῖο σκαλοπάτι

κι ἐπειτὰ νὰ σπρώξουν ἀπ' τὰ τεῖχη τὴν ἀνεμόσκαλα;

9 Καὶ νὰ τὸ εἶπε ὁ Χριστὸς αὐτό,

καλῇ τῇ πίστει θὰ τὸ εἶπε.

Δὲν ἤξερε,

δὲν φανταζόταν,

μὴ μᾶς τὸ κολλᾶτε στὴ μύτη.

10 Εἰν' ὦρα πολλὴ πού περάσαμε τὸν τελευταῖο σταθμό.

Περίεργον πρᾶγμα... ἔπρεπεν ἦδη.

11 Ἔτσι πού πᾶμε, μ' ἓναν ἥλιο, θ' ἀρχίσουμε

νὰ ρίχνουμε δύο σκιές, τρεῖς, θὰ ἰδῇτε.

12 Βρῆτε μου ἓνα ὑπόδειγμα σκοταδιοῦ.

Βρῆτε μου ἓνα ὑπόδειγμα φωτός.

Νὰ ξέρουμε τί μιλάμε.

Ποίησις γράφοντος

1 **ΑΡΜΟΔΙΟΜΕΤΡΟ**

Ἔχουμε νὰ διαψευσθοῦνε σφικτῆρες...

2 Ἀπαισιόδοξοι; Ὅχι δά. Μὲ τέτοια πατρίδα

3 Τί ἦττες; ἀγνοία, βαρυτής, φυλὴ...

Φυλὴ;

Γκρήκ.

4 Ὅρισάμε τὸ ψωμί: δύο κόρες πλάτη μὲ πλάτη

καὶ γύρω γύρω ψύχα. Τώρα ἀμχανοῦμε

πού ἔτσι ἀκριβῶς...¹⁴

5 **ΟΔΙΚΗ ΣΗΜΑΝΣΙΣ**

Προσοχή, βάραθρον.

Μπράβο τους. Μὰ πῶς τὸ ἔξεραν;¹⁵

6 Ναὶ ἀλλά.

Ναιαλλαέλληνα.

7 — Ποιητὴς!

— Ἴππους;

8 **ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ**

Τετοιώνουμε τὸ τέτοιο· μὲ τὸ τέτοιο!

πού τετοιώνει τὰ τέτοια.

9 — Ζητῶ ἐλευθερία.

— Ἐξουδετέρωνε ἐνέργειες.

— Ὑστερα;

— Σκάσε κι ἐξουδετέρωνε.

- 10 — *Ν' ἀκεραιώσουμε τὸ λαό...*
Τὶ δράμα: ἡ ἀκεραιώσις τοῦ λαοῦ!
 — *Μὲ τή... δική σου, τί γίνεται;*
 11 *Ἔνας ὁ γεωργός, χίλια στοῦ Ρέντη.*
Πὸ πέρα ποιὸς θὰ παράγει;
 12 *Πᾶνε, ἀποψιλώνονται Ἀφρική, Ἀμαζονία.*
Ἐνῶ ἐμεῖς! Ὁ Ἐθνικὸς Κῆπος.
 13 *Εἶμαι ἡ κλωστή πού τὴν κόβω καὶ τὸ ξέρω.*

14 *ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΩΝ — «ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΤΩΝ» ΓΙΑ*

- Κι οἱ φουρναραῖοι ἀρμόδιοι.*
Μ' ἀπὸ ψωμί...
 15 *Ἦ ὄχι καὶ ἡθικὸ δικαίωμα στὴν ἐπιβίωσι.*
Ὅχι καὶ ἐγγραφὴ προσημεΐωσης στὴν ἐπιβίωσι.

16 *ΙΠΠΟΣΥΝΗ*

Σοῦ σκότωσε παιδιὰ καὶ δὲν τὸν σκότωσες
γιατὶ τὸν ἡῦρες ξαρμάτωτο;
... χαθεῖς, κόπανε.

17 *ΝΕΟΕΛΛΗΝ ΦΙΛΕΡΓΟΣ*

- Νὰ γεννιῶτανε συνταξιούχος.*
 18 *Νὰ φωτίσουμε τὸ λαό.*
Κάτω τὰ κουλάδια. Τὸν ἔδεσες κιόλας.
 19 *Ἑλλάδα τὸ λένε τοῦτο τὸ μέρος.*
 20 *Μιὰ ἡ φωτεινὴ πηγὴ, δύο οἱ σκιές, τρεῖς.*
Βοήθειαααα, ψηλώνουν μονόπαντα τὰ πατώματα¹⁶
— σκουτελοβαρίσκω σου, Κώστα Μόντη.

ΣΤΟ ΙΔΙΟ ΘΕΜΑ

Μιὰ ἡ φωτεινὴ πηγὴ, δύο οἱ σκιές, τρεῖς.
Καληνύχτα, Γραικία,
— τὴν Κερύνεια κλαῖς, Κώστα Μόντη;

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1) Ἄν μ' ἀκοῦς, ἀξιομακάριστε Θεολόγε Βοσταντζόγλου, βεβαιώσου πὺς σ' αὐτὴ τὴ Χώρα [ποῦ κηδεύονται «δημοσία δαπάνη» καὶ μὲ λαϊκὸ προσκύνημα (!) οἱ συγγραφεῖς χασικλήδικων (sic) κι ἀπηλιθωτικῶν τραγουδιῶν, ἐνῶ ἡ *δική σου μεγαλωσύνη* (ποῦ τῆς ἔπρεπε κιλλίβαντας καὶ σημαία) περνάει ντούκου] ὑπάρχουν ἀκόμα ἄνθρωποι πού μποροῦν νὰ φτύνουν τὸ μάτι τους.. Θὰ τὴν πληρώσεις ἀκριβὰ, Ἕλληνα, τὴ βολή, τὴν κομπίνα, τὸ.. φυλετικὸ σου δαιμόνιο..

2) Ἀκρῶς πιθανὸν τὸ λάθος· ὅμως καλύτερα ἀπ' τὸ τίποτε τοῦ νὰ φεύγουμε τὴν εὐθύνη. Ἐπὶ τέλους: τὸ νὰ σφαλουμε στὰ μεγάλα εἶναι προτιμότερο ἀπ' τὸ ν' ἀντιγράψουμε σωστά... τὰ μικρά (ἐξιχνιάζοντες λογουχάριν σ' ἐπάλληλες διασταυρώσεις μὲ πόσες... φουσαλίδες ἔπινε τὸν καφέ του αὐτὸς ἡ ἐκείνος ἢ πὺς, πράγματι, ὁ Τάδε Ἀνεπανάληπτος γεννήθηκε ἀπὸ μένα καὶ πατέρα, ὅπως θὰ ἔλεγε καὶ ὁ χρυσόστομος Γιάννης Ἀποστολάκης.

3) (ὁ βαθμὸς ἐντάσεως τῆς ὁποίας εἶναι συνάρτησις ποιότητα τῆς ἐγερεσιμότητας...).

4) (ἐλλογη, βασιανισμένη, ἐρρυθμη, ἔμμετρη, ἐναρμόνια).

5) (ἀποτύπωσι, «κατάθεσις»).

6) (ἔτσι κι ἄλλῶς συλλογικῶν φορέων ἐκφυλιστικῶν διεργασιῶν - διαβρωτικῶν, ἐκφυλιστικῶν, ἐξαχρεωτικῶν).

7) (πλασάρονται «ἐμπορικά», ἐπαγγελματικά, ἀνταποδοτικά καὶ γεωπυριμιχθητικά...).

8) (μακάρια ἀνύποπτοι, ἔνοχα ἀδαεῖς, ἀρριβιστικά ἀνευδοῖαστοι).

9) Ἀκόμα καὶ τὸ ὅτι ὁ λαὸς περιφρονεῖ τὰ εὐτελέστατα, ὅπως εἶπαμε, «πνευματικά προϊόντα» τους, τὸ παρέκαμψαν: Ὑπεχρέωσαν τὸ λαὸ μὲ νόμον, ὄχι ἀπλῶς νὰ τοὺς χρυσοπληρώνει τὰ ἐμετικά, βρόμικα καὶ τρισάθλια ποὺ παράγουν (διὰ τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ), ἀλλὰ καὶ νὰ τοὺς παρέχει παχυλές (sic) συντάξεις, χορηγίες, δῶρα, περίθλασιν, τιμές...

Ἐπιθυμοῦντες νὰ δώσουμε ἓνα παράδειγμα τῶν «πνευματικῶν προϊόντων» στὰ ὁποῖα ἀναφερόμεθα, παραπέμπουμε στὴν κοινὴ, μονολιθικὴ καὶ ἀδιατάραχτη ὑπερθεμάτισι γιὰ τὴν.. ἀριστουργηματικότητά τῆς καβαφικῆς «**Ἰθάκης**». (Ὑπ' ὧσιν οἱ ἐργασίες μου «Τὸ Πτυελοδοχεῖον», «**Ἰθάκη** — Διεξοδικὴ κριτικὴ ἀνάλυσις», «**Ἰθάκη** — Μιὰ φυλετικὴ ἥττα», «Φιλοσοφικὲς τομὲς στὴν «**Ἰθάκη**», καὶ ἄλλες ἀναφορές μου). Τὸ γεγονὸς κάνει νὰ διαφαίνεται ἡ αἰτία ποὺ τὸ **θετικό** [ἔτσι καὶ ἄλλιῶς ἀδύνατο νὰ διατηρηθεῖ σὲ συνοχὴ καὶ ἐπιδραστικότητα ἀπὸ (λογοτεχνικούς) χειρισμούς, ἀδόκιμους, ἀδέξιους, ἀστοχούς, ἀμαρτημένους, ἄθλιους — ὁλοφάνερο πὼς αὐτοὶ μαιίνουν τὸ **θετικό**, τὸ ρυπαίνουν, τὸ βεβηλώνουν] «δὲν περπατάει», δὲν περνᾷ στὸ λαὸ (κριαῖς βιβλίου, θεάτρου...), ποὺ δηλαδὴ ὁ λαὸς ἀποσύρει τὴν ἐμπιστοσύνη του ἀπὸ «πνευματικό» καὶ «πνευματικότητα», ἀπομονώνεται, φεύγει, καταφεύγει, περιχαρακώνεται στὸ κάστρο ὁποῖας δυνατότητας κατανάλωσης, μάκρυνσης ἀπ' τὸν ἑαυτὸ του, παχύνοιας, ἀπαγρίωσης, παραισθησίας... Εὐνόητο πὼς τὸ ὅτι ἀπ' αὐτὸ τὸ λαὸ θὰ βγοῦν οἱ μετέπειτα γενεές λογοτεχνῶν ἀποκαλύπτει τὴν διαδικασίαν διαλληλίας ποὺ ἀκολουθεῖ («φαύλου κύκλου»), τοῦτέστι τὴν διαδικασίαν συνεχοῦς ἀμοιβαίας εὐτέλισης — ὑποβάθμισης καὶ λόγου καὶ λογοτεχνῶν: οἱ νεοὶ λογοτέχνες, ἀμαθέστεροι καὶ ἀκριτότεροι τῶν προηγηθέντων, μὲ λιγότερη ἀκόμα ὑπευθυνότητα, θὰ μετέλθουν χειρισμούς πλέον ἀδόκιμους, ἀμαρτημένους, ἀντιαισθητικούς, ἄθλιους, κτηνώδεις καὶ ἀποκτηνωτικούς.. Συμπέρασμα: Ὅταν ὑπάρξει ὁ ἄνθρωπος ποὺ, ἀρνούμενος ἑλπισι καὶ φυγὴν θὰ ἐπιλέξει τὴ σύγκρουσι, καὶ ποὺ παράλληλα θὰ 'χει νὰ εἰπεῖ: (λογουχάριν πὼς «τὸ διαβρωτικό, ψυχοφθόρο καὶ γιὰ τὰ σκουπίδια καβαφικὸν ποίημα (ἢ «**Ἰθάκη**»), γίνεται ἡ λυδία λίθος ποὺ βγάζει ξένη, ἀναρμόδια, ἄσχετη τὴ φιλολογικὴν ἐπιστήμη, λαθρεπιβάτισσα τὴν «πνευματικὴν ἡγέσιν» καὶ σὲ προχωρημένη κάμψι τὴ φυλετικὴ μας ὁρμὴ» — αὐτὰ μὲ **κόκκινα** γράμματα στὸ **ἐξώφυλλο** τοῦ βιβλίου μου «**Ἰθάκη**, Διεξοδικὴ κριτικὴ ἀνάλυσις»] δὲν θὰ τὸν ἀφήσουν: Θὰ τοῦ κόψουν τὸ ρεῦμα, θὰ τοῦ ἀχρηστέψουν τὸ μικρόφωνο — κλείνοντας σφικτὰ τὸ δικὸ τους στόμα θὰ κλείνουν καὶ τὸ δικὸ του, τὰ ἐλληνόπουλα θὰ διδάσκονται πὼς ἡ ἡλίθια «**Ἰθάκη**» εἶναι... φιλοσοφικὸ ἀριστούργημα.

Τέλος, οἱ ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν ἀποροῦντες — δικαίως — θὰ συμφωνήσουν ἀμέσως μαζί μας ἂν ἐπιχειρήσουν νὰ γράφουν (ὄχι λόγια...) τὴν ἐρμηνεία τους γιὰ (ἢ νὰ μᾶς παραπέμψουν σὲ γραπτὸ ποὺ νὰ ἐξηγῇ) τὸ τί ἐπὶ τέλους σημαίνουν αὐτὲς «ἡ Ἰθάκες» — ποὺ «ἤδη θὰ τὸ κατάλαβες», μὰ ποὺ ζωντανὸς ἄνθρωπος νὰ «κατάλαβε», δὲν ὑπάρχει!... Ὅτι ὅλοι οἱ (τοῦ γλυκοῦ νεροῦ) ἀναλυτὲς τῆς καβαφικῆς «**Ἰθάκης**», ἀντὶ νὰ μοῦ ἐξηγοῦν τί σημαίνουν ὅλ' αὐτὰ τὰ φαιδρά τοῦ Καβάφη, μὲ... διορίζουν «σοφόν» — ἰδιοψία: «Καὶ βέβαια θὰ σοῦ ἐξηγοῦσαμε ἐμεῖς τί σημαίνουν «ἡ Ἰθάκες»: ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ξέρουμε τὰ «τρία κακὰ τῆς μοῖρας μας», ἀρκοῦμεθα νὰ σὲ διορίζουμε (μόνο **ἐδῶ**) σοφόν — ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται νὰ σοῦ ἐξηγήσουμε τίποτε: «ἔτσι σοφὸς ποὺ ἐγίνες...» κ.λ.π., κ.λ.π... Ἡ διαδικασία ποὺ ἀκολουθεῖ εἶναι ἡ ἀκόλουθη: Ἐπειδὴ εἶναι φανερό πὼς ἡ Ζωὴ θὰ **μὲ λυώσει** ἂν ἐπιμείνω νὰ ἀποκαλύψω ἑαυτὸν ἐξαίρεσιν, ἄσophon, **βλάκα**, νὰ ἐπιμείνω πὼς μέσα σ' ὁλόκληρο κόσμον ἐγὼ μονάχα δὲν κατάλαβα «ἡ Ἰθάκες τί σημαίνουν...», **χώνω τὸ ἡλεκτρικὸ μαχαίρι** στὸ παντελόνι μου καὶ πατῶ τὸ κουμπί... Naί, αὐτὸ ποὺ καταλάβατε: Ὁ Ἕλληνας ἐξωθεῖται νὰ **εὐνοχηζέται** μόνος του, μιὰ **συμφορὰ** («ἡ δυστυχία τοῦ νὰ εἶναι Ἕλληνας» — ἄχ, πὼς τὸ 'παθα νὰ μὲ συγκλονίζει ἔτσι τὸ τοῦ Νίκου Δήμου τρόπιον...) τὸν ὑποχρεώνει νὰ προσέρχεται (οἰκειοθελῶς, συνυπεύθυνος ἀπὸ ἀνανδρία καὶ ἀκαματιὰ) στὸ συμβιβασμὸ — ἓνας ἀκόμα, κάθε φορὰ, συνθηκολόγος τοῦ σάπιου, σάπιο μέλος **φυλῆς ποὺ σαπίζει**... Naί! Ὑπάρχουν **φιλόλογοι** ποὺ, ἐφαρμόζοντας **προγράμματα ὕλης διδάσκουν** καὶ «ἐξηγοῦν» τὴν «**Ἰθάκη**» στὰ παιδιὰ τοῦ κόσμου, δηλαδὴ καὶ **στὰ δικά τους**. Naί, αὐτὴ τὴ στιγμή ὑποβάλλεται στὴ σοβαρότητα, ἐπιμέλεια καὶ ἀντιληπτὴν εὐθύνη τῆς ἐκδόσεως νὰ ἐξετάσει τὴν περίπτωσιν τοῦ νὰ θέσει τὸ θέμα **ἀποκλισμοῦ** ἀπὸ τὰ σχολικὰ βιβλία καὶ αἰθουσας τῆς καβαφικῆς «**Ἰθάκης**». Ἄν χρησιθεῖ ἄς πιαστοῦν ἀπ' τὸ πέτο ὑπουργοί, κορυφαῖοι ἐκπαιδευτικοί, Φιλοσοφικὲς Σχολές, προσωπικότητες, λογοτεχνικὰ σωματεῖα — καλὰ τρῶνε, ἄς σηκώσουν καὶ μιὰ φορὰ τὰ μανίκια τους. Ὅτι πατρίδα μὲ ἔκτομους, μουνούχους, χαντούμηδες **δὲν ζεῖ γιὰ πολὺ!**

10) Τη μουσική την έννοω όχι διάστασι αλλά συμφωνίαν. Συμφωνία έναρμόνιων ήχων, εὐμέλειαν, μελωδικότητα, όχι κλωτσιές τοῦ Εὐγένιου (αὐτός, όταν ὁ Καραγκιόζης «ρίχνει φάπα» τοῦ Χαντζατζάρη, κλωτσάει γκαζοντενεκέ...), φουρνέλα, ὀρυμαγδὸν μάχης, κομπρεσέρ, ἀσθματοποιούς συγχορδίες, παρατονίες, κακοφωνίες, δυσαρμονίες — ἄς εἶναι καὶ μὲ σπαθί τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας Καλῶν Τεχνῶν. Θέλω αὐτὸ ποὺ *θέλω ἐγὼ καὶ ξέρω τι εἶναι*, θέλω αὐτὸ ποὺ θέλω ἐγὼ *σκεπτόμενος* — όχι, ὅτι ἄλλο θέλουν γιὰ λογαριασμό μου... Ὅποιοι καὶ νὰ 'ναι.

11) Συναίσθημα ἴσον ἢ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴ λογικὴ καὶ τὴ βούλησι «ψυχικὴ λειτουργία» τοῦ συναισθάνεσθαι», ἢ εὐάρεστη ἢ δυσάρεστη «ψυχικὴ κατάσταση». [Ἐδῶ θυμᾶμαι τὸν Τσιριγώτη περιπτερά μου — Θεέ μου μυαλό, Θεέ μου ὑγεία, Θεέ μου *πρόκλησι*, Βαγγελίστρα μου τι παληκαριά, ἄλλον δὲν ζήλεψα ὅσον αὐτόν: «Μιὰ ποὺ ἡ ἀφεντιά μου ἔτυχα... καμπίσιο κατσίκι (δίχως νεφρί), μιὰ ποὺ ἔτυχε νὰ *μὴν ἔχω ψυχὴ* (ὕπ' ὅσιν καὶ τὰ ὠραῖα μου μάτια), ἐξαίρεσέ με, παρακαλῶ: Τὰ συναισθήματά μου εἶναι αὐτὰ ποὺ μοῦ δημιουργεῖ τὸ μέγα, τὸ ἅπω, τὸ πόρρω, τὸ ἀπείρως μεῖζον, τὸ ἀπείρως πῶ... μεῖζον (αὐτὸ τοῦ ἀπείρως ἐλαχίστου), ἡ διάστασις, τὸ πνεῦμα, ἡ συμπνευματικὴ σύστασις, ἡ ὕλη ποὺ μπορεῖ ν' ἀποπνευματώνεται ἢ όχι, δὲν ξέρω, ποῖος ξέρει, ἐδῶ τρελαίνονται βουνά, γκρεμίζονται χάη... Ὅλα τ' ἄλλα εἶναι ὑπόθεσις δική μου, τοῦ μυαλοῦ μου, τῶν αἰσθήσεών μου, τῆς συνειδήσεώς μου, τὰ πιάνω, τὰ μετρῶ, τὰ ζυγίζω — δὲν (θέλω νὰ) ἔχω «ψυχικὲς καταστάσεις», ἔρευνῶ, κατανοῶ, προσεγγίζω, πλευροκοπῶ, ἀλώνω: πονῶ ἀκριβῶς δταν πονῶ, πονῶ ἀκριβῶς αὐτὸ ποὺ πονῶ (τίποτ' ἄλλο) καὶ ξέρω τι εἶναι — κἂν πρόκα στὸ παπούτσι μου, κἂν «προσοδοκία» τῆς γυναίκας μου, κἂν πείνα ἀπὸ ἀνεργία. Ὅχι δὲν πέφτω ἀπ' τὰ σύννεφα, θὰ ἔγραφα ἐγὼ τὶς «Θερμοπύλες» ἂν δὲν τὶς εἶχε γράψει ὁ Ἀλεξανδρινὸς Ἑωσφόρος — μὰ καὶ πάλι τὶς ἔχω γράψει... Μὲ δύο λόγια: δὲν κοροϊδεύομαι, δὲν κοροϊδεύτηκα νὰ ἐλπίσω, νὰ ὀνειρευθῶ, ν' ἀγοράσω λαχεῖο, νὰ παίξω προπὸ — δὲν αὐθαδίασα ἀπὸ ἀγνοία, δὲν ὕβρισα ἀπὸ ὀκνηρία, εἰμαι *τόσο ἄλλος*, ποὺ ἀκόμα καὶ πεθαίνοντας δὲν χάνω μὲ τίποτα: δὲν θὰ 'μαι ἐγὼ, *ἄλλος θὰ 'χει πεθάνει*...].

12) Τὸ κάλλος ὑπάρχει μὴ ὑπάρχον καθ' ἑαυτὸ: ὑποστασιώνεται μόνον ὡς ἀντίληψις συμμετρίας καὶ ἁρμονίας τοῦ συμμετρωσκι ἐναρμονίως αὐτοτοποθετούμενου ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ — δὲν ἀναγνωρίζει τὸν ἑαυτὸ του. Ἄν ἐκλείψει ὁ ἄνθρωπος, τὰ πράγματα θὰ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν, όχι ὅμως καὶ τὸ κάλλος: δὲν θὰ ὑπάρχει ἡ «ἐνότης εἰς διάκρισιν», ποὺ ἀναφέραμε... Συνεπῶς, δταν ὁ συρρεαλιστὴς, τρελογράφος, «αὐτοματογράφος» ἀποκλείει *ἐκ προοιμίου* τὴν κοινωνία τοῦ ποιήματός μὲ τὸν κόσμον («πῶς νὰ καταλάβετε τὸ ποίημά μου, εἶναι... ὄνειρο») μειώνει (ὀλιγοστεύει) τὸν κόσμον *κατὰ τὸ λόγο τῆς ἐπαφῆς του* μὲ τὸ ποίημα...

— Μὰ αὐτὰ εἶναι πράγματα... Πῶς εἶναι δυνατόν... ὦ Θεέ μου! Κατάλαβα!...

— Ἀκριβῶς, μάλιστα! ὅπως τὸ καταλάβατε: Ὁ ποιητὴς μας, ποὺ εἶναι (κι αὐτός) κόσμος ὑποσκάπτει, δυναμιτίζει, ὀλγοστεύει μόνο τὸν ἑαυτὸ του. Εὐλόγως: Μόνος αὐτὸς ἔχει ἀποκαταστήσει ἐπαφὴ μὲ τὸ ποίημά του... Τοῦτο, ἀκόμα κι ἂν προσποιεῖται ἐπαφὴν, κι ἂν δολίως τὴν ὑπαινίσσεται — ἰσχυρίζεται — ὑποβάλλει: ἡ ἐπαφὴ τεκμηριοῦται: *Σ' αὐτὴν* ἀκριβῶς (ποῦ ἄλλου;) ὁ ποιητὴς θεμελιώνει τὴν προσπάθειά του ν' ἀξιοποιήσει τὸ «προϊόν» του, νὰ ἐκμεταλλευθεῖ τὸ ποίημα — γιὰ λεφτά, φήμη, δόξα...

13) Οἱ σημερινοὶ πηχταὶ ἄς μὴ διαμαρτύρονται: Τέκνα ἐποχῆς ὑποβαθμισμένης, ἀντιλαμβάνονται *χρέος* τους νὰ ἀπειθοῦν, ἀνθίστανται, *ἐπαναστατοῦν*, δηλαδὴ νὰ ἐναντιώνονται στὰ ἀρνητικὰ τῆς ἐποχῆς (ποῦ γιὰ νὰ ἐπισημανθοῦν ἀπαιτεῖται ἔρευνα, δουλειά, μελέτη, όχι βαθμοὶ καὶ πτυχίο γιὰ «διορισμό», ἀλλὰ μόχθος, ἔρωτας γιὰ τὴ Γνώσι — τὸ πῶς γλυκό, τὸ πῶς ἡδονικό, τὸ πῶς μεθυστικό «ξεπότημα»...), ἢ ἐνδίδουν (δηλαδὴ λειτουργοῦν ὁμολογῶν). Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ποίησι τοῦ ταπεινοῦ γράφοντος, εἶναι ἀντίθετη (ἀπορριπτικὴ) καὶ τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ποίησης. Αὐτὸ εἶναι ξεκάθαρο, ὀλοφάνερο στὴ γλῶσσα, στὸ μῦθο, στὴν θεματικὴ μου: Δὲν ἔγραψα ποτέ, οὔτε λέξι, γιὰ Κύπρον, Λουμμούπα, Κεννενταίους, «βρώμικους πολέμους τοῦ Βιετνάμ», «πολιτικὴ ποίησιν» — εἶναι ἀστείεα αὐτά, ἴσως τὰ εἶποῦμε προσεχῶς. Ἀντίθετα ἀναφέρομαι πάντα στὸν ἄνθρωπο, στὴ διπλῇ, ἐκ *πνευματικῆς διαστροφῆς*, ὑπόστασις του. Ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι *θέσει* ὅ,τι εἶναι (καλὸς κι ἀδικημένος ὁ ἐργάτης, κακὸς κι ἀδικητὴς ὁ ἐργοδότης — θύτης ὁ ἐξουσιαστής, θύμα ὁ ἐξουσιαζόμενος), ἀλλ' ἐκ πνευματικῆς διαστροφῆς. Ὁ ἄνθρωπος, *δίχως ἰδιότητα ἢ θέσει*, εἶναι ὑπεύθυνος γι' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ποῦ, στὰ χρονικὰ τῆς δρια, ἐπιτελεῖται, ὀλοκληρώνεται, τὸ *μεῖζον κακὸ, τὸ ἀναπότρεπτο, τὸ ἀνεπανόρθωτο: ἡ ἐπέμβασις στὸν ἐσωτερικὸν κόσμον*...

14) Εἶπαμε ψέματα, διαστρέψαμε, καταστρατηγήσαμε, παραλλάξαμε δόλια, ἐπιβάλαμε τὸ «ἄσπρο μαῦρο». «Ρίξαμε» τὸν κόσμον ὑπὸλα, ἀπὸ ἰδιότηεα, γιὰ νὰ ὠφελή-

θοῦμε προσωπικὰ [ἀπὸ πνευματικὴ διαστροφή (ἐδῶ ἐγγίζονται τὰ ὅρια *διφυσίας* τοῦ πνεύματος) ἐρμηνεύουμε ἀνάποδα τὴν ὠφέλεια]. Ἀποτέλεσμα τῆς πολιτείας μας *ὁ μάταιος φόνος κι ἡ οἰκολογικὴ καταστροφή* — γεννᾶμε παιδιὰ καταδικασμένα σὲ *μακρὸ πόνον*. Αὐτό ὁ λαὸς θὰ τὸ ἔλεγε «πήγαμε γιὰ μαλλὶ καὶ βγήκαμε κουρεμένοι» — ἢ, μὲ τὴ θυμοσοφικὴν αὐστηρότητα τοῦ πιὸ ἄθυρόστομου σαρκασμοῦ, «τὴ βρήκαμε μέσα» (κύριε διευθυντά, μὴ διαγράψετε παρακαλῶ, οἱ κυρίες θὰ μᾶς συγχωρήσουν, ὅσοι ἔφθασαν ὡς ἐδῶ *μᾶς γνωρίσανε πλέον*)... Τελικὸ συμπέρασμα: Ὁ ἀμοραλισμὸς *δὲν ἦταν* προσωπικὴ μας ὑπόθεση — ἐπιβουλευθέντες κι ὑπονομεύσαντες, *ἐαυτοὺς* ἐπιβουλευθήκαμε κι ὑπονομεύσαμε.

15) Καμωνόμαστε τοὺς χαζοὺς — τάχα ποὺ ρωτᾶμε πῶς ἤξεραν πῶς *θέλαμε νὰ πέσουμε*... Ἐδῶ γενικεύεται ἡ προσωπικὴ θέα τοῦ ποιητοῦ, ὁ ποιητὴς δίνει τὰ μάτια του στὸν κόσμον, δείχνει τὸ *ἀδιέξοδο*, δὲν εἶναι ποὺ κινδυνεύει ἡ Ζωὴ νὰ πέσει στὸ βᾶραθρο, εἶναι ποὺ *ἔχει ἀνάγκη νὰ πέσει* καὶ ποὺ *αὐτὸ ἀκριβῶς κάνει*. (Ἡ Διεύθυνσις τοῦ *Δαυλοῦ* ἔχει στὰ χεῖρα της μικρὸ κείμενον — τίτλος «*Μὲ πिरάνχα*». Ἄν τελικὰ ἐγκρίνει τὴ δημοσίευσί του, ἂς μὴ θεωρηθεῖ «ἐπιστημονικῆς φαντασίας»: Εἴκοσι χρόνια *δὲν εἶναι πολλὰ* γιὰ νὰ ἐπαληθεύσει τὸν ἑαυτὸ της ἢ *φρίκη*)...

16) *Μᾶς ἀδειάζει* ἡ Γῆ...

ΜΕ ΕΞΑΝΤΑ ΚΑΙ ΑΣΤΡΟΛΑΒΟΝ

Ἐγὼ δὲ λέξω δεινὰ μὲν, δίκαια δέ

Κύριε Ἥλία Σιμόπουλε, κυρία Ἑλλη Ἀλεξίου, τελέφωνο!

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΑΡΟΥΧΗΣ (ὁμιλῶν στὶς 7-11-84 γιὰ τὶς ἐπιχορηγήσεις σὲ καλλιτέχνες): «Εἶμαι ἐναντίον κάθε ὑποστηρίξεως τῆς Τέχνης».

— Καὶ πῶς θὰ βελτιωθεῖ; (ρωτᾷ ὁ δημοσιογράφος).

— Μὲ αὐτοσυγκέντρωσι. Πῶς θὰ μὲ βοηθήσει στὴ ζωγραφικὴ ἢ ἐπιχορήγηση, ὅταν βρίσκομαι μόνος μου μ' ἓνα πινέλο; Ὑπάρχουν τρόποι ἑμμεσοὶ νὰ βοηθήσεις τὸ ζωγράφο. Τὸ ἄλλο εἶναι νὰ μαζεύεις μερικοὺς ἀνεργούς καὶ νὰ τοὺς δίνεις λεφτά. Γιὰ νὰ σὲ ξαναψηφίσουν.

Ἰάννη «Πολύτοπον» (α)

Ὁ κ. Μίκης Θεοδωράκης λοιπόν (δὲν τὸν ξέρετε), συνθέτης, βουλευτὴς τοῦ Κ.Κ.Ε., δημοκράτης ξινὸς κι ἀσυμβίβαστος, γενναῖος, εὐθύς, ἀκέραιος, οὔτε γι' ἀστεῖο καιροσκοπός, ἀντρας ἀντρίκιος τέλος πάντων, ποὺ τὰ λέει ἔξω ἀπ' τὰ δόντια, μὲ δυὸ λόγια ὁδηγητὴς καὶ μπροστάρης, ἀπέναντι ἐτέθη ζήτημα γιὰ τὸν «Πολύτοπον», κατετόπισε τὸ λαὸ τῶν —μὲ τὰ ἐξῆς βαρυσήμαντα: «οὐδέν σχολίον».

Ζήτησαν οἱ... «σύρμα, Εἰσαγγελες»!

Ὁ κ. Μάνος Χατζηδάκης: «Οἱ ἀρχαιολόγοι ἔχουν γίνει πιά προβληματικοί. Δὲν βλέπω γιὰτί νὰ συντηρεῖται ἡ Ἀκρόπολι. Καὶ ἂν πέσει, ἡ Ἀθήνα δὲν ἔχει νὰ χάσει οὔτε νὰ κερδίσει τίποτα. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη προβληματικὸς ἔχει γίνει καὶ ὁ Ξενάκης, ποὺ γιὰ νὰ ὑπάρξει χρειάζεται ἀεροπλάνα, ἐλικόπτερα καὶ ἀκτίνες λέιζερ.

Πρόκειται γιὰ μιὰ ὑπόθεση ποὺ στερεῖται σοβαρότητος καὶ ἐκ μέρους τοῦ Ξενάκη καὶ ἐκ μέρους τῶν ἀρχαιολόγων».

...

Κουβέντες βαρεῖς, ἀσήκωτες, δίχως καιροσκοπίες, ἐπιφυλάξεις, πισινές, μπροστινές, σοὺ εἶπον, μοῦ εἶπας... Παλιά, μὲ τὴν ὁκᾶ, προϋπέθεταν τὰ γνωστὰ τριακόσια δράμια...

Συχωρεμένος κι ὁ Φλωρινιώτης μὲ τσέμπαλο.

Ἰάννη «Πολύτοπον» (β)

Ἄν ἐπιμείνουμε νὰ φέρομε σὲ κάποια ὄρια λογικῆς σκέψης αὐτὴ τὴ φαιδρὴν ὑπόθεση μὲ τὴν ὁποῖαν μᾶς... ἀπειλεῖ ὁ κ. Ἰάννης Ξενάκης¹, θὰ ἴδοῦμε πῶς τὸ μέγα (ὀγκώδες) στὸ θέαμα, τὸ μεγαλόσχημο, τὸ κυκλώπειο, εἶναι ὄχι μόνον ἀκομψο (ἐλεφαντοειδές, φαλαιοειδές), ἀλλὰ καὶ βάνανσο: Ἐξ ἀνεπαρκείας ἐπιδειξιμανίας ἢ ἀπιστίας οἰκτρὰ φανταχτερό, πομπῶδες, στομφώδες (κατ' ἀνάγκην, ἀφοῦ σκοπεύει στὸ χονδροει-

1) Στὰ πλαίσια κάποιων ἐορτῶν γιὰ τὴν ἀνακήρυξι τῆς Ἀθήνας πολιτιστικῆς πρωτεύουσας τῆς Εὐρώπης (ἢ κάτι τέτοιο, ἢ Στήλη δὲν παραδίνει σημασία —ἐξ ἄλλου διαβλέπει πάντα τὸν κίνδυνο νὰ ὑπάρξουμε —κι ἐδῶ— ὁ περίεργος τῆς Εὐρώπης) ἀπειλεῖται κάποιον εἶδος βομβαρδισμοῦ Πειραιῶς Ἀθηνῶν καὶ Περιχώρων. Ὁ Θεὸς νὰ βάλει τὸ πόδι του —ἀναφέρομαι εὐθέως σὲ μερικὲς κλωτσιὲς πάνω ἀπ' τὸ Θέατρον Διονύσου, ἂν ὑπάρξουν καὶ τίποτε καντήλια, τόσο τὸ καλύτερο... Ἐξ ἄλλου πρόκειται γιὰ τὸν κ. Ἰάννη Ξενάκη, ἑλληνα παριζιάνον ἐκ Βατραχονησίου, κουζίν τῆς δεσποινίδος Σακρέ Κέρ, νεότευκτον σπαθοφόρον τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας Καλῶν Τεχνῶν, ποτὲ ἐξ ἀπορρήτων τοῦ Πομπιντοῦ καὶ ποτὲ θεαματοποιόν (εἰς τὸ παρὰ τὸν Ζάγγρον Σιράζ) τοῦ δημοκρατικότατου, ἀλήστου μνήμης, χορηγοῦ κουζίν Ριζὰ Παχλεβή...

δῶς ἀμβλὺ τῆς δεκτικότητος τῶν μαζῶν)², βεβαιώνει δυνάμει εὐτελὲς κάθε ἐνδιαφέρον γι' αὐτὸ —καί φυσικὰ τὴ σύλληψι καὶ πραγμάτωσί του. Ἀκόμα πῶς τὸ ἴδιο (τὸ μέγα στὸ θέαμα πάντα), ἐλκύον κυρίως τὸν ὑστεροῦντα σ' ἐπίγνωσι κι αὐτοσεβασμὸν ἄνθρωπο, δὲν ἔχει ἄλλη διέξοδον ἀπ' τὴν φέρουσα κατ' εὐθείαν στὸ ρωμαϊκὸν ἵπποδρομο — καθ' ἡμᾶς πολύτοπον «Ὀλυμπιακὸ Στάδιον Καλογραιζας»... Δηλαδή ἐκεῖ πού οὔτε ὁ Αἰσχύλος παίζει σέντερ μπάκ (δὲν ἀπορρίπτω τὸ ποδόσφαιρο - ἀθλητισμὸν...) οὔτε ἡ δῖς Ἀντιγόνη Σοφοκλέους καβαλαίε μπιτισικλέτα μὲ τὸν Κηληθόνη —εἰς κονόμα» Διονύση Σαββόπουλου. Ὅτι ἡ «καλὴ Τέχνη» (λόγος, εἰκόνα, μέλος, γλῶσσι, ῥυθμός, ὄρχησις) πού παροχετεύεται ὅχι στὸ φυσικὸ πρόσωπο πού θέλει³, ἀλλὰ στὴ μαζοποιηθεῖσαν ἀτέλεια, ἀγανάδα, κενότητα⁴ (σὲ λανθάνοντες «χοῦλιγκανς»), παραμένει ἀνανταπόκριτη αἰτιολογημένη —ἀν δὲν προγραμματίζεται συγγενῆς, ταυτόδοξη τοῦ δέκτου⁵. Ἄν δηλαδή δὲν ἀνοίγεται (ἀνάγεται —διαστέλλεται, φουσκώνει, ζεντώνει, ἀραιώνει) στὴν ἔκτασι τοῦ δέκτου (μέγα· τοῦ πλῆθους ἐδῶ) ἡ κομιζόμενη καλλιτεχνικότης [πᾶγμα πού δὲν συμβαίνει στὴν Ἐπίδουρο, τὸ εἶδαμε μὲ τὶς ἀποδοκίμασις εἰς βάρος ἀμαθῶν κι ἀνεύθυνων σκηνοθετῶν.] Διαφορετικὰ εἰπωμένο: Παραμένει ἀνανταπόκριτο ὅ,τι κομίζεται, ἀν δὲν... ζεντώνεται στὶς διαστάσεις τοῦ δέκτου —γεγονός πού, γεωμετρικὰ, συνεπάγεται τὴν χαλάρωσι, ἀποσυμπύκνωσι καὶ ἐξάμβλυνσι τῶν θετικῶν στοιχείων!

Τέλος, ἀφοῦ ὁ κ. Ξενάκης τὸ παίζει πάντα «προοδευτικὸς-εἰρηνιστής», γιατί προβάλλει ὅπλα, κάθε λογῆς πολεμικὰ μέσα (ἀεροπλάνα, ἐλικόπτερα, ἀλεξιπτωτιστές, σειρήνες, ὁμοβροντίες πυροβόλων, ὀρυμαγδὸν μάχης); Ποιά ἡ καλλιτεχνικότης ὅλων αὐτῶν, ὅλης αὐτῆς τῆς ἀναιδοῦς κομπορρημοσύνης —ἐνῶ θὰ βιάζονται οἱ ἀνίσχυρες ν' ἀντιδράσουν, δέσμιες Καρυάτιδες;

Κύριε Ἰάννη, ἐπικαλούμενοι τὰ παλιά, ἐγκαταλειφθέντα πρεπόντως καὶ συμφερτικὰ μαρξιστικο-συναγωνιστικὰ σας αἰσθήματα, παρακαλοῦμε μὴ μᾶς παρασκοτίζετε τὰ θεϊκὰ φρύδια. Μὴν ἔχουμε τίποτε συνοφρυνώσεις... —λέγω. Κυρία Μελίνα;

Νεοελληνικὴ παιδεία καὶ ἐπιστήμη

Τὰ μάθατε; Χαρᾶς εὐαγγέλια, γράφει ὁ Κ. Γεωργουσόπουλος, «ΤΑ ΝΕΑ» 7-11-84: «... Οἱ ἐξετάσεις στὰ πανεπιστήμια ἀποδεσμεύονται ἀπὸ τὴ διδασκαλία στὶς αἰθουσες. Οἱ φοιτητὲς θὰ ἐξετάζονται σὲ περιορισμένη καὶ προκαθορισμένη ὕλη (τὸ πολὺ ἐκατὸ δακτυλογραφημένες σελίδες) ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ τί ἔλεγε καὶ ἀγωνίζονται νὰ μεταφέρουν οἱ καθηγητὲς στὰ μαθήματά τους. Ὁ κ. Κρεμμύδας (καθηγητής) σωστὰ ἀναρωτιέται ποιὸς θὰ πᾶει πλέον ν' ἀκούσει πανεπιστημιακὴ παράδοσι, ποιὸς θὰ καταφέρει πλέον στὶς ἀχρηστευμένες βιβλιοθηκές, ὅταν ξέρει ὅτι θὰ σπαταράει μὲ λίγες σε-

2) Δηλαδή στὴν δυνατότητα ἀντιδράσεως μόνο στὸ νοηματικὰ ἀφελές, πομπωδῶς θρασύ, εἰκαστικὰ διογκωμένο, αἰσθηματικὰ-συναισθηματικὰ ἔντονο καὶ ἐκ διαστροφῆς ἐκφυλιζόμενο - ἐκφυλίζον [«σκληρὸ πορνό», ὀξύτης μπουζουκιῶ, γκροτέσκο, σόκιν, χοντρὴ φάρσα, ταινίες τρόμου] τῆς καθ' ὑπερβολὴν δραματικὰ (θεατρικὰ) ἐρμηνευόμενης καθημερινότητος —μελὸ, «αἰσθηματικὸ», ἡρωϊκὸ, ἱποτικὸ, ἀστυνομικὸ παραμύθισμα.

3) Αὐτὸ δὲν ἐντρυφᾷ στὸ Κολοσσαῖον· σ' αὐτὸ πᾶει μόνον ὁ ἄνθρωπος πού, ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν θέλει, ἀλλοτριώνεται, χάνει τὸν ἑαυτὸ του, τὸν ἐκχωρεῖ, μαζοποιεῖται [μὲ τὸ ν' ἀπαιτεῖ «κοινή» τὴν ἴδια του μοναδικότητα κι ἀνεπαναληψίαν —συμπίπτουσα μὲ τὴν ἄθλια διεκδίκησιν γιὰ σχολήν, ἀεργίαν, ραχατλίκι, πράττειν οὐδὲν, λίμνασμα, φυτοζωία...].

4) [ἀφιλοπεριέργειαν, ἀπέχθειαν γιὰ ἔγκυψιν στὰ πράγματα τοῦ κόσμου —ἀλλοτριώσεις πού φέρει τοὺς σημερινούς νέους ἰδίως, δημοκρατικὰ ὅλως, στὴν ἰταμὴ διεκδίκησιν τοῦ ἀποθετικοῦ καὶ συγχρόνως ἀρνούμενους νὰ παράγουν ὅ,τι καταναλώνουν —οὔτε τὸ σῶβρακο πού φοροῦν..]

5) Εὐλόγως: οὔτε ἡ ἐπιχειρηματικότης (ἐκμετάλλευσις προϊόντος ἢ ὑπηρεσιῶν) οὔτε ἡ φιλοδοξία, κάποια ἀντίληψις «ἀποστολῆς», θὰ τὴν δημιουργοῦσε («καλὴ τέχνη») ἀπρόσβατη, ἀδιαπόρευτη...

λιδούλες; (...) Έτσι τὸ σύστημα λειτουργεῖ διττά. Κολακεύει τὴ φυγοπονία καὶ τὸ ἐτοιμαζήδικο πνεῦμα τῶν φοιτητῶν καὶ κολακεύει μαυλιστικά τὴν ἀνεπιστημονικὴ ρετσοτολογία ὀρισμένων καθηγητῶν» (Σημ. Δαυλοῦ: ποὺ θὰ χρυσοπληρώνονται τὶς σελιδούλες-ἀπορία: Ἀλλὰ γιατί «ὀρισμένων»; Οἱ μὴ ὀρισμένοι τί θὰ 'ναι; Κορόϊδα ἢ μαζοχισταί;) «Αὐτὴ ἡ τακτικὴ ὁδηγεῖ τὸ πανεπιστήμιο στὴν αὐτοκτονία».

Τί νὰ εἰπéis ἐδῶ; Πῶς οἱ νεκροὶ δὲν αὐτοκτονοῦν; Ἡ πῶς... Μά μήπως τελειώσαμε; Νά τί γράφει τὸ «ΒΗΜΑ» στίς 18-11-84: Ἀντὶ αὐτοῦ τοῦ συστήματος «Δωρεάν παιδείας», ποὺ κατὰ τὴ γνώμη τῶν 62 (Σημ. Δαυλοῦ: πανεπιστημιακῶν καθηγητῶν) ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα οἱ καθηγητὲς νὰ «δωροδοκοῦνται» καὶ οἱ φοιτητὲς νὰ «βολεύονται» μὲ τὸν περιορισμένο ἀριθμὸ σελίδων ποὺ προσφέρεται γι' ἀποστήθισι, καὶ «τὸ ὑπουργεῖο νὰ ὑποθάλλει καὶ νὰ θεσμοθετεῖ τὴν ἀνίερη αὐτὴ συναίνεσι» προτείνουν καὶ ζητοῦν: Νὰ καταργηθεῖ ἡ ὑποχρεωτικὴ διανομὴ πανεπιστημιακῶν συγγραμμάτων, καὶ νὰ παρέχονται φοιτητικὰ ἐπιδόματα γιὰ ἀγορὰ βιβλίων καὶ νὰ ἐνισχυθοῦν οἱ πανεπιστημιακὲς βιβλιοθηκὲς — αὐτοὶ εἶναι οἱ «προοδευτικοὶ καὶ δημοκρατικοί», ὅχι ἀντιπολιτευόμενοι τὴν κυβέρνησι. Φυσικὰ δὲν μᾶς ἐξηγοῦν γιὰ ποιοὺ λόγους πρέπει ὁ ἑλληνικὸς λαὸς νὰ ἐπιδoteῖ τοὺς (οἰκονομικὰ βολεμένους — οἱ φτωχοὶ γίνονται ἐργάτες ὅχι ἐπιστήμονες) αὐριανοὺς ἐπιβήτορες τοὺς — αὐτοὺς δηλαδὴ ποὺ κυνηγοῦν τὸ «πτυχίον» ὅχι γιὰ νὰ παράγουν ἀλλὰ γιὰ νὰ τό... τελοσπάντων.

Φυλετικὴ ἀντιληπτικότητα, νοημοσύνη, κρίσις

Τὸν καιρὸ ποὺ τὰ μωρὰ δὲ μεγάλωναν μὲ σκόνῃ γάλα καὶ «συντηρητικὸ μὲ παιδικὲς τροφές», ἀλλὰ βύζαιναν τὸ βυζὶ τῆς μάνας τους, ἀπ' τὴν θαλπωρὴ τοῦ θηλυκοῦ της κορμιοῦ, τὸ χτύπο τῆς καρδιάς καὶ τὸ ἡδονικὸ ρίγος τῆς θηλῆς της ἀντλώντας ἰσορροπία, ἡμεράδα, σιγουριά, ὕγεια χοϊκὴν, τὸν καιρὸ ποὺ ἐμεῖς οἱ παλιότεροι μεγαλώναμε μὲ Νέλσων Ἐντν καὶ Ζανέτ Μάκ Ντόναλντ, μὲ Γκρέτα Γκάρμπο καὶ Πῶλ Μιούνι, μὲ Ἰούλιο Βέρν πάνω ἀπ' ὅλα, ὁ Μπ. Ράσσελ εἶχεν εἰπεῖ: «Σαράντα σχολεῖα κι ἐκκλησίες (ἐννοοῦσε ἀγγλικές) δὲν ἰσορροποῦν τὴν ἐπιρροὴ ἑνὸς κινηματογράφου!» Ἀναλογισθῆτε, τί θὰ 'λεγε σήμερα ποὺ κάθε σπίτι ἔχει διπλὲς καὶ τριπλὲς ὁθόνες...

«... Ὁ μὲν 19χρονος Ἐμμανουηλίδης τὸν ἄρπαξε ἀπ' τὸ κεφάλι (τὸ θῆμα, ὁ Ν. Χαρίσης, κάθονταν στὴ θέσῃ τοῦ ὁδηγοῦ — μέσα στὸ αὐτοκίνητό του ὁ φόνος) καὶ τραβώντας πρὸς τὰ πίσω τοῦ κάρφωσε ἓνα χασαπομάχαιρο στὴν καρωτίδα, ἐνῶ ὁ Γιοβανόπουλος (Σημ. Δαυλοῦ: 17χρονος μαθητὴς Λυκείου μὲ ἀπειρες δυνατότητες — ὁ πατέρας του εἶναι εὐκατάστατος λεωφορειοῦχος, ἰδιοκτῆτης πολυκατοικίας) τὸν ξεκοίλιαξε μὲ τὸ δικό του χασαπομάχαιρο». Αἰτία τοῦ ἐγκλήματος ἡ ἐπιθυμία τοῦ πρώτου ν' ἀποκτήσῃ αὐτοκίνητο, τοῦ δευτέρου τὰ μερικὰ χιλιάρικα ποὺ ἔλαβε ἀπ' τὸν πρῶτο — γιὰ τὸ «χέρι» ποὺ τοῦ ὶδωσε. Σημειώστε το: Μετὰ τὸ φόνο ὁ Ἐμμανουηλίδης κυκλοφοροῦσε φανερά μὲ τὸ αὐτοκίνητο τοῦ θύματος — εἶχε πλαστογραφήσῃ τὴν ἀδεία, τάχα πῶς τὸ εἶχε... ἀγοράσει!

Δὲν ἰσχυρίζομαι πῶς μποροῦν νὰ θεωροῦνται ἀνεύθυνοι οἱ δυὸ νέοι, πῶς δὲν ἔπρεπε νὰ ᾔχουν πάρει τὴ μοῖρα τους στὰ δικά τους χέρια. Ὅμως τοὺς ἀθωώνω. Αὐτοὶ σκότωσαν ἓναν ἄνθρωπο! Ἀλλ' αὐτοὶ ποὺ ἐφτιαξαν αὐτοὺς τοὺς νέους ὅ,τι ἀπεδείχθησαν, δηλαδὴ τόσον ἡλίθια ξιπασμένους (νὰ σκοτώσουν, βέβαιον πῶς δὲν ρισκάρουν τίποτε, ὅχι γιὰ ψωμί, φαγί, ἐξασφάλισι, μὰ γιὰ αὐτοκίνητο) τί εἶναι; Θὰ σᾶς τὸ εἰπῶ, δὲν φεύγω τὴν εὐθύνη: Εἶναι θανατοποινίτες ποὺ διαφεύγουν, κακοῦργοι ποὺ ἐγὼ τοὺς καταδίκασα σὲ θάνατο, μὰ μοῦ ξεφεύγουν πὲρ φόρτσα, μιαροὶ αὐριοκτόνοι αὐτῆς τῆς Φυλῆς, αὐτῆς τῆς ράτσας, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἦταν ὡραία, φονεῖς. Συνεργὸς πρῶτος, ὁ γράφων — γιὰ σᾶς δὲν ξέρω, δουλειά σας.

Βοήθειασα, ἡ ἐλίτ

«...Καθισμένη ἀναπαυτικά στὸ ρόζ μπουντουάρ (Σημ. Δαυλοῦ: ἰδιαίτερο δωμάτιον κυρίας, συνεχόμενο πρὸς τὸ διαμέρισμά της — ἀφήστε με τώρα μὲ τὸ πεντάρι σας!) στὸ σπίτι ποὺ μένει μὲ τὸν Ἀλέκο Ἀλεξανδράκη, στὸ Παλιὸ Ψυχικὸ, ἡ Νόνικα Γαληνέα μᾶς μιλάει γιὰ τὴν οἰκογενειακὴ της ζωὴ, τὴ φετεινὴ θεατρικὴ δουλειὰ της, τὴ διασκευὴ τοῦ «Παράξενου Ἰντερμέτζου» ποὺ ἔκανε ἡ Ἱδία καὶ ἀναλύει, στοὺς ἀναγνώστες μας, τὰ μυστικὰ ποὺ κάνουν τοὺς καλεσμένους νὰ νιώθουν «σὰν στὸ σπίτι τους» -χορτάστε... ἀνάλυσι:

«Νομίζω πὼς εἰμαι ὁ ἄνθρωπος ποὺ μπορῶ νὰ σπάσω ρεκόρ (Σημ. Δαυλοῦ: Οἱ ὑπογραμμίσεις δικές μας πάντα — χτύπα, δεσποινίς φωτοσύνθεσι, μαῦρα, χτύπα ὡς ποὺ νὰ μὲ πάρει ὁ διάολος νὰ πληρώσω τὴ συναλλαγματικὴ στὸν "Ἀη Γιώργη, νὰ ἡσυχάσω) γιὰ τὸ πόσους καλεσμένους ἔχω δεχθεῖ ὅλ' αὐτὰ τὰ χρόνια στὸ σπίτι μου. Τὰ πέντε πρῶτα χρόνια τοῦ γάμου μου τὰ ἔζησα στὸ Παρίσι, κι ἐκεῖ τέσσερις φορὲς τὴ βδομάδα εἶχαμε καλεσμένους. Στὴ Γαλλία βέβαια τὰ πράγματα εἶναι ἀπλά. Μιὰ οἰκοδόμοινα ἔχει ὅλες τὶς εὐκολίες νὰ ἐπιλέξει παραγγέλλοντας τὸ μενοῦ ποὺ θὰ προσφέρει στοὺς καλεσμένους της. Στὴν Ἑλλάδα ὅμως τρῶμε πολὺ ἄσχημα. Δὲν ξέρουμε νὰ φᾶμε οὔτε νὰ πιοῦμε σωστά. Ὅταν μὲ καλοῦν, ἀλλὰ κι ὅταν καλῶ στὸ σπίτι μου, ἔχω ἀπαιτήσεις». (Μαῦρα τὰ ὄρθια στὴν ἐφημερίδα)!

«Ὅταν πηγαίνω κάπου καὶ κακοτρώω γίνομαι θηρίο! Λέω: **Γιατί μοῦ τὸ ἔκαναν αὐτό;** Γιὰ μένα τὸ φαγητό, τὸ καλὸ φαγητό εἶναι μιὰ **τεραστία ἀπόδλαυση**. Καὶ ὅταν λέω φαγητό, ἐννοῶ...»

Ἀφοῦ ἐννοήσει μερικὰ πολυσήμαντα, ἐρχεται καὶ ἡ πανανθρώπινου ἐνδιαφέροντος ἐρώτησις τῆς δημοσιογράφου (κ. Χριστίνας Σταματελάτου).

— Δηλαδή ἐννοεῖτε τὸ καθημερινὸ φαγητό;

Ἀφοῦ ἐννοήσει ἐκ νέου, πέφτει ἡ δεύτερη χάντρα.

— Ἐσεῖς πὼς περιποιεῖσθε τοὺς φίλους σας;

Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀνάλογη τῆς παγκοσμιότητος τῆς πρώτης. Πάντως: «Ἔτσι τρῶμε καὶ μόνοι μας, ὁ Ἀλέκος κι ἐγώ. Ἀνάβουμε κεριά. Τρῶμε στὸ μοναδικό μας σερβίτσιο. Δὲν ἔχουμε «καθημερινό» καὶ «καλό». Κι ἂν σπάσει, ἔσπασε!» (Σημ. Δαυλοῦ: Μὴ κάνετε τὸ λάθος νὰ ὑπολογίσετε τὸ σερβίτσιο γιὰ τὸ ὅποιον ὀμιλεῖ ἡ κ. Γαληνέα κάνα ἑκατομμύριο. Ξέρεί τί λέει, γιὰ πολλὰ ἑκατομμύρια πρόκειται).

— Πολλοὶ πιστεύουν πὼς ἔχοντας «μεγάλη ποικιλία» στὸ τραπέζι τους, ἐντυπωσιάζουν.

Νὰ σᾶς εἰπῇ: Ἐνδιαφέρει ἡ ποιότητα ἐνὸς φαγητοῦ, ὄχι ἡ ποσότητα. Νομίζει πὼς εἶναι πολὺ πολὺ κακοῦ γούστου νὰ ἔχει κανεὶς πολλῶν εἰδῶν πράγματα, εἰδικὰ ὅταν ἔχει μπουφέ... Κι αὐτὴ ἔκανε λάθη (Χριστὸς κι Ἀπόστολος!), ἀλλὰ βλέποντας ἀπὸ ἄλλα σπίτια, τὸ ἐνστιχτο, ἡ πείρα τὴ βοήθησαν — ἡ Πλατυτέρα τῶν Οὐρανῶν ἔβαλε τὸ χέρι της!... Ὑπάρχει ὁμως καὶ αὐτό: «Ὅλοι ξεχνοῦν, πὼς ὅταν περάσουν μιὰ εὐχάριστη βραδύα, ὑπάρχει καὶ ἓνα τηλεφῶνο καὶ μποροῦν νὰ πάρουν τὴν ἄλλη μέρα...»

— Ἐσεῖς καλεῖτε συχνά;

—... ὄχι πάνω ἀπὸ εἰκοσιπέντε ἄτομα πιά — πὼς νὰ βαστάξεις τὸ σπαραγμό;

— Μαγειρεῦτε σεῖς;

Ὅχι, δὲν μαγειρεῖ πιά, ἀλίμονο! Εἶναι ἐκ τῶν πραγμάτων ἀδύνατο... Ἀσχολεῖται μὲ τὴ διακόσμησι τοῦ σπιτιοῦ. Ὅμως εἶναι εὐχарιστημένη, γιὰ αὐτὰ τὰ ἀπλά πράγματα ποὺ εἶναι συνδεδεμένα μὲ τὴ γυναικα, πλέξιμο, κέντημα, μαγεῖρεμα, κάποια στιγμή τῆς ζωῆς της τὰ ἔκαμε — ἐδῶ πρόκειται γιὰ ὀλοκαύτωμα κι ὁποῖος δὲν τὸ βλέπει, νὰ στραβῇ. Τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν εἶναι ἀγνωστο σ' αὐτήν. Καὶ τρία παιδιὰ μεγάλωσε (συγγνώμην, παιδιὰ, μὰ πρέπει νὰ τὴν συγκρατήσετε σεῖς), καὶ τὰ κατὰφερε νὰ εἶναι συνεπὴς σὲ

δλα. Εἶναι ἓνας τομέας ποὺ ἐξήσε... κατὰ κόρον. (Σημ. Δαυλοῦ: Λόγω τιμῆς, ἔτσι, μὲ τὶς ἰδίες τῆς λέξεις)...

— Τί ἔχει νόημα γιὰ σᾶς σήμερα;

— Μὰ φυσικὰ τὸ θέατρο.

Μὰ φυσικὰ τὸ θέατρο, γιατί ὄχι. Ἡ κ. Γαληνέα ἔχει χρήματα, ἀγοράζει θέατρο, πρωταγωνιστικὴ — ἴσως καὶ πρωταγωνιστὴν ἂν θελήσει. Μόνη τῆς φιλοδοξία ἢ ἀπὸ σκηνῆς διδασκαλία καὶ ψυχαγωγία — εὐχαριστοῦμε, βολευόμαστε καὶ μέ... συνεντεύξεις!...

Εἶδατε τί κάνει ἢ πολλὴ «δημοκρατικότη», κ. Ἀλεξανδράκη; Ἡ πολλὴ «ἀριστερότη»; Αὐτὴν πληρώνετε τώρα κάθε βράδυ — Παλιὸ Ψυχικὸ, σμόκιν, κεριά..., σερβίτσιο ποὺ ἂν σπάσει ἐσπασε!... Ἄν ἦταν λιγώτερη, δὲν θὰ ἔταν πιὸ καλὰ;

Δεινίας Δικαῖος

SILVANA MAGRINI (Ἰταλία)

Προσφορά

Σκιὲς πάνω στὸ χέρι,
ἄχυρο πάνω στ' ἄλλο.

Κόκκινες στάλες πλένουν
μιὰ πέτρα.

[Μεταφράζει ὁ ΦΟΙΒΟΣ ΔΕΛΦΗΣ]

ΗΛΙΑΣ ΤΣΕΧΟΣ

Δύο ἄτιτλα*

I

Ἀναβοσβήνουν στὰ ποιήματα λέξεις,
μπορεῖ νάσαι μιὰ λέξη
πληθυντικὸς ἀριθμός.

II

Νοικιάζονται μέρες ἰσόγειες,
τριώροφα σώματα,
συναντήσεις.

* Ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτη συλλογὴ «Φωνὲς σ' ἓνα Μουσεῖο».

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

‘Αλ. Γιαννακός — ‘Αντωνιάδης: • ‘Αντιστασιακοὶ ρυθμοί (σ. 77 - 1982) • Εἰρηνικοὶ ρυθμοί (σ. 93 - 1983) • Προδρομικοὶ ρυθμοί (σ. 95 - 1984).

Αὐτὰ τὰ τρία βιβλία ἔλαβε ὁ Δαυλός ἀπ’ τὸν κ. ‘Αλ. Γιαννακό — ‘Αντωνιάδη, μαζί με λίγα λόγια ποὺ γράφτηκαν ἀπ’ τὸν ἴδιο — κατασταλάγματα τῆς πορείας ἐνὸς Μαρξιστῆ ἀπ’ τὰ χρόνια τῆς κατοχῆς μέχρι σήμερα: Διαβάστε τί λέει ἀπευθυνόμενος στὸ «Δαυλό:»

- Λέω πὼς ἡ ἐθνικὴ μας Ἀντίσταση καὶ τὰ «μετ’ αὐτήν» ξεπερνοῦν τὴν πολιτικὴ μπαί-
νοντας δυναμικὰ στὸ κύκλωμα ὕλη - πνεῦμα γιὰ προβληματισμὸ στὴ σύγχρονη ἑλλη-
νικὴ σκέψη [‘Αντιστασιακοὶ ρυθμοί].
- Λέω πὼς ὁ ἀγῶνας γιὰ Εἰρήνη μπαίνει δυναμικὰ στὸ κύκλωμα θάνατος - ζωὴ κα-
λώντας τὸν κάθε ἄνθρωπο νὰ πάρει θέση γιὰ τὴν ὑπαρξή του «ἢ οὐ...» [Εἰρηνικοὶ
ρυθμοί].
- Λέω — νὰ τί λέω: Φυλλομετρεῖστε καὶ θὰ δεῖτε... τὰ γραπτὰ στὸ «Δαυλό» (εἶμαι συν-
δρομητῆς) ἄλλα με βρίσκουν σύμφωνο, ἄλλα ὄχι — συνδετικός ὅμως κρικός ἡ ἑλλη-
νικότητα (κι’ ἡ ἀέναη συνεχειά της στὴ γόνιμη σκέψη), πούναι δὲ ἡ κεντρικὴ ἰδέα
στὰ... προδρομικά μου! — 1.11.84. — Ἐγκάρδια, ‘Αλ. ‘Αντωνιάδης (Γιαννακός).

Στὸν κ. ‘Αλ. ‘Αντωνιάδη — Γιαννακό, ποὺ δὲν γνωρίζουμε προσωπικά, ὁ συνερ-
γάτης τοῦ Δαυλοῦ Η.Λ.Τ., κατ’ ἐντολὴν τοῦ περιοδικοῦ, γράφει:

1. Φυλλομέτρησα με προσοχὴ κι’ ἔσκυπα ἀρκετὲς ὥρες πάνω στὰ δικά σου κείμενα,
προσπαθώντας μέσα ἀπ’ τὶς ὁδύνες καὶ τὰ ξεσπάσματα τῆς ψυχῆς σου νὰ κατα-
νοήσω τὰ συμπεράσματά σου. Δὲν νομίζω ὅμως ὅτι, ἂν ἐπαναλάβω καὶ ἐγὼ τὰ λό-
για σου, πὼς ἀπ’ τὰ κείμενά σου ἄλλα με βρίσκουν σύμφωνο κι’ ἄλλα ὄχι ἢ ἀκόμη
πὼς κι’ ἐγὼ με τὰ «γραπτὰ» τοῦ Δαυλοῦ σ’ ἄλλα συμφωνῶ ἢ διαφωνῶ, τὸ θέμα τε-
λειώνει ἐδῶ. Ἀσφαλῶς ὄχι· καὶ θεωρῶ ὅτι κι’ ἐσὺ ἐπιδιώκεις, με τὸν τρόπο σου, νὰ

ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΕΒΛΗΚΟΣ

Τὸ πρόβλημα τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου δὲν
εἶναι πὼς θὰ διαγράψῃ μιὰ πορεία πρὸς τὴν
εἰρήνη ἢ τὴν ἀλήθεια ἔξω του. Αὐτὸ ἔχει δοκι-
μασθῇ — καὶ ἀποτύχει: Τὸ πρόβλημα εἶναι
πὼς ὁ καθένας μας, ὡς συγκεκριμένο καὶ αὐ-
τόφωτο ὄν, θὰ συλλάβῃ τὴν ἀναγκαιότητα —
καὶ ἐν συνεχείᾳ θὰ διαγράψῃ μιὰ πορεία — γιὰ
τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ἀλήθεια μέσα του. Τοῦτο
προϋποθέτει ὄχι μόνο ἀγάπη γιὰ τὴν αὐτο-
γνωσία, προϋποθέτει ἐνστικτο γιὰ τὸ πὼς θὰ
ἐπιτευχθῇ αὐτή.

Ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἀλήθεια δὲν ἀντανακλοῦν ἐ-
να περιεχόμενο. Ἀντανακλοῦν ἓνα τρόπο
προσέγγισης στὸ ὅποιο περιεχόμενο. Δὲν ἀν-
τιπροσωπεύουν ἀντικειμενοποιημένες κατα-
στάσεις ἢ ἰδεατὰ μορφώματα. Ἀντιπροσω-
πεύουν προσωπικὲς ἐμβιώσεις καὶ τρόπους

τοῦ ἐνεργεῖν. Δὲν κατοχυρώνει κανεὶς τὴν εἰ-
ρήνη. Ἡ εἰρήνη κατοχυρώνει αὐτόν. Δὲν φθά-
νει κανεὶς στὴν ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια φθάνει σ’
αὐτόν. Τὰ δύο τοῦτα ἀποτελοῦν ποιότητες
τοῦ νοῦ καὶ ὄχι ἐπιτεύγματα του, τρόπους λει-
τουργίας του καὶ ὄχι προϊόντα τῆς λειτουρ-
γίας του. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, πού ἡ εἰρήνη
καὶ ἡ ἀλήθεια δὲν πραγματώνονται ποτὲ ἔξω
ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Ἀπλούστατα δὲν εἶναι ἐ-
κεῖ ἡ θέση των. Δὲν ἀποτελοῦν τὴν κατάληξη
ἐνὸς δρόμου. Ἀποτελοῦν τὴν ἀρχή του.

Τὸ πρόβλημα δηλαδὴ τοῦ σημερινοῦ ἀν-
θρώπου δὲν λύνεται. Αἶρεται — ὅταν συνειδη-
τοποιήσῃ, ὅτι τὸ ἀντιμετωπίζει ἐπειδὴ προ-
βάλλει τὰ πάντα πρὸς τὰ ἔξω. Σταματώντας
νὰ προβάλλῃ, δὲν ἔχει καὶ τὸ πρόβλημα.

Αἰμίλιος Μπουρατίνο

είναι απαραίτητη, γενικώτερα, και ίσως περισσότερο έδω (στον τόπο μας), μιá κάθαρση τής ανθρώπινης σκέψης από τόν παρα-φύση ρυθμό που áκολουθεί και που είναι τó αίτιο τών επιχειρημάτων, που φαντάζουν μέν σάν λογικά, áλλα που στήν ουσία είναι έφευρήματα τών σφετεριστών τής éναρχου τάξεως. Αύτοι οί σφετεριστές έκτοτε επικρατούν και, για νά κατορθώνουν νά έπιζούν, áντλούν συνεχώς έπιχειρήματα από τρείς πηγές: τή Ρώμη, τόν Βυζαντινό χριστιανισμό, και τόν Μαρξισμό (στο Δαυλό áναλύονται πολλά σχετικά θέματα).

Γι' αυτή τή δύσκολη πορεία προς τήν κάθαρση μοναδική «βακτηρία» είναι ó έλληνικός λόγος.

2. Για τίς ρίζες αυτού του λόγου γράφουμε συνεχώς στο Δαυλό. Αυτή ή ιστορική πληροφορία είναι (κατά τή γνώμη μου) απαραίτητη, γιατί πάνω στα «Έργα» τών «παμπαιών χρόνων και είς τά πρό τής νυν γενέσεως και είς τούς πρότερον ήμῶν είς έπισκεψιν τών όντων έλθόντας και φιλοσοφήσαντας περί τής áληθείας» (‘Αριστοτέλης, «Μετά τά φυσικά») στηρίχτηκε όλόκληρη ή κλασσική σκέψη, που μετά τήν έπάνοδο της (υπάρχει ένα μεγάλο ιστορικό κενό: τó πρό Δευκαλίωνος, που είναι πολύ δύσκολο νά τοποθετήσουμε τήν άρχή του και που ό ‘Αριστοτέλης συμφωνεί ότι «άδελον είη»), προσπάθησε, «άγωνίστηκε», ν’ άναζητεί τίς διαδικασίες για τήν έπάνοδο τής éναρχου τάξεως, δηλαδή του ρυθμού που ή φύση άποκαλύπτει στη ζωή τών ανθρώπων.

Δέν νομίζω, ότι πρέπει νά προχωρήσω έδω áλλο, ξεκαθαρίζοντας τó περιεχόμενο τής έλληνικότητας. Αυτό áλλωστε συνεχίζεται σάν προσπάθεια άπ’ τίς στήλες του Δαυλού. Έκείνο όμως που θά τονίσω σάν δικό μου συμπέρασμα και που και ό χωρίς σημαία «Δαυλός» τó δέχεται σάν έποικοδομητικό στοιχείο στήν διά διαλόγου κάθαρση, είναι ότι άποτελεί άντινομία και άντίφαση νά παίρνουμε τήν κλασσική σκέψη, για νά ύποστηρίζουμε δόγματα και «-ισμούς». Η Έλληνική σκέψη είναι βέβαια οίκουμενική, áλλα ή όδός που καλείται ν’ áκολουθήσει και ό άνθρωπος και ή ανθρώπινη κοινωνία, μοιάζει ότι είναι ύδάτινη, ότι διαρκώς ρεí και αυτό τó ρεí μεταβάλλεται σ’ ένα «άεί γίνεσθαι».

Αυτό τó άεί γίνεσθαι είναι «έθος», νόμος συμπαντικός. Καλούμαστε λοιπόν έμεις οί άνθρωποι σάν γεννήματα αυτών τών συμπαντικών νόμων νά τούς εφαρμόσουμε στη ζωή μας. «Τρέφονται γάρ πάντες οί άνθρώπειοι νόμοι ύπό ένός, του θείου», έλεγε ό ‘Ηράκλειτος· και ταυτόχρονα παρατηρούσε ότι: «καλά θά κάνουν οί Έφέςιοι νά κρεμαστούν, όταν από τήν πόλη τους έξορίζουν έναν Έρμόδωρο». Άπό τότε, θά έλεγα, ή κλασσική σκέψη ύπήρξε άντίθετη προς τόν ισχύοντα τρόπο άσκήσεως τής έξουσίας.

* * *

Έδω όμως θά σταθώ και θά σου πω ξεκάθαρα τίς παρατηρήσεις μου: Υπάρχει σοβαρή άπόσταση μεταξύ τής δουλείας που έπιβάλλει ή τυραννία ένός προσώπου ή ένός κόμματος και τής έξουσίας που άσκει ό καπιταλισμός κάτω από τούς διάφορους μανδύες τής Δημοκρατίας. Στη τυραννία του ένός κόμματος (στον λεγόμενο εφαρμοσμένο Μαρξισμό) ή έλευθερία τής έκφράσεως τών διανοημάτων με σκοπό τήν άσκηση κριτικής έπί τών κρατούντων είναι κάτι τó άδιανόητο... “Όποιος τολμήσει νά στραφεί «ένάντια» στις κομματικές άποφάσεις παίρνει διάφορους τίτλους, όπως π.χ. του αίρετικού (σεχταριστή), του άναθεωρητή (ρεβιζιονιστή), για νά καταλήξει στο προδότης. (Αυτή τήν πείρα πρέπει νά τήν έχεις. Αυτό τουλάχιστον συμπεραίνω άπ’ τά βιβλία σου).

Τά ίδια περίπου συμβαίνουν και στις δικτατορίες τών «θεόπεμπτων», τύπου ναζισμού ή φασισμού. Στις καπιταλιστικές Δημοκρατίες, δέν είναι δυνατόν νά μη άντι-

λαμβάνεται κανείς, ότι παρ' όλον πού οί διαδικασίες ἀναδειξεως τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐξουσίας ἐπηρεάζονται σέ μεγάλο βαθμό ἀπό τήν ἐξουσιαστική παράνοια, καί ἐπομένως δέν μπορούμε νά μιλάμε γιά ἀξιοκρατία, παρὰ ταῦτα οἱ ἀγῶνες γιά τήν ἐλευθερία τοῦ λόγου θεωροῦνται «λαϊκές κατακτήσεις», πού δύσκολα ἀνατρέπονται. Βέβαια τὰ προβλήματα ἐδῶ καθορίζονται ἀπό τήν προσπάθεια τῆς παρανοϊκῆς ἐξουσίας νά ἐπιβίωσει μέ «νομικίστικα» ἢ νομιμοφανή μέτρα. Ἐτσι ἡ ἐλευθερία τῆς ἐκφρασης φθείρεται ἀπ' τήν ἀσυδοσία τῆς προπαγάνδας καί τήν πλύση τῶν ἐγκεφάλων, γιά ἐπικράτηση τῆς ὑβριστικῆς πλάνης, τήν ἀσκηση βίας, τήν καθιέρωση ἐμπορευματικῶν μοντέλων «ἐπιτυχημένων» ἀνθρώπων καί τόσων ἄλλων φροῦτων τῆς ὑπερκατανάλωσης, πού ἀλλοτριώνουν τήν κοινωνική καί προσωπική ἀνθρώπινη ὑπόσταση καί χαρίζουν τόν τίτλο τοῦ περιθωριακοῦ στοὺς ἀπροσάρμοστους! Παρὰ ταῦτα, νομίζω ὅτι συμφωνεῖς, ἡ ἀπόσταση πού μᾶς χωρίζει ἀπό τόν ἐφαρμοσμένο *Μαρξισμό* εἶναι πολὺ μεγάλη. «*Ἡ φτώχεια* — ἔλεγε ὁ Δημόκριτος — *στὰ δημοκρατικά καθεστῶτα εἶναι τόσο προτιμότερη ἀπ' τὴν λεγόμενη εὐημερία πού χαρίζουν οἱ τύραννοι, ὅσο πολυτιμότερη εἶναι καί ἡ ἐλευθερία ἀπὸ τὴν δουλεία*».

Ἀλλά, ἂν δέν σταματήσουμε ἐδῶ καί θελήσουμε νά θίξουμε τὸ εὐρύτερο φάσμα πού μπορεῖ νά καλύπτει αὐτὴ τὴν ἄγνωστη ἀκόμη ἀνθρώπινη φύση καί τὴν δομὴ αὐτῶν τῶν ἀσύλληπτων στοιχείων, τότε θὰ πρέπει νά μιλήσουμε γιά πολλὰ ἄλλα πράγματα, πού δέν ἐρμηνεύονται *στομαχοχημικά*, δηλαδή «οἰκονομίστικα», π.χ. τὰ ἀντικείμενα ἐπιστημῶν ὅπως τῆς γενετικῆς, ψυχολογίας, μοριακῆς βιολογίας κι' ἄλλων ταλαντώσεων ἀγνώστου καταγωγῆς στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Ἄν δὲ ἀκόμη μᾶς ἀπασχολήσουν τὰ προβλήματα τῆς πείνας, ἀρρώστιας, πληθυσμιακῆς ἐκρηγῆς, ρύπανσης κ.ἄ., τότε νομίζω ὅτι πέφτει στὴν παγίδα τοῦ κατεστημένου ὅταν μιλάει κανεὶς γιά συνταγολογία κάποιας, ἐντεταγμένης σὲ δόγματα, λύσης.

Τέλος, ἐπειδὴ ἐκφράξεις καί ἐσὺ ἔντονα τὴν ἀγωνία σου γιά τόν κίνδυνο ἐξ ἐνὸς πυρηνικοῦ ὄλεθρου, νομίζω ὅτι οἱ ἀντι-ἥρωες πού διοικοῦν σήμερα τὴν ἀνθρωπότητα τρέμουν περισσότερο ἀπὸ ἐμᾶς αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενο. Θὰ ἔλεγα, ὅτι ταιριάζει ἐδῶ ἡ παροιμία «*φοβᾶται περισσότερο αὐτὸς πού ἔχει νά χάσει*» — κι' αὐτοὶ ἔχουν νά χάσουν! Αὐτὴ ἡ διαπίστωση δέν περικλείει καμμιά αἰσιοδοξία, ἀλλὰ περιέχει τὴ γνώση ὅτι σήμερα ἡ πυρηνικὴ καταστροφὴ δέν μπορεῖ νά ἐλεγχθεῖ! Ἐπομένως τὰ λεγόμενα εἰρηνιστικὰ κινήματα, ἂν δέν ἐξυπηρετοῦν ὑποπτους σκοποὺς, ἄς σταματήσουν τὴν κινδυνολογία, γιὰτὶ αὐτὴ ἀνεβάζει συνεχῶς τοὺς ἐξοπλισμούς (βεβαίως τοὺς «ἀμυντικούς»!) καί συντηρεῖ πολλὰ ἄλλα. Τέλος (δυστυχῶς δέν ἔχουμε ἀκόμη οὔτε ἀρχὴ κάνει), ἡ Ἑλληνικότητα δέν εἶναι ἡ κοπριά πού θὰ βοηθήσει νά καρπίσουν τριαντάφυλλα καί τσουκνίδες, εἶναι *ζιζανιοκτόνο τεράστιας ἰσχύος*, καί γι' αὐτὸ τὰ ζιζάνια τῶν Μαρξισμῶν, φασισμῶν, ναζισμῶν, σωβινισμῶν, ρατσισμῶν, καπιταλισμῶν, χριστιανισμῶν καί ὅλων τῶν θεοκρατισμῶν, τρέμουν μήπως ξαναβροῦμε τὴ συνταγὴ του καί τὸ παρασκευάσουμε. Ἀπ' αὐτὴ τὴν αἰτία πρέπει νά ἐρμηνεύσουμε τοὺς λεγόμενους κίνδυνους τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας, τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου καί τοῦ φορέως τῆς γλώσσας. Ἡ Ἑλληνικὴ γλώσσα, θὰ τὸ ἐπαναλάβω καί ἐδῶ, εἶναι τὸ μοναδικὸ ἀκέραιο μνημεῖο τῆς ἀρχαίας σοφίας καί ταυτόχρονα ἱστορικὸ ἀρχεῖο καί φῶς μέσα στὸ ἔρεβος τοῦ σκοταδισμοῦ. Πολλὰ ἐπομένως εἶναι τὰ καθήκοντα αὐτῶν πού πιστεύουν ὅτι ἀνήκουν στὴν ἑλληνικὴ παιδεία, διότι αὐτοὺς πρέπει νά ὀνομάζουμε τοῦ λοιποῦ *Ἑλληνες* (Ἰσοκράτης) καί πολλοὶ ἀγῶνες τοὺς ἀναμένουν.

Μὲ αὐτὲς τίς σκέψεις σ' εὐχαριστοῦμε γιά τοὺς προβληματισμούς πού μᾶς ἔδωσαν τὰ βιβλία σου.

Η.Α.Τ.

Πανελλήνια "Ενωση Φιλολόγων: 'Αρχαία Ἑλληνικά

Ἡ ΠΕΦ μὲ τὶς περιοδικὲς ἐκδόσεις τῆς ποὺ φέρουν τὸν γενικὸ τίτλο «σεμινάρια» καὶ μὲ εἰδικoὺς τίτλους «Κοινωνιολογία», «Νέα Ἑλληνικά», «Ἱστορία» καὶ «'Αρχαία Ἑλληνικά» μᾶς δίνει τὶς προσωπικὲς ἀπόψεις τῶν συγγραφέων συνεργατῶν τῶν ἐκδόσεων καὶ μελῶν αὐτῆς, μὲ τὸν σκοπὸ, δι' αὐτῶν τῶν περιοδικῶν ἐκδόσεων, νὰ πληροφορηθοῦν οἱ ἀπανταχοῦ ἐκπαιδευτικοὶ τὰ σύγχρονα ρεύματα στὸ χῶρο τῆς ἐπιστήμης τῆς φιλολογίας καὶ λάβουν μιὰ ἐπιμόρφωση, ὥστε νὰ βελτιωθοῦν στὸ παιδευτικὸ ἔργο τους: «Οἱ ἐκδόσεις αὐτὲς τῶν εἰσηγήσεων ποὺ γίνονται σ' αὐτὰ τὰ σεμινάρια, στίς μεγάλες πόλεις τῆς χώρας, ἀνταποκρίνονται στὸ αἶτημα τῶν συναδέλφων — γράφει ἡ ΠΕΦ — ποὺ ὑπηρετοῦν στὴ δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση γιὰ ἀνανέωση τῆς πληροφόρησης τους στὰ γνωστικὰ ἀντικείμενα ποὺ διδάσκουν».

Ἡ προσπάθεια αὐτὴ τῆς ΠΕΦ πρέπει νὰ ἐπαινεθεῖ, γιατί, ὅπως καὶ ἡ ἴδια λέγει, τὰ θέματα, καὶ εἰδικότερα «τὸ θέμα τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν εἶναι πολὺ σοβαρὸ καὶ πολυδιάστατο. Δὲν ἀφορᾷ μόνο κάποιους εἰδικούς. Εἶναι θέμα παιδείας καὶ σχετίζεται μὲ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τοῦ τόπου μας». Θὰ συμπλήρωνα, τονίζοντας ὅτι ἡ σημασία τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν εἶναι βέβαια οὐσιαστικὴ γιὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τοῦ τόπου μας, ἀλλὰ ἡ μεγάλη ἀξία τους ὡς μέσον ἐκφράσεως ἐνὸς πειθαρχημένου λογισμοῦ καὶ ἡ ἱκανότητά τους νὰ καλύπτουν συνθετικὰ νέες ἀνάγκες τῆς ἐπιστήμης γενικῶς ἔχει ἀναγνωρισθεῖ ἀπὸ πολλὰ ξένα Πανεπιστήμια. Ὁ διευθυντὴς τῆς Ἑλβετικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς στὴν Ἑλλάδα κ. Πιερ Ντυκρέ (καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λωζάνης) σὲ πρόσφατη ὁμιλία του δήλωσε ὅτι «στὴν Ἑλβετία σήμερα στὴ Μέση Ἑκπαίδευση διδάσκονται τὰ Ἀρχαία Ἑλληνικά, ἀλλὰ καὶ στὰ ἑλβετικὰ Πανεπιστήμια τὰ ἀρχαία Ἑλληνικά διδάσκονται σὰν ἡ γλῶσσα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, δηλαδὴ ἡ γλῶσσα ἡ ἐξευγενίζουσα καὶ ἡμερώνουσα τὸν ἄνθρωπο».

Ἀναμένουμε ἀπ' τὴν ΠΕΦ ὑλοποίηση τῶν προσπαθειῶν τῆς στὸ τομέα τοῦ βιβλίου. Εἶναι ἀναγκαῖο ἀπὸ τὴν θεωρητικὴ ἀνάπτυξη νὰ περάσουμε σὲ πρακτικὲς ἐφαρμογὲς τῶν συμπερασμάτων τῆς. Ἀπὸ δική μου ἐμπειρία θεωρῶ, ὅτι μόνο στὴν πράξη μποροῦν ν' ἀποδειχθοῦν οἱ καλὲς ἢ οἱ κακὲς ἐπιδράσεις τῶν «*δσων ἐπὶ ποιήσει τῶν ἐπῶν καθειστήκεσαν*» (Πανσανία, *Βοιωτικά* IX 30). Αὐτὲς δὲ οἱ ἐπιδράσεις, ἄλλες στὸ χῶρο τῆς Ἱστορίας καὶ ἄλλες στὸ χῶρο τῆς ἐρμηνείας τῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας, μᾶς ἔχουν φορτώσει μὲ ἓνα ὑλικὸ ποὺ στέκεται πολλὰς φορὲς ἐμπόδιο στὴν κατανόηση τῆς τεράστιας προσφορᾶς τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου στὸν ἐκπολιτισμὸ τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ στὸ σπουδαῖο του ρόλο στὴν ἀναγέννηση τὴν πνευματικὴ ἀπ' τὸ ἔρεβος τοῦ μεσαιωνικοῦ σκοταδισμοῦ.

Θεωρῶ, ὅτι ἡ ἐπιτυχία ἢ ἀποτυχία στὸ ἔργο αὐτὸ θὰ κριθεῖ ἀπὸ τὴν τόλμη ποὺ θὰ ἐπιδείξει ἡ ΠΕΦ στὸ θέμα διδάσκαλος — παιδευτικὸ ὑλικὸ — στόχος παιδείας.

Η.Α.Τ.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Γ. ΡΟΖΟΣ, Ἀλέξανδρος καὶ Ναπολέων

Ἱστορικὴ μελέτη ποὺ ἀποβλέπει νὰ καταδείξει ὁμοιότητες μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν μεγάλων τῆς Ἱστορίας. «Οἱ ἀληθινὰ μεγάλοι — γράφει ὁ συγγραφέας — στὴν πραγματικότητα πέραν ἀπ' τὴν ἀποδοχὴ ἢ τὴν ἀρνηση τῶν πολλῶν ἔχουν τοῦτο τὸ κοινόν: Ποτὲ καὶ γιὰ κανένα δὲν μένουν ἀδιάφοροι. Ὅλοι καὶ σ' ὅλες τὶς ἐποχὰς κάτι ἐπάνω τους, μέσα τους, κάποια πράξη τους, κάποια σκέψη τους, προσελκύει τὴν προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον. Γιὰ τοὺς ἱστορικούς, τοὺς μελετητὲς, τοὺς καλλιτέχνες, τοὺς μεγάλους δημιουργοὺς τῆς τέχνης, ἔχουν κάτι τὸ μυστηριώδες, ποὺ τοὺς ἐμπνέει καὶ τοὺς προσελκύει ἀκατανίκητα».

Είναι αλήθεια πώς οι μεγάλοι ταλαιπωρούνται περισσότερο μετά θάνατον από όσον εν ζωή. Έκατοντάδες βιβλίων έχουν γραφτεί για τη ζωή και το έργο των μεγάλων. Οί θαυμασταί, οί άρνηται και οί δήθεν άμερόληπτοι έχουν καταναλώσει πολλή μελάνη, πολλή χολή και πολλά άρώματα (πού άρκετες φορές είναι δηλητηριώδη), για να περιγράψουν ή να κριτικάρουν τούς μεγάλους. Πάντως είναι πάντοτε ενδιαφέροντα τὰ βιβλία αυτά. Στο βιβλίο του ο Εύάγγελος Ρόζος έχει συγκεντρώσει απόψεις και γνώμες πολλών ικανών έρευνητών της ζωής και του έργου των δύο αυτών ιστορικών προσώπων. Ο τρόπος της παρουσίασης και οί συσχετισμοί όφείλονται στην γνωστή στους άναγνώστες του Δαυλού συγγραφική ικανότητα του Εύάγγελου Ρόζου.

«Τηλ»

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

Φ. ΤΑΙΝΙΣ, *Κοινότητα και Κοινωνία (μελέτημα)*, ρυφύιου αυτού γερμανού έρευνητή και συγγραφέα. Κυριολεκτικά ο καθηγητής Φ. Ταϊνίς (1855-1936) υπήρξε ένας από τούς θεμελιωτές της κοινωνιολογικής επιστήμης. Παράλληλα με τις θεμελιακές διακρίσεις που έκανε στην κοινωνιολογική ανάλυση ο Ταϊνίς προχώρησε στην διαμόρφωση μιάς δικής του τυπολογίας, που στάθηκε άφετηρία για μία νέα εξέλιξη. Το έργο άκριβώς αυτό αποτελεί την κορυφαία προσφορά του μεγάλου αυτού επιστήμονα και παραμένει ακόμη σε άπόλυτη ισχύ, παρ' όλο που έχουν πε-

Πολύτιμη προσφορά στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία αποτελεί ή πρόσφατη έκδοση του πιο πάνω βιβλίου του Φ. Ταϊνίς. Βέβαια, δέν είναι το πρώτο βιβλίο, στον πλατύ και πολυδαίδαλο χώρο της κοινωνιολογίας, που παρουσιάζουν οί εκδόσεις Γερ. Άναγνωστίδη. Είναι όμως ένα από τὰ πιο σημαντικά, ένα έργο κλειδι του κο-

Διωγμός του Πνεύματος;

Δέν θα πιστέψουμε, ότι ή κυβέρνηση έθεσε έν διωγμῶ τὸ πνεῦμα. "Όμως, όπως κατά κόρο τονίζεται από τις στήλες του «Δαυλού», ή έξουσία στις μέρες μας δέν έχει πρόσωπο. Κινείται άθέατη και έλεύθερη ανάμεσα μας, σαν τὸν αέρα. Έτσι, λοιπόν, κάποιος άπρόσωπος υπάλληλος τῶν ΕΛΤΑ, προκειμένου να διορθώσει τὰ οικονομικά τῶν ταχυδρομείων και νὰ φανεῖ άρεστός στὰ άφεντικά του, αποφάσισε μέχρι και νὰ δεκαπλασιάσει περίπου τὰ ταχυδρομικά τέλη διακίνησης τῶν βιβλίων και τῶν πάσης φύσεως έντύπων, που κυκλοφοροῦν σὲ περιωρισμένο αριθμό.

"Αν ο άνεύθυνος έξουσιαστής, που αποφάσισε τὴ δραστική αύξηση, δέν είναι κακοπροαίρετος, επιθυμοῦμε νὰ τὸν πληροφορήσουμε, ότι αν υπάρχει κάτι στην διακίνηση και κυκλοφορία του γραπτοῦ λόγου, που καίει και ζεματάει, είναι τὰ έντυπα μικρῆς κυκλοφορίας (βιβλία, περιοδικά, έφημερίδες κλπ.). Γιατί αυτός ο «περιθωριακός», όπως τὸν λένε, γραπτὸς λόγος είναι έλεύθερος, δέν έξαρτάται από κέντρα αποφάσεων και έξουσίας και διατρανώνει τὴν έμφυτη ροπή του ατόμου νὰ αυτοακραιώνεται έλεύθερα και αληθινά. Και ένας τρόπος νὰ έξουδετερωθεῖ αὐτὴ ή έλεύθερη έκφραση, είναι νὰ πνιγεί στὰ ταχυδρομικά τέλη, κάτι που οὔτε ο "Οργουελ τὸ εἶχε διανοηθεῖ.

"Όταν κάθε λογοτέχνης ξεζουμίζεται για νὰ βγάλει ένα βιβλίο, που συνήθως τὸ χαρίζει, και από πάνω πληρώνει 100 δραχμὲς γραμματόσημα (10 δρχ. πληρώνε ως τώρα) για νὰ τὸ στείλει, ο άνθρωπος σταματάει τὴ δημιουργία του. "Ας τὰ σκεφτοῦν τὰ παραπάνω οί έξουσιαστές μας, αν βέβαια κατάλαβαν τὸ πρόβλημα...

ράσει από τότε πολλές δεκαετίες. Μεταφρασμένο σε μιὰ ἄρτια ἑλληνική καὶ κατανοητὴ γλώσσα ἀπὸ τὸν Μ. Μαρκάκη, γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἄλλες του μεταφράσεις κοινωνιολογικῶν ἔργων, προσφέρεται στὸ ἑλληνικὸ κοινόν. Εἰδικοί ἀλλὰ καὶ ἄπλοοι φιλοπερίεργοι, φιλομαθεῖς καὶ ἐνδιαφερόμενοι γιὰ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα ἀναγνώστες θὰ βροῦν στὸ βιβλίο αὐτὸ πειστικὲς ὅσο καὶ βαθυστόχαστες ἀναλύσεις καταστάσεων, πού ἄπτονται στὶς δομὲς τῆς κοινωνιολογικῆς σκέψης. Θέματα γύρω ἀπὸ τὴν κοινότητα, τὸ φυσικὸ δίκαιο, τὴν συμπεφωνημένη θέληση κοινότητας καὶ κράτους, γίνονται ἀντικείμενο πλάτειας καὶ πολυσύνθετης διεξορύξεως. Νομίζουμε, πὼς εἶναι στὸ σύνολο τοῦ ἑνα βιβλίου πάντα ἐπίκαιρο καὶ πλούσιο σὲ νέες ἀπόψεις. — Ε.Γ.Ρ.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΝΙΚΟΠΕΤΖΟΣ, *Στοχασμοὶ στὸ 'Ημίφως (ποιήματα)*, ἑκδ. Μαυρίδης, Ἀθήνα 1983, σελ. 64.

Βαθύτατη λυρική πνοὴ διαπερνᾷ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τὴν ποίηση τοῦ Δ.Ν. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ δημιουργὸς τῶν *Στοχασμῶν στὸ ἡμίφως*, μολονότι γράφει ποίηση ἀπὸ πολλὰ χρόνια, ἔχει ἐκδώσει μία ὅλη-κι-ὅλη συλλογὴ, δείχνει, νομίζω, πόσο σέβεται τὸν ποιητικὸ λόγον, σὲ μιὰ ἐποχὴ μάλιστα πού ἡ περιβόητη «εὐκολία τῆς ποιήσης» (ἓνα χαρτί κι ἓνα μολύβι ἀπαιτεῖται καὶ τίποτ' ἄλλο...) πυρασύρει πολλοὺς στὸν πειρασμὸ νὰ κυκομεταχειρίζονται, βάνουσα ἀλλ' ἀνεπίγνωστα ἴσως, τὴν ποιητικὴν ἰδέαν καὶ τὴν ποιητικὴν πράξιν... Ὁ σεβασμὸς τοῦ αὐτοῦ ὑλοποιεῖται σὲ ποιήματα κλασσικοῦ - παραδοσιακοῦ ὅφους, πού καὶ ὁ πῶς ἀπειροσ ἀναγνώστης τοὺς ἀντιλαμβάνεται ἀμέσως πόσο ὁ δημιουργὸς τοὺς ἔχει κοπιήσει γιὰ νὰ τὰ πλάσῃ, νὰ τὰ μαστορέψῃ, νὰ τὰ σμιλέψῃ καὶ στὴν τελευταία λεπτομέρεια τῆς ἰδέας καὶ τῆς μορφῆς: Τὰ πενήντα κομμάτια, πού ἀποτελοῦν τοὺς *Στοχασμούς*, ἀντιπροσωπεύουν πραγματικὰ λεπτοურγῆματα ποιητικὰ — ἀν ἐπιτρέπεται ἡ ἐκφραση. Ὁ λυρισμὸς ξεχειλίζει, καθὼς κυλᾷ ἥρεμα — κάτω ἀπὸ τὴν προστατευτικὴ κάλυψη μιᾶς γνησιώτατης ἀπαισιοδοξίας — μέσα σ' ἓνα ρυθμικὸν συμβολισμοῦ, πού ἡ διάστασή του σχεδὸν πάντοτε μεταφράζεται σ' ἓνα φιλοσοφικὸ στοχασμὸ δύσκολα ἀντιληπτὸ γιὰ τοὺς ἀμήτους. Ἡ «Ἀκουαρέλλα», ὁ «Κλόουν», τὸ «Ἐλεγεῖο σὲ φά ἐλάσσονα» καὶ δύο ἢ τρία ἄλλα εἶναι τὰ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὰ ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῇ. Καὶ ἡ πλαστικότητα τῶν ποιητικῶν μέσων — ἀπόβραδα, σύννεφα, μουράγια, ψαρόβαρκες, πού τόσο συχνὰ ἐπαναλαμβάνονται σὰν ποιητικὰ μοτίβα — ὅσο κι ἂν φέρνῃ συχνὰ μνημὲς παλιότερων λυρικῶν

μας, εἶναι τόσο ἄδρῃ, πού διερωτᾶται κανεὶς ἂν ὁ δημιουργὸς πού τὴ φιλοτέχνησε εἶναι περισσότερο ποιητὴς ἢ περισσότερο ζωγράφος. Ὁ Δ. Ν. ἀπέδειξε, ὅτι ἡ τόσο ἀναθεματιζομένη σήμερα παραδοσιακὴ ποιητικὴ τεχνολογία, στὰ χέρια ἑνὸς ταλαντούχου παραμένει ἀφθαστὴ στὴ γοητεία τῆς κι ἀξεπέραστη σὰν ἁρμονία καὶ ρυθμός. — Δ. Λ.

PANOS D. BARDIS, *Nine Oriental Muses (ποίηση)*, Sayeeda Publications, Madras, India.

Ὁ Πάνος Βαρδῆς εἶναι Ἕλληνας καθηγητὴς τῆς Κοινωνιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Toledo, Ohio τῶν Η.Π.Α. Ἀκόμη εἶναι μέλος τοῦ ἐκδοτικοῦ ἐπιτελείου τοῦ International Social Sciences καὶ ἀρχισυντάκτης τοῦ International Journal on World Peace. Πάντως ὁ καθηγητὴς Π. Βαρδῆς ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνὰ τὴν ὑψηλὴν δραστηριότητά του στὸν τομέα τῆς κοινωνιολογίας, βρίσκει τὸν καιρὸ νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ποίηση, ὅπως ἀποδείχεται ἀπὸ τὴν ἀνὰ χεῖρας ποιητικὴν του συλλογὴν, πού μάλιστα ἔχει ἐκδοθεῖ στὶς Ἰνδίες στὰ ἀγγλικά. Ὡς φαίνεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῆς ποιητικῆς συλλογῆς «Ἐννέα Ἀνατολικῆς Μούσες», ὁ Π.Β. ἔχει ἐντυπωσιαστεῖ ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν σοφίαν, πού βάση ἔχει τὶς πολὺ τῆς μόδας ἰνδουιστικῆς, βουδιστικῆς καὶ ζενιστικῆς μυστικιστικῆς ἀπόψεις περὶ τοῦ ὄντος, ἂν καὶ τόσο διαφορετικῆς μεταξύ τους. Πρόκειται γιὰ ἑννέα ποιήματα, πού γράφτηκαν στὴν περίοδο 1980-81 στὴν Ταϊουάν, στὴν Ἰαπωνία καὶ στὴν Κορέα. Τὰ ποιήματα χαρακτηρίζονται γιὰ βαθύ φιλοσοφικὸ στοχασμὸ, μὲ φανερὲς τὶς «ἑλληνικὲς» καὶ τὶς «ἀνατολίτικες» ἐπιρροές, σὲ πλαίσια σαφῶς φιλοσοφικά. Ἐλπίζουμε, ὅτι θὰ γνωρίσουμε καὶ στὰ ἑλληνικά τὶς πνευματικὲς δημιουργίες τοῦ ἐξ Ἀρκαδίας καθηγητῆ, τόσο στὸν τομέα τῆς κοινωνιολογίας ὅσο καὶ τῆς ποιήσεως, γιατί, ὅπως καὶ νὰ τὸ κάνουμε, ἡ ποίηση συναποτελεῖται ἀπὸ δύο στοιχεῖα: ἀπὸ τὴν ποιητικὴν κραυγὴν καὶ ἀπὸ τὴ γλώσσα. Ἡ δευτέρη γραφὴ δίνει ἀνάπρηρη ποίηση, γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἐπιχειρῶ νὰ μεταφράσω κάποιον ποιητὴν του. — Σ.Ν.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΣΟΥΤΑΚΟΣ, *Γράμματα στὸν Ἀλέξανδρο (ποίηση)*, Ἀθήνα 1984, σελ. 78.

Ὁ ποιητὴς Π. Τσουτάκος γράφει ποίηση ἀπὸ τὸ 1939. Δηλαδή εἶναι καθιερωμένος λογοτέχνης μὲ πλούσια συγγραφικὴ δουλειὰ καὶ σύνολο ἐκδόσεων 17. Ἡ ζωὴ του εἶναι συνυφασμένη μὲ τὶς φοβερὲς περιπέτειες τῆς φυλῆς στὰ τελευταῖα 50 χρόνια. Ἐτσι ἡ θεματολογία του μοιραίως ἀναφέρεται στὸς προβληματισμοὺς τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Τὰ *Γράμματα στὸν Ἀλέξανδρο*

γενικώτερα αναφέρονται στον κάθε αγώνα για ελευθερία, αλήθεια και δικαιοσύνη, άσχετα αν σχετίζονται με συγκεκριμένες αναφορές. Μέσα από ένα συγκρατημένο λυρισμό βγαίνει ο καλός λόγος, σκορπώντας αισιοδοξία, όπως θα δούμε στο παρακάτω ποίημα του «12 Οκτώβρη 1944»:

Ήλιος του Φθινόπωρου μεταξένο φως
Στό δρόμο απλώνεται ή χαρά και σβήνει ή σιωπή
Βλέπεις ένα φύλλο στο κλειδί του δέντρου;
Στήν πνοή τ' άνέμουν τρέμει να κοπεί.
Ενώδιάζει γύρω μου σφεντάμι και λεβάντα.
Μ' άγγιζες τώρα λευτεριά κι όμόρφουναν τά πάντα.

Σ.Ν.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΜΟΙΡΑΣ, *Αύριο ίσως είναι άργα (ποίηση)*, έκδ. "Άπειρον, Αθήνα 1984, σελ. 30.

Ο Μιχάλης Μοίρας είναι από εκείνους τους "Έλληνες ποιητές που έχουν ζήσει στην Άμερική και ιδιαίτερα στη Ν. Υόρκη. Άν είναι κάτι που διακρίνει αυτούς τους ποιητές — και ήδη έχουν περάσει άρκετοι από αυτές τις στήλες — είναι ή αδρότητα της θεματογραφίας, μέχρι σκληρότητας, που άντανακλά την άπάνθρωπη ζωή της φοβερής αυτής μεγαλούπολης του κόσμου. Όσοι έχουν ζήσει στη Ν. Υόρκη γνωρίζουν καλά την άγριότητα που κρύβεται πίσω από τις βιτρίνες και τους ούρανοξύστες, και πόσο εκεί ό άνθρωπος είναι μηδαμινός και μόνος. Ιδιαίτερα οι Έλληνες με την εύαισθησία που τους διακρίνει, ρουφάνε μέχρι τρυγός το φαρμάκι του ξενητεμού για έναν άβέβαιο και άδικαίωτο ψευτοπλουτισμό, χωρίς άντίκρυσμα. Ο ποιητής Μ.Μ. άδρά, χαρακτηριστικά, λιτά, άνελέητα μās προσφέρει «μιά θέση στο σκοτάδι», όπως τιτλοφορείται το ποίημα που ακολουθεί:

Οί ούρανοξύστες είναι άγριοι
Οί γέφυρες σκελετοί δεινοσαύρων
Οί δρόμοι ζωντανά νεκροταφεία
Τά ποτάμια ξέχειλα από δηλητήριο
Τά πάρκα ξενοδοχεία κουρελήδων
Τά άμάξια σιδερένιοι δαίμονες
Ή γή βουτηγμένη στο αίμα
Ή γυνάικα έκφυλη, άφυλη, άναρχη
Ή Άμερική βρήκε μιά θέση στο σκοτάδι.

Σ.Ν.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΕΛΙΣΣΙΝΟΣ, *Ποιήματα Παρ' άλληλα (ποίηση)*, Αθήνα 1984, σελ. 127.

Ο Καβάφης είναι άνεξάντλητος από πλευράς μελετητικού ενδιαφέροντος μέχρι κατάρχεως, θα έλεγα. Ο ποιητής Σ. Μελισσινός είχε την ιδέα να άντιπαραθέσει ποιήματα δικά του σε ποιήματα του Καβάφη, πάνω στο ίδιο θέμα. Θα

έλεγα, ότι αυτή ή δουλειά έχει την πρακτική αξία της άσκήσεως και δεξιολογίας, χωρίς προεκτάσεις και μηνύματα. Άς δούμε ένα παράδειγμα, με θέμα κάτι από το περίφημο έρωτικό ποίημα του Καβάφη: «*Μέρες του 1903*»:

Καβάφης:

Δέν τά ήύρα πιά ξανά στά τόσο γρήγορα χαμένα
τά ποιητικά τά μάτια, τó χλωμό
τό πρόσωπο... στό νύχτωμα του δρόμου...

Μελισσινός

Τά μάτια τά ποιητικά και τή χλωμή μορφή
—τά τόσο γρήγορα χαμένα— πιά δέν τά ξαναύρα...
Μέσα στο μούχρωμα του δρόμου... που μούχαν δοθεί...
και με ταξίδευσαν εις τέρψεων λεπταίσθητη αύρα.

Δύσκολα πράγματα, κ. Μελισσινέ.

Σ.Ν.

ΝΑΝΑ Π. ΚΟΝΤΟΥ, *Στήν Κύπρο (ποίηση)*, Θεσσαλονίκη 1984, σελ. 46.

Ή ποιήτρια Νανά Κόντου είναι πολυγραφώτατη και μέχρι σήμερα έχει έκδόσει 17 ποιητικές συλλογές. Ή άνα χείρας άφιερώνεται άποκλειστικά στην Κύπρο και είναι έμπλουτισμένη με φωτογραφίες από έργα γλυπτικής και άλλα θέματα, που τονίζουν τον αγώνα τον όποιο διεξάγει σήμερα ό λαός της. Ή ποιήτρια ακολουθεί την τεχνοτροπία του ελεύθερου στίχου, εξαντλώντας κάθε όριο, φθάνοντας μέχρι τις παρυφές του πεζού λόγου. Άς τήν δούμε στο ποίημα: «Βεβαιότης»:

Ούράνιο τόξο φαίνεται / στά έναγώνια μάτια / κρυμένο
άπ' τήν προσδοκία / που βεβαιότης είναι / βαθειά στο
στήθος / με τήν πανοπλία της / έγκαρτέρησης, φωλιάζει
/ άντίθετη στους τριγμούς ένός / σαθρού προσωρινού
πύργου / που ήδη κλονίζεται /

Σ.Ν.

ΜΙΧΑΛΗΣ Π. ΔΕΛΗΣΑΒΒΑΣ, *Βήματα και Άνάσες (ποίηση)*, έκδ. Διογένης, Αθήνα 1983, σελ. 51.

Δέν ξέρω αν ό Μιχάλης Δελησάββας έχει κι άλλες ποιητικές συλλογές, αλλά, αν κρίνω από τά «Βήματα και Άνάσες», γράφει ώραία ποίηση, μεστή νοημάτων, σοβαρή, με θεματολογία των καιρών μας που καίει, γύρω από κοινωνικές, πολιτικές, έρωτικές και φιλοσοφικές άναζητήσεις. Ή τεχνική και ή γλώσσα του βοηθούν στην παρουσίαση των θέσων του. Άς τον δούμε σ' ένα πολύ επίκαιρο ποίημα: «Ο Άναρχικός»:

«Κατάλοιπα ιδεών, εδάφια σπασμένα,

τσιτάτα παραμορφωμένα,
σαρκαστικό σαφδώνιο γέλιο.
'Ο ήθοποιός ντυμένος κουρέλια
σ' ὅλη τὴ γκάμα τῶν ἐπαναστατικῶν του ρόλων
σὰ στρεϊδὶ κόλλησε στὸ βράχο, κοιτάει τὸ κύμα

ποὺ φέρνει βοῦρκο στὰ ρηχὰ κι ἀδεια μπουκάλια
—ἐπιβεβαίωση τῆς παγκόσμιας κίνησης—
κι αὐτὸ τὸ λέει... διαλεχτικὴ τῆς Φύσης...».

Σ.Ν.

ΑΛΛΑ ΕΝΤΥΠΑ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ, τρίμηνη έκδοση παιδευτικού προβληματισμοῦ τῆς ὁμώνυμης ἐπιστημονικῆς ἑνώσης (ἐπιστάσια Κ. Ν. Παπανικολάου), τεύχος 32, Φθινόπωρο 1984 • ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ ΝΕΑ, ἡμερησία τῶν ἐργαζομένων στὰ Πανεπιστήμια (ἐκδότρια Εὐαγγελία Τσολακοπούλου), φύλλο 22, Ὀκτώβριος 1984 • ΕΥΘΥΝΗ, μηνιαῖο περιοδικὸ (ὑπεύθυνος Κώστας Τσιρόπουλος) τεύχη 154 - 5 - 6, Ὀκτ., Νοέμ. καὶ Δεκ. 1984 • ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ, μηνιαῖο λογοτεχνικὸ περιοδικὸ τῆς Λευκωσίας (ἐκδότης Κύπρος Χρυσάνθη), ἀριθ. 284 - 85, Αὐγ. — Σεπτ. 1984 • ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ, διμηνιαία ἑκδόσις τοῦ Ἰνστιτούτου Στρατηγικῶν Μελετῶν τῆς Ἑλλάδος (ἐκδότης διευθυντῆς ἀντιστρ. Δ. Χ. Προφίλης), ἀρ. φύλλ. 22 καὶ 23 • ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ, μηνιαῖα περιοδικὴ ἑκδοση γραμμάτων καὶ τεχνῶν (ἰδιοκτήτης - ἐκδότης - διευθυντῆς Γ. Ν. Παπαγεωργίου), ἀρ. φ. 97 καὶ 98, Ὀκτ. καὶ Νοέμ. 1984 • ΝΕΑ ΣΚΕΨΗ, μηνιαῖο περιοδικὸ γραμμάτων καὶ τεχνῶν (διευθυντῆς Χρήστος Κουλούρης), τεύχη 260 καὶ 261, Νοέμ. καὶ Δεκ. 1984 • ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ, τρίμηνη ἐπιθεώρηση λόγου καὶ τέχνης (ἐκδότης - διευθυντῆς Κώστας Μιχ. Σταμάτης), ἀρ. τ. 4, Ἰουλ. — Αὐγ. — Σεπτ. 1984 • ΒΟΡΕΙΟΕΛΛΑΔΙΚΑ, μηνιαῖο περιοδικὸ (διευθυντῆς Φώτης Τριάρχης), ἀρ. τευχῶν 35 καὶ 36, Σεπτ. καὶ Ὀκτ. 1984 • ΑΙΟΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, διμηνιαία ἐπιθεώρηση λεσβιακῆς τέχνης (διευθυντῆς Γ. Βαλέτας), τεύχος 82, Ἰουλ. — Αὐγ. 1984 • ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ, ἑξαμηνιαία ἑκδοση (ἐκδότης Εὐστάθιος Γ. Δημητρόπουλος), τεύχος 6, Δεκ. 1984 • ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΑΥΡΙΟΝ, μηνιαῖον ἔθνικοκοινωνικοκρατικὸν περιοδικὸν (ἐκδότης Δημήτριος Κασάλας), ἀρ. τευχῶν 46, Σεπτ. 1984 • ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, μηνιαία ἑκδοση τῆς ὁμώνυμης ἐταιρίας (ὑπεύθυνος Ἀλέξ. Χ. Μαμμόπουλος) ἀρ. τευχῶν 95, 96, 97 καὶ 98, Αὐγ., Σεπτ., Ὀκτ. καὶ Νοέμ. 1984 • ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΝΕΥΜΑ, τριμηνιαῖο περιοδικὸ (διευθυντῆς Λάμπρος Μάλαμας), ἀρ. τ. 53, Ἰουλ. — Αὐγ. — Σεπτ. 1984 • ΝΕΑ ΠΟΡΕΙΑ, λογοτεχνικὸ περιοδικὸ (διευθυντῆς Τηλ. Ἀλαβέρας), τεύχος 353 - 6, Ἰουλ. — Ὀκτ. 1984 • ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ, μηνιαία ἐπιθεώρηση (ἐκδότης Ἡλίας Γ. Ἀσημακόπουλος), ἀρ. τευχῶν 183, Σεπτ. 1984 • ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ, περιοδικὴ ἑκδοση (διευθυντῆς Ἀλέκος Βασιλείου), ἀρ. φ. 4, Ὀκτ. — Δεκ. 1984 • ΙΔΙΟΣ, διμηνιαῖον περιοδικὸν ἐλευθέρως σκέψεως (διευθυντῆς Κωστής Μελισσαρόπουλος), τεύχος 162, Ὀκτ. 1984 • ΧΡΟΝΙΚΑ, ὄργανο τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος (ὑπεύθυνος Ἰωσήφ Λόβιγγερ), ἀρ. τευχ. 71 - 72 καὶ 73, Ὀκτ., Νοέμ. καὶ Δεκ. 1984 • ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ, ἑκδοση τῆς ἑνώσεως Πνευματικῶν Δημοσίων Χανίων (διευθύνεται ἀπὸ Ἐπιτροπὴ), τ. 6, Σεπτ. 1984 • ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΙ ΑΝΤΙΛΑΛΟΙ, πνευματικὴ ἡμερησία (ἐκδ. Διον. Χατζίδης), ἀρ. φ. 2, Ὀκτ. 1984 • ΤΟ ΖΑΓΟΡΙ ΜΑΣ, μηνιαῖο περιοδικὸ, φύλλο 80, Νοέμ. 1984.

Διευκρίνηση: Τὸ δημοσιευθὲν στὸ προηγούμενο τεύχος τοῦ *Δαυλοῦ* δοκίμιο μὲ τίτλο «Οἱ κοινωνικοπολιτικὲς ἰδέες τοῦ Πλήθωνα» ἀποτελεῖ ἐργασία τῆς δεσποινίδας Ἑλένης Λιάκου, συνεργάτιδας τοῦ καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν κ. Κ. Βουδούρη — ὁ ὁποῖος ἡ-λεγξε καὶ τὸ κύρος τῶν θέσεων τῆς — καὶ εἶχε ἀνακοινωθῇ στὸ φροντιστήριό τοῦ καθηγητοῦ γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Πλήθωνος.

Λίγοι ἀκόμη, οἱ τελευταῖοι, τόμοι Γ' τοῦ «Δαυλοῦ» (1984, τεύχη 25-36), δεμένοι πολυτελῶς καὶ καλλιτεχνικά, ὑπάρχουν καὶ διατίθενται μόνο στὰ Γραφεῖα τοῦ Περιοδικοῦ. Σελίδες 688, ὄρχ. 1800. Ἀποστέλλονται καὶ ταχυδρομικά, κατόπιν τηλεφωνήματος τῶν ἐνδιαφερομένων (τηλ. 32.23.957 ἢ 98.23.655) στὴν ἴδια τιμὴ καὶ χωρὶς ἄλλη ἐπιβάρυνση.

• *Ὅσοι ἐκ τῶν συνδρομητῶν ἐπιθυμοῦν νὰ δέσουν σὲ πολὺ οἰκονομικὴ τιμὴ καὶ πολυτελῶς τὰ ὑπάρχοντα στὰ χέρια τους τεύχη σὲ τόμους, μποροῦν ν' ἀπευθύνωνται στὸν καλὸ βιβλιοδότη τοῦ «Δαυλοῦ» Γιάννη Μπούντα, Ἀνδρέου Μεταξᾶ 4 (Ἐξάρχεια), τηλ. 36.41.333.*